

791.

296432

OSZK

OSAK

NINON DE LENCLOS VALLOMÁSAI

* *

NYÁR

*„Bizonyos, hogy a nők, ha
nem is jobban, de másképp
írnak, mint a férfiak. A
papírra átvisznek egy keve-
set isteni kellemükből.“*

(Anatol France.)

HAJNAL-KIADÁS, BUDAPEST

VI., RÉVAY-UTCA 14.

NYÁR

399. fu.

NINON
DE LENCLOS
VALLOMÁSAI

H A J N A L - K I A D Á S

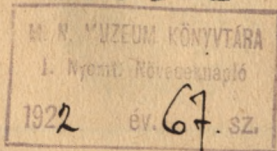
Biro.
1590 d

A fordítás
POGÁNY ELZA
munkája.

296432

Korvin Testvérek Budapest

1.

Sokáig éreztem a különös látogatás hatását.*) Vagy megcsalt a fekete ember, vagy komoly szerződést íratott velem alá és akkor keservesen megbánhatom könnyelműségemet. Kibontottam a titokzatos csomagot. Tizenkét, rózsaszín folyadékkal telt üveg volt benne és egy lapon ez állott:

„Minden üvegben kétezer csepp élet- és szépségessencia van.

A folyadék nem romlandó, élete végéig eltart.

Minden reggel, hideg fürdő után egy csepp egy pohár vízben elegendő.“

Ugy látszik, hogy Sátán ezuttal a sárlátán szerepét játszta. Módszerében nem igen bíztam, de szószerint követtem és fenntartás nélkül élveztem az életet. Eszem ágába se

*) E látogatásról a közelebbieket a „Vallomások“ első kötete mondja el. Ninont egy rejtélyes ember keresi fel, aki egy csomagban az örök szépség és szerelem titkát ajándékozza neki. Előtte ez a titok csak négy nőnek jutott; Semiramisnak, Helénának, Kleopatrának és Diane de Poitiersnek.

jutott szépségemet káros következményektől féltetni. Egyéb-
ként a természetem is úgy kívánta és az aggódóknak köny-
nyelműen feleltem:

— Ugyan miért volna érdemes élni, ha nem az élvezetekért? Talán dicsőség, vagyon, tisztelet többet ér? Szó sincs róla! Fűtyülök a zsugori erszényére, az Achilles pajzsára és a marsallbotra.

— Hát a vallás? — kérdezték az aggódók.

Nem voltam hitetlen, de kissé könnyen vettem a keresztény dogmákat. Szorgalmasan jártam templomba, csak úgy, mint mások, merő szokásból, de azt tartottam, hogy senkise ismerheti jövődő sorsunk titkait. Saint Évremond súlyos betegen feküdt egyszer és nem engedte, hogy papot hívjanak. Nem ellenkeztem vele, de mikor a gyóntató atya mégis eljött, szinte meghazudtoltam szavaimmal önmagamat:

— Tegye kötelességét tisztelendő úr, Biztosíthatom, hogy bármennyit okoskodik is a beteg, ő se tud többet bizonyos dolgokról, mint ön, vagy én.

Három napig nem láttam Rambouillet-t. Csodálkoztam, mert több figyelemhez szoktatott. Jónak láttam elmenni édesanyja estélyére abban a reményben, hogy bizonyosan ott találom. Csalódtam. A Rambouillet marquise arca rosszat jósolt. Máskor elhalmozott kedveskedéssel, ma, talán először életében, még az illendőségről is elfelejtkezett.

D'Angennes, a leánya és az udvarlók csodabogara: Montansier, aki húsz évig sóhajtozott, míg célt ért,*) szintén tüntetőleg utánozták a marquisnő viselkedését.

Zavarba jöttem, de szerencsére Senneterrené segítségemre sietett és megoldotta a rejtélyt. Neszét vették a fiatal Rambouillet marquishoz való viszonyomnak. Nagy volt a felháborodás és szakítani akartak velem. Mindenekelőtt madame Rambouillet eljárta az udvarnál, hogy szegény udvarlómát azonnal küldjék Auvergneba, a csapatához.

*) Köztudomásu, hogy a hires D'Angennes Julia később nőül ment Montansier herceghez, azután a király gyermekeit nevelte.

Örültem, hogy végre megtudtam, merről fuj a szél és igyekeztem dacolni vele.

Szuró célzások röpködtek felém. Megszólták a könnyű erkölcsű nőket, nem maradtam adósuk. Megragadtam a kínálkozó alkalmat és kifejtettem életfilozófiámat. Ragyogó meggyőződéssel szónokoltam a szerelem mellett és váltig erősítettem, hogy a nők tartózkodása inkább hidegség, mint bölcsesség jele és az élvezeteket izléssel kell párosítani.

Nagy kavarodást okoztam. A férfiak általában zászlóm alá tömörültek, ami semmiesetre sem bizonyít amellet, hogy tényleg igazam volt. Valljuk meg, hogy a férfiak szívesen elfogadják szép asszonyok álokoskodásait és reményekkel helyettesítik bírálatukat. Mindenesetre akkor nagyon örültem a diadalnak és kijelentettem ellenfeleimnek, hogy részemről csak a „becsületes ember“ névre tartok igényt s senkinek sincs joga ezt a nevet megtagadni tőlem.

— Lehet hölgyeim, hogy az erény egyenrangú az arannyal, de a mindennapi életben mégis inkább aprópénzt használunk. Örültség halálra ítélni a szerelmet és óvakodni tőle! Jutna-e valakinek eszébe például a szomjuságot őrizni és eltiltani az ivást széles e világon, mindenütt, csak azért, mert egyik-másik ember berug?

Marion Delorme és Sablièrené pártomat fogták, de a többi jelenlevő nő csak annál hallhatóbban suttogetta, hogy ezeknek minden okuk megvan reá, hogy álláspontomat védjék.

Később a Loudun pörről esett szó. Egész Páris izgatottan foglalkozott vele. Sokan elhatározták, hogy lemenni Poitouba a tárgyalásra.

— Nem kíváncsi? — kérdezte Saint Évremond. — Ugy látszik, hogy Urbain Grandier ügyesebb varázsló, mint Perditor és mint a maga fekete embere . . . ha ugyan hinni lehet Richelieunek.

— Mikor induljunk?

— Holnap, Marion is velünk tart és Lude gróf is.

Másnap tényleg útnak indultunk és két nap mulva

Loudunba érkeztünk. Mondhatom, hogy a világ legborzalmasabb és legigazságtalanabb pörét hallgattam végig. Hosszú volna elmondani a gyűlölettel szitott tárgyalás részleteit. Meg is írták sokszorosán a szerencsétlen pap történetét; ismeri mindenki. Annyi bizonyos, hogy a tárgyalás menetén meggyőződtem szentül arról, hogy Urbain Grandiez ártatlan. Richelieu később valószínűleg sokszor látta álmában szerencsétlen áldozata bosszúért kiáltó szellemét.

Különös véletlen esett meg velünk útközben.

A tárgyalást vezető bíró, Laubardemont fia vakmerőn udvarolt nekem és mindenáron csatlakozni akart útközben hozzánk. Rosszhirű, veszedelmes ember volt, még hirhedtebb, mint apja. Nem mertük nyíltan visszautasítani, de a tárgyalás után még jobban undorodtunk a kegyetlen bíró fiától, mint valaha. Gyorsan és titokban távoztunk Loudunból, hogy meneküljünk előle.

Alig fordultunk be az országútról az erdő mélyébe, lódobogás hallatszott mögöttünk. Laubardemont utólért. Kénytelen-kelletlen túrnünk kellett utálatos társaságát. Szerencsére egy útszéli betyárbanda megtámadta kocsinkat. Marion, aki a leghihetlenebb kalandokat élte át, a rablófőnökben régi barátjára ismert; természetesen semmi bántódásunk nem esett, még az erszényünket se vették el, ellenben a Marion besugására elfogták a bíró fiát, később be is sorozták a bandába és hirhedt rabló vált belőle.

Párisba érkezésemkor sietve kerestem fel megint a Rambouillet-palotát. Távolmaradásomat esetleg vereségnek minősíthették volna és viláért se viseltem volna el a „platonikusok” diadalát.

A marquisnő szalonjai tömve voltak.

A háziasszony a kályhától legmesszebb eső sarokban ült. Gyűlölte a meleget. Julie d'Angennes ült mellette. Montansier herceg a Julie széke fölé hajolt és majd felfalta szemével a leány hattyúfehér nyakát, gyönyörű metszésű orrát, nagy szemét. Nehány költő ódöngött körülöttük. Megpillantottam Ménaget, akinek igényeivel csak csunyasága mérköz-

hetett, éppen az Yvetaux fejét beszélte tele ostobaságaival. Most jut eszembe, hogy vallomásaimban még nem is említettem nyelvmesteremet, Yvetauxt, pedig legjobb barátaim közé tartozott. Lelkesen védte Epicur tanait, s apám halála óta ő vezetett a megkezdett úton tovább, az angol és olasz nyelv tanítása közben.

Eredeti egyéniség volt. Se nem evett, se nem öltözködött, se nem szeretett úgy, ahogy mások.

XIII. Lajost tanította fiatal korában. Szép vagyona tett szert az udvarnál, s most tőle telhetőleg és elveinek megfelelő módon költekezett. Később találkozunk még Faubourg Saint Germain-i házában, ahol Corneillel meglátogattam.

A Rambouillet marquisnő estélyeire járatos írók nem fukarkodtak műveikkel. Mikor a salonba léptem, éppen Costar olvasta fel néhány izléstelenségét.

Costar egy párisi kalapos fia és irodalmi kalandor volt. Apja kitette műhelyéből, valószínűleg azért, mert rossz kalapokat csinált. A stílusa se sikerült jobban. Hallgatósága nagyokat ásitott, csak éppen valami furcsa hasonlatán nevettek nagyot. Később Costar úr kegyvesztett lett a Rambouillet palotában, mert röpiratot írt Chapelain ellen. Sokan azt mondták, hogy tehetségét irigyli, mások azt állították, hogy évjáradékát. Utóbbit valószínűbbnek tartom. A harc vége az lett, hogy Costar térden állva és könnyek között kért bocsánatot Chapelaintól; a „Pucelle“ szerzőjétől. Csak azért terjeszkedtem ki Costarra, mert néhány társával együtt ráfeküdt a hivatásos írókra, s jogtalanul bitorolt társadalmi tekintélyt gyáva hizelgésai árán.

Szokatlanul kevés költőt láttam akkor este a Rambouillet palotában, de annál több bolondot.

Mindenkit „bolond“-nak hívtak, aki a társaságot nevetséges mókákkal mulattatta. Elsősorban az örök mozgékony Moranges bárót említem közülök. Olyan volt, mint a mutatók nélkül járó óra; senkise tudta kitalálni soha, hogy miért mozog annyit. Himlőhelyes, kancsal, görbe orrú, rettenete-

sen csunya ember volt. Csunyaságán ő maga nevetett legjobban. Egyszer a Notre Dame hidon megszólított egy vadidegen embert és boldogan borult a nyakába.

— Uram, végtelenül örülök, hogy találkozhattam Önnel, el vagyok ragadtatva! Már évek óta keresem.

Az idegen nagyot nézett.

— Igazán? Nem emlékszem, hogy lett volna szerencsém.

— Nem, sajnos! Kissé későn találkozunk . . . de látom, nézem és boldog vagyok . . .

— Nem mondaná meg nekem is az okát?

— Ó szívesen . . . Engedje, hogy megöleljem! Már kétségbeestem, hogy én vagyok a világon a legcsunyább ember . . . de szerencsére talákoztam Önnel!

Még Morangesnál is nagyobb bolond volt talán Rapoil orvos. Valósággal ki lehetett kergetni a világból, ha neve betűit felcserélték és Poilrának nevezték. Zsugoribb volt Harpagonnál.

Nem is lépve, hanem nagyokat ugorva járt az utcán, hogy cipője talpát megkimélje.

Nicolai elnök boldog, boldogtalannak telebeszélte fejét kalandjaival. Rengeteget beszélt. Szóbősége kiapadhatatlan forrásként árasztotta el környezetét. Bátran lapok nélküli könyvnek nézhette volna az ember.

Bordier is a bolondok között volt. Richelieu üldözöbe vette, mert nem kölcsönzött harmincezer aranyat a Saint Antoine Faubourg kikövezésére. Le kellett köszönnie drága pénzen vásárolt állásáról és kénytelen-kelletlen Flandriába menekült. Julie d'Angennes kieszközölte, hogy visszatérhessen, de szegény ember egészen meghülyült. Sok gúnyverset írtak reá.

Boulard de l'Écluse volt az ötödik bolond. Hosszú orrú, még hosszabb nyelvű ember. Egy este előadást tartott a köpések különböző módjáról. Ötvenkétféle köpést figyelt meg, s be is mutatta mindjárt a Rambouillet marquise szőnyegén.

Szerencsére a Rambouillet palotát nemcsak a „bolond”-ok látogatták, s nem ők költötték jó hírét. Sok értékes emberrel ismerkedtem meg az estélyeken.

Ott volt többek közt a Richelieu fivére, Monsieur de Lyon. Udvarias, jól öltözött, piperézett ember. Csipkekézelt és csipkegallért viselt. Öltözködése nem igen egyezett az egyház szabályaival. Sokat forgolódtott körülöttem, abban a reményben, hogy bátyjánál nagyobb sikert fog elérni nálam. Meg is ígertem, hogy majd meglátogatom, ha Lyonba megyek egyszer.

Meg kell említenem d’Ablancourt-t, akinek szelleme Montaigne-nyel mérkőzött, de rendszeresebb, világosabb volt.

Le Camus, a belley-i püspök is állandó vendég volt. Richelieu mindig magához hívatta, mikor megunt a bohóca: Boisrobert tréfáit és komolyan akart beszélni valakivel.

De l’Hôpital marsallt mindenki elismerte és tisztelte. Csak egyetlen ostobaságot követett el életében, igaz, hogy szomorú következményeit sokáig nyögte. Charlotte d’Essarts-ot, a IV. Henrik és Guise kardinális régi szeretőjét vette nőül. Három fiut, két leányt és igen kevés erényt kapott hozományul.

Rubens, a híres festő, akit Médicis Mária bizott meg a Luxembourg palota dekorálásával, is ott volt a vendégek között. Barátságosan beszélgetett Mignarddal. Előkelő tartása, széles homloka, hosszú haja messziről elárulta a rendkívüli egyéniséget. Mignard még nagyon fiatal, ábrándos szemű ember volt. Egyik szeme lejobb állott, mint a másik.

A felolvasásokat szerencsére befejezték és a Loudun-pör került szőnyegre.

— Ma este nem jön el a kardinális?

— Nem, mostanában igen ritkán látogat meg őexcellenciája. Nem látom, — folytatta halkán, nehogy a kardinális fivére meghallja — mióta úgy el van foglalva kivégzésekkel és égetésekkel . . . nem ér rá udvariaskodni. Különben is orrol reám.

— Ugyan miért?

— Mert nem fogadom estélyeimen a kémjeit.

— Ugyan kik a kémei?

— Joseph atya és Laffemas. Mindenáron be akarta vezetni őket hozzám.

— Érdekes!

— Monseigneur kíváncsi!

— Szeretné tudni, hogy mit gondolunk a politikájáról!

— Vagy az akadémiai kinevezésekről.

— Vagy a tapintatos püspöki és plébániai elhelyezésekről.

— Hallották már hölgyeim — kiáltotta de l'Hôpital — hogy a király Saint Germain de Près apátságot Lorraine herceg özvegyének adományozta, s most a férfi klostrom feje egy asszony.

— Ó — felelt d'Ablancourt, — nem új dolog már ez se. Apátságok, parochiák, plébániák régóta kerülnek katonák, nős emberek, asszonyok kezére. A szegény barátok, vagy vikariusok akárhányszor cimezik leveleiket: X. Y. kapitány plébános urnak; vagy: plébánosomnak, madame N. N.-nek.“

Megbotránkozva kérdeztem:

— Hogy is fordulhat ilyesmi elő?

— Istenem, hát az abbé urak és hölgyek zsebrerakják a jövedelmet, aztán éhbérért helyettesítetik magukat a hivatalos kötelességekben papokkal.

Gúnydalokat idéztek, a felfordult viszonyok kiszinezésére.

— Elég, elég uraim! — kiáltotta madame de Rambouillet és mintegy mentegetőzve fordult a tiszteletreméltó öreg püspök felé.

— Eszem ágába se jut szépíteni a felfordulást és rendtelenséget — felelte Camus — vagy védelmembe venni a rossz papokat. Én vádolom elsősorban azt, aki megengedi, hogy katonaruhában, vagy csipkés udvari ruhában járjanak, tonsura nélkül és szakállt növesztve, fejükön parókával.

— Ki tehet róla? — szóltam közbe. — Csakis a kardinális!

— Természetesen, meg is mondtam a szemébe, nem egyszer.

— Igaz, monseigneur, megmondta, de nem ilyen nyilvánosan! — szólalt meg egy kemény hang.

Odafordultunk. Richelieu állott a püspök mögött.

II.

A későn jövőket az inasok már nem jelentették be hangosan és Richelieu megragadta az alkalmat, hogy észrevétlenül belopózva személyesen kémkedjék.

Mindenki mélyen meghajolt előtte; legmélyebben természetesen azok, akik előzőleg legélesebben kritizálták.

— Miért panaszkodik? — fordult a kardinális Camus-höz. — Csak a papság demoralizálódott? Hát a hatóságok? Vakmerően semmibe se veszik a törvényeket és kapzsiságuk nem ismer határt. Ha tetten ér egy tolvajt és rögtön bíró elé vezet, tizenöt livret kell fizetnie. Megkérdik aztán, hogy fedezi-e a további költségeket, s ha vonakodik, szabadon engedik a tolvajt.

— Igaz! — zúgtak a hallgatók.

— Vagy ha hajlandó fedezni a költségeket, akkor vég-hossza nincs a szipolyozásnak, meghatalmazások, kihallgatások, jegyzőkönyvek címén, ezer és ezer eszközt találnak arra, hogy pénzt csikarjanak, s amíg ki nem ürítik áldozatuk erszényét, addig nem küldik gályára a bűnöst. Ugy-e igaz?

— Igaz! — kiáltották minden oldalról.

— Nos akkor, vádoljanak az igazságszolgáltatás visszaélései miatt is engem! Vádoljanak, hogy én biztatom fel az ügyvédeket és bírákat, hogy három esztendeig csürjékcsavarják a pöröket, s hogy én vagyok az oka, hogy ajándékot fogadnak el még az ellenfelektől is, hogy asszonyaik botrányos fényűzését kielégítsék.

— Milyen ügyvédekről beszél kardinális úr? — kérdezte sértődötten Moranges báró.

— Semmiesetre sem az ügyetlen ügyvédekről! — vágott vissza nyersen Richelieu.

A társaság hangosan nevetett.

— Beszéljünk a kereskedőkről, ha úgy tetszik! — folytatta a miniszter. — Száz százalékos nyereséggel adják el utolsó minőségű áruikat és mennyre-földre esküsznek, hogy a legjobbat adták. Arról is én tehetek, hogy a kereskedők eltűrik, hogy asszonyaiknak dologtalan lehűtők ezer neveltlenséget mondjanak, tettelegességekkel udvaroljanak, miközben néhány divatos gallért vagy más semmiséget vesznek.

— Monseigneur, esze ágába se jutna senkinek Önt szemrehányásokkal illetni az erkölcstelenségek miatt! — szólt Costar földig hajolva.

— Vagy talán a nép erkölcsösebb? — szónokolt tovább a kardinális. — Durva, szemtelen, istenkáromló. Próbáljon meg csak alkudni valamelyik kofával, majd összedül a világ olyan éktelen szitkozódásra fakad.

Nem állhattam meg tovább szó nélkül. Bosszantott, hogy mindenki megalázkodik Richelieu előtt és senkise mer vele szembeszállani.

— Azt hiszem, hogy eminenciád hasonló eredménnyel beszélhet a többi társadalmi osztályról is.

— Ugy van!

— A diákokról elmondhatná, hogy kicsapongó életet élnek, fegyvert viselnek, lopnak, fosztogatnak, elverik vagyónukat kártyán, golyókat röpítenek egymás fejébe, uzsorásokkal paktálnak, jó családból való leányokat csábítanak el.

— Igaza van kisasszony, igaza van!

— Az orvosok a szegény betegeken kísérleteznek, a gazdagok betegségét hosszúra nyújtják, hogy minél több pénzt vasalhassanak ki belőlük. A gyámok és gondnokok pedig az árvák pénzén hiznak és még írni, olvasni se taníttatják gyámoltjaikat.

— Ugy van, úgy van!

— Eminenciád jól ismeri a század bűneit, de arról mégsem fog meggyőzni bennünket, hogy a papság természet-szerűleg osztozzék a bűnökben és ápolja őket.

— Bocsásson meg, azt nem is mondtam . . .

— Allítása szerint semmit sem tehet a visszaélésekkel szemben.

— Kétségtelenül a pápa feladata volna a rend és fegyelem helyreállítása.

— Hiszen ön hatalmasabb, mint a pápa, menthető-e, hogy tétlenül nézi a papság züllését?

Richelieu kissé zavarba jött. Camus püspök biztatólag integetett szemével felém, hogy csak folytassam a támadást.

— Ne felejtse el eminenciád, hogy nemcsak miniszter, hanem pap is.

— Kisasszony, leckéztetéseket nem fogadok el senkitől, még ha olyan szép ajkak mondják is.

— Monseigneur rendkívül kedves!

— Ismerem kötelességemet és tudom, hogy milyen hatást gyakorolok századomra. Nem lehetek misszionárius és nem téríthetem meg a bűnösöket egyenként. Csak a tömegekre hatok és gyökerestől akarom irtani a bajt.

— És hol a baj gyökere?

— A nemességben. Onnan veszik át az erkölcstelenséget, feslettséget az alsóbb osztályok.

A hallgatóságon izgatott moraj futott végig. Merészség kellett ahhoz, hogy valaki megtámadja az egybegyült nemességet.

A kardinális gőgösen mérte végig a zugolódókat.

— Nem tetszik az igazság? Igazán sajnálom, de ideje, hogy napfényre jöjjön, s hogy végre gátat vessünk a kiváltságoknak és visszaéléseknek. Csak az érdem és a tehetség tehet különbséget férfi és férfi között. Akármilyen társadalmi osztályból indul is valaki útjára, csak képesség és tehetség fogja ezután magasabbra vinni. Legalább is minden erőmmel azon igyekszem.

— Nehéz feladatra vállalkozik kardinális úr!

— Kétségkívül, de nem riadok vissza akadályoktól. Ránchaszedem a hatalmasokat és segédkezet nyujtok a gyöngéknek . . . Igen uraim! Azért alapítottam az Akadémiát, hogy a polgárok is ép úgy elérjék, mint a nemesek.

— Helyes! Okos és szép beszéd! De ki fogja a tehetségeket elbírálni, kardinális úr?

— Én!

— Egyedül ön?

— Igen!

— Nehéz lesz!

— Ugyan miért? Attól tart, hogy nem tudom méltányolni, vagy felismerni az igazi érdemet?

Merőn a szemébe néztem.

— A legnagyobb miniszterek is haragusznak olykor és szeszélyesek. Mi lesz az elfogulatlan bírálattal?

— Kisasszony.

— Szerintem igazán nagyszerű intézményt alapított, ha tényleg Franciaország szellemét és tehetségét fogja képviselni.

— Az a célom!

— Bocsásson meg, ha kételkedem.

Richelieu megremegett.

— De miért?

— Monseigneur kinevezte Chapelaint, de Corneilleról megfeledezett.

A miniszter elsápadt és mérgesen nézett reám.

A körülállók nem mertek nyíltan tapsolni, de pillanásaikkal gratuláltak bátorságomhoz.

Corneille két drámát írt Méлите óta: Clitandert és Medeát. Minden jóízű ember egyhangulag elismerte és dicsőítette. Soha senki nem lendítette úgy fel addig a drámairodalmat, mint Corneille. A kardinális mégse nevezte ki az Akadémia tagjai közé, mert tudta, hogy legjobb barátaim egyike, s így akarta megboszulni Bournaisval küldött üzenetemet és hogy meghívását visszautasítottam.

Hamarább visszafizethettem, mint hittem volna.

Madame Rambouillet igyekezett más tárgyra terelni a kiélesedett beszélgetést, s a kardinális nemsokára távozott. Még aznap este megírtam Corneillenek az esetet. Rövidesen válaszolt:

„Hálásan köszönöm jó szándékát, de attól tartok, hogy kegyetlen és engesztelhetetlen ellenséget szerzett.“

„Annál jobb, — írtam következő levelemben, — dicsőséged csak annál nagyobb lesz.“

A Rambouillet palotát ritkábban látogattam az emlékezetes est óta. Véleményemet, elveimet kifejtettem, s nem akartam tovább is birokra kelni a szigorú erkölcsökkel. Hadd beszéljenek annyi metafizikát, amennyit akarnak, megfogadtam, hogy éppen ellenkezőleg fogok élni. Miért ne ünnepeznék úgy az én házamat is, mint a Rambouillet marquisnőét? Miért ne lennék királynő a magam társaságában, ahol senki sem ellenőrzi elveimet? A gondolatot tüstént tett követte.

A Tournelles-utca vetélkedett a St. Thomas de Louvre-utcával.

Az én köröm természetesen fiatalabb és kedvesebb volt. Szellemesebben, fesztelenebbül beszélgettek nálam. Zongoráztam, mandolinon, hárfán kísértem dalaimat, mindenki úgy találta, hogy elragadóan énekelek.

Rambouillet távozása óta senkit se szerettem. Legalább húsz sóhajtozó tülekedett kegyeimért. Hogy tegyek igazságot? Osztályoztam őket kategóriák szerint.

Soknak külsejéről és eszéről igen mérsékeltlen gondoskodott a természet, s a hiányokat igyekeztek gavalléros bőkezűséggel pótolni. Elárasztottak a legnagyobb ajándékokkal. Eleinte haragudtam. Büszkeségem fellázadt a viszonzatlan ajándékok ellen, de udvarlóim úgy könyörögtek és olyan boldogtalanok voltak, hogy végre is legyőzték aggályaimat. Így alakult a „fizetők“ csoportja.

Akik se szépek, se kedvesek, se nagylelkűek nem voltak, nem is tarthattak különösebb bánásmódra igényt. Elneveztem őket „mártir“-oknak.

A természet minden kegyével megáldottakat a „kedvenc“-ek csoportjába osztottam. Rossz nyelvek azt rebesgették, hogy se szeri, se számuk, de az ilyen pletykáknak csak felét lehet hinni.

Előfordult, hogy sokszor visszatetsző emberek hibáit is elnéztem valamilyen jó tulajdonságuk, vagy tehetségük miatt rövid időre, ezek voltak a „szeszély“-eim.

Desforts és Moreau, két „mártir“-om egyszer a lábaim elé vetették magukat és kijelentették, hogy kétségbeesnek, ha legalább egyetlenegy csókot nem adok nekik. Nevetve választam:

— Hova gondolnak uraim! Mindenkinek megvannak a maga szegényei.

Szegény mártirjaim tovább is sóhajtoztak és közös erővel igyekeztek némi kis szellemet kicsiholni agyukból, de minden törekvésük kárbaveszett. Végre könyörögve kértek, hogy legalább ajánljak egy barátnőt nekik, még az is megnyugvásukra szolgál, ha áldozatuk visszautasított lángját olyan oltáron mutathatják be, melyre az én kezem hívja fel figyelmüket.

Kaptam az alkalmon, hogy jól megtréfáljam őket. Desforts, nevetséges, csunya kis ember, kizárólag vízzel és gyümölcssel élt, hogy érdekes sápadt színe legyen. Minden

héten eret vágatott és úgy aludt, hogy a két karját a feje fölész kötötte, hogy reggel fehér kezekkel ébredjen. Lefekvés-kor női hálórúhába öltözött, flandriai csipkés gallért és fejkötőt, szalagos, fodros hálókabátot viselt. Így fogadta látogatóit reggelenként az ágyban és kézímunkákat himezett. Moreau még nevetségesebb, még nőiesebb volt. Mindakettőt szaván fogtam és külön-külön félrehívtam őket. Moreaunak azt mondtam:

— Már megtaláltam a maga esetét!

— Igazán?

— Igen. Bájos kis özvegy, de nagyon szemérmes és félénk.

— Jó! Óvatos leszek.

— Csak női ruhába öltözködve lehet belopózkodni hozzá és inasom kíséri.

— Nagyszerű!

— Még egy feltételem van! Még a száját se nyithatja ki előtte, egy árva szót sem szólhat, mert az illető nagyon fél a leskelődöktől. Jól jegyezze meg, ha csak egy szót szól, mindent elront.

— Esküszöm, hogy hallgatni fogok! — fogadkozott Morean és hálásan kezét csókolt.

Később Desforts abbéval tárgyaltam.

— Szívemből sajnálom magát, kedves barátom és vigasztalására találtam egy szép özvegyet, aki bonyolult családi viszonyai miatt a világtól teljesen elzárkózva él. Mit szólna hozzá, ha rábeszelném, hogy a napokban látogassa meg magát?

— Boldoggá tesz!

— De nem titkolhatom el, hogy az az illető hölgy néma.

— Mi az ördög!? Be kár!

— Mit akar? Sokan érdemül rójják fel a nőnek, ha néma.

— Igen . . . igaz . . . azt szokták mondani . . . Elvégre . . . eh . . . bánom is én . . . Mit fecsérelje az ember felesleges fecsegéssel az időt.

— Igaza van!

— És mikor remélhetem a kedves látogatást?

— Holnap!

Desforts nagyot ugrott örömében és sietett eret vágatni magát, hogy annál érdekesebb színben fogadhassa hölgyét. Másnap reggel Perrote, az inasom bekisérte a női ruhába bujtatott Moreaut az abbé szobájába. A többit könnyű kitalálni . . . A leggyönyörűbb némajáték játszódott le közöttük . . . és mindaketten csalódtak.

Morean és Desforts nem vették tulságosan zokon a tréfát, de később ugyancsak meggyült a bajom egy Chaban nevű mártirommal. Tagbaszakadt, nyers vidéki ember volt. Szentül hitte, hogy nagytehetségű, kiváló ember és hogy sokra fogja vinni. Nehány kedveset mosolyogtam és néhány szépet néztem reá. Rögtön tüzet fogott és magánkiül volt, mikor észrevette, hogy a martírok közé soroztam. Szememre hányta, hogy más fogadtatásra számított és kikelt jogosulatlan mellőzésem ellen.

— Szép az önbizalom uram, de büntetésül továbbra is a martírok sorában marad.

Még nagyobb dühbe gurult, esküdözött, szitkozódott, könyörgött, végül fenyegetőzött, hogy bosszút áll.

Tényleg minden este utamat állta a Place Royalon, s szemtelen, kihívó arccal sértő megjegyzéseket tett reám. Elsápadtam felháborodásomban és igyekeztem elkerülni, de nem lehetett. Dühé és gyűlölete nem ismert határt. A helyzet kezdett tarthatatlanná válni.

Barátaim megbotránkozva üldözőbe akarták venni, de nem engedtem.

— Ne felejtsek el, hogy nem az önök ügye, hanem az enyém.

Elhatároztam, hogy visszatérek régi tudományomhoz.

Másnap reggel elmondtam Saint Évremondnak és la Châtrenek a tervet. Esküdöznek, kérlelnek, majdnem térdenállva könyörögnek, hogy lebeszéljenek szándékomról, de hajthatatlan maradtam. Férfiruhába öltözködve mentem

ki velük a Place Royalra. Nemsokára megpillantottam Chabant és arcába dobtam keztyűmet.

— Megsértette a nővéremet, meg kell verekednie velem!

— Ön a Ninon fivére? Mondja meg neki, hogy . . .

Ujabb sértések tolultak ajkára, de egy pofon torkára forrasztotta a szót. Emberünk tajtékozott a dühtől, de barátaim lefogták, mielőtt reám ronthatott volna.

Találkátadtunk az Arsenalban. Csöppet se felejtettem még el a vívást. A harmadik összetűzésnél megsebesítettem ellenfelemet, előttem gurult a föbe. Levettem parókámat és álbajuszomat.

— Uram, vegye tudomásul, hogy nem a Ninon fivére, hanem Ninon maga verekedett meg önnel. Igyekezzen kiheverni sebét és szemtelenségét.

Otthagytam a sebész kezei között.

III.

Másnap egész Páris tudta.

— Ninon párbajozott! Ninon párbajozott!

Ha tíz generális húsz ütközetet nyert volna meg, akkor se törhetett volna ki nagyobb lelkesedés. A költők ódákat írtak bátorságomról, minden ritmusban és minden hangnemben megénekeltek. Csak Richelieu igyekezett megragadni az alkalmat arra, hogy megbüntessen és megbízta Laffemast, hogy indítsa meg az eljárást ellenem.

A törvény azonban nem terjed ki a nőkre is és Segnier kancellár azon a véleményen volt, hogy ha minden nő követné példámat és fegyverrel köszörülné ki a becsületén

esett csorbát, a férfiak sokkal kevesebbet párbajoznának, mert hiszen rendszerint nők miatt verekednek.

Az eljárást beszüntették ellenem.

Kalandom rengeteg hódolót vonzott házamba. A férfiak nem ragaszkodnak annyira tényleges barátnőikhez, mint a feltételezettekhez. Különösen ha híres nőről van szó, azt se tudják, hogy milyen módon hitessék el jobban a világgal a boldog szerelmes jellegét.

Fourreau, a „fizetők“ legeredetibb alakja*) másnap egy óriási, aranyabroncsos ládát küldött, arany lakattal. A ládában:

négy aranyóra,
öt doboz szépségflastrom,
három doboz illatos pirula,
egy email fogpiszkáló,
két brokát ruha,
egy gyöngyszínű selyemruha,
egy narancssárga bársonyruha,
kláris karkötők,
egy keleti gyöngynyakék,
hat gyűrű és
gyönyörű rubin fülbevaló volt.

Két diszesen öltözött lakáj hozta végig a vállán a Tournelles-utcán.

El se hinné senki, hogy Fourreau még a kis ujjam hegyét se csókolhatta meg a drága ajándékért, s mégis elárasztott továbbra is bőkezűségével. Kikötötte, hogy összes szállítóimat ő akarja fizetni, s egy nap tizszer is rá kellett írnom a számlákra: „Fourreau urnak mutatandó be.“

Szívügyekben szavamnak állottam. Kedvenceim csak

*) Fourreau egy bizonyos madame Larchernek volt a fia. Senki se tudja, hogy milyen úton-módon tett vagyona szert.

(Ninon de Lenclos megjegyzése.)

rövid ideig uralkodtak. Vassé, Duras, Dangeau, Briolle voltak rövid időközökben a szeszélyeim. Nemsokára énekelték az ablakom alatt:

Tous les blondins chez moi vont à l'école
 Pour faire leur salut:
 Je veux sauver Duras, Dangeau, Briolle,
 Et c'est là mon seul but
 Honni soit qui mal y pense
 Je fais pénitence
 Moi
 Je fais pénitence.

(Hozzám járnak iskolába a szökék, hogy üdvözüljenek. Megmentem Duras, Dangeau, Briolle lelkét, más semmi céloom nincs. Átkozott, aki rosszat gondol! Vezeklek én, vezeklek.)

A gúnydal bosszantott. Nem szerettem a feltűnést s a botrányt. Pedig abban az időben sok rosszat beszéltek rólam Párisban. Személyesen is meggyőződtem róla. Nagybőjtben gyakran hallgattam misét Saint Gervais-ben. Pajetné mellett ültem. Kedves asszony volt és úgy látszik szívesen beszélgetett velem. Egyszer Boisrobert ment el előttünk és köszönt.

— Nini, ismeri?

— Igen, szomszédom, én is a Faubourgban lakom.

— Szereti?

— Miért kérdi asszonyom?

— Mert utálok, részemről.

— Talán megsértette?

— Hogyne! Sohse bocsátom meg, hogy azért az ocsmány Ninonért elhagyott minket.

— Oh asszonyom — feleltem zavartan pirulva — ne beszéljen így róla . . . hátha tisztességes nő, hiszen tudhatja, hogy a pletyka senkit se kimél.

Sietve távoztam és többet nem jártam a saint gervaisi misékre.

Sok szóbeszéd esett rólam, talán mert divatosabb voltam a többieknel. Egyébként kortársnőim hál' Istennek kivették részüket a dorbézolásokból, s még külső finomságra, jóízlésre se vetettek súlyt. Milyen kihívóan vegyültek a férfiak közé a Place Royalon, nevettek, tubákoltak, füstöltek velük, csacsogtak, kacérkodtak, hangosan adtak találgákat, vagy jelképes beszéddel adták udvarlóik értésére hajlandóságukat. Ruhájuk minden szalagjának volt valami jelentősége és kifejező elnevezése.

A szív fölé tűzött szalag neve „mignon“ volt. Az „udvarlót“ a jobb mell fölé tűzték. Ha tíz gyöngy, vagy rubin diszítette a szalagot, akkor „nőgyilkos“-nak hívták. A legyező csokrát „léhá“-nak keresztelték. Az imakönyvre tűzött szalag „ékszer“ volt. Még a hajviselet különböző részeit is elkeresztelték titkos jelentésű nevekkel. A halántékra fésült hajnak: „gavallér“, az arcba lógó fürtnek: „ifjú“ volt a neve.

Most, hogy e sorokat írom, már ötven esztendő telt el azóta s a hölgyek, helyesebben szólva leszármazottjaik még semmit sem változtattak könnyű erkölcsükön. A Royaltéren épp olyan botrányok zajlanak le, mint régen. Nemcsak ott és nemcsak a Cours le Prince-en, vagy a Cours la Reine-en adnak találgákat, hanem nyáron le szoktak ülni a Szajna partján, a Saint Bernard kapu felől, hogy a fürdő férfiakat nézegessék. Lorgnettenek nevezett azsurok legyezőkön keresztül vizsgálgatják őket.

A legelőkelőbb társaságok asszonyairól van szó, ne felejtjük el. Madame de Chevreuse, de Montbazon, de Chaulnes, sőt vérbeli hercegnők se voltak különbek. Madame de Rohan valamennyin túltett. Miatta beszéltek tiszteletlenül a fiatal emberek a nőkkel, s a nőkről. Salonjában a legmesszebbmenő szabadságot élvezték vendégei és mégis rendkívül gőgös volt. Sokat tartott nemességére. Meg se engedte fiának, hogy a hercegi címet elfogadja és jelszóként azt vésette fegyverére:

Roi ne puis,
 Duc ne daigne
 Rohan je suis!

(Király nem lehetek,
 herceg nem akarok,
 Rohan vagyok!)

Erényére kevésbé volt büszke. Mikor a barátja, Soubise herceg meghalt, egy szerzetes a következő sorokkal vigasztalta:

Et dans les noirs flots de l'oubli
 Où la Parque l'a fait descendre
 Ne fût-il mort que d'aujourd'hui
 Il est aussi mort qu'Alexandre.

(És a feledés fekete hullámaiba, ahova a Párka vezette, ha csak mától kezdve is, épp oly halott, mint Alexander.)

Madame Rohan zokogva fejezte be a verset:

Et me touche aussi peu que lui!

(És ép oly kevésbé nyúl hozzám, mint ő.)

Chevreuse megkérdezte egyszer tőle, hogy a leánya még erényes-e?

— Istenem, kedvesem, ne is beszéljünk róla; olyan rendetlen, hogy talán azt is elhagyta valahol a toilette eszközei között! — felelte madame Rohan.

Csak éppen be akartam bizonyítani, hogy legelőkelőbb kortársnőim sem testesítették meg a bölcs tartózkodást és sehogysen értettem, hogy a közvélemény miért irányul éppen ellenem? Igaz, hogy nyiltan beismertem a szabad szerelem iránt való hajlandóságomat, de nem akartam sem kihívni, sem megbotránkoztatni a közvéleményt, sőt ellenkezőleg, azt hittem, hogy tapintattal pótolom viselkedésem merészségét, s az emberek tiszteletét kivivom.

Nem tudtam másképp elhallgattatni a károgókat, elhatároztam, hogy néhány hónapra visszavonulok lochesi kastélyomba. Barátaim kétségbe voltak esve. Arra számítottak, hogy kedélyes farsangot töltenek házamban. Minden beszédük kárba veszett. Másnap reggel elutaztam. Nem mentem Locheba, hanem Mansban telepedtem le. Egyik kedvencem de la Châtre marquis nemsokára utánam jött. Kedves, szellemes ember volt, de kellemetlenül féltékeny és javíthatatlan gurmand. Főképen a környékbeli kappanok és csirkék kedvéért telepedett le Mansban, úgy hiszem. Mindenki a férjemnek nézte. Csöndes, komoly életet éltünk a vidéki előkelőségek társaságában. Egy vacsorán a háziak azzal fogadtak, hogy az egyház káplánjai, többek közt Scarron abbé is, meg vannak hívva. Még annyi időm se volt, hogy meglepetésből magamhoz térjek, már nyílt az ajtó és Scarron lépett be.

— Nini, nem csalódom? Maga az tényleg isteni nő? — kiáltott fel az abbé s nem a legtiszteltebb mozdulatokkal közeledett felém.

A helyzet kezdett kínossá válni, de lélekjelenlétem kisegített a hinárból. Megfogtam a la Châtre kezét és mélyen meghajolva az abbé előtt, bemutattam:

— La Châtre marquis, a férjem.

Scarron megdöbbenve nézett reám. Közelebb hajoltam hozzá s a fülébe sugtam:

— Ugy látszik, hogy ezidőszerint sokat ad jó hírére. Vigyázzon, ha eljár a szája, én is beszélek.

— Értem, szóval a házassága nem komoly?

— Csönd! És holnap látogasson meg.

Hiába vártam másnap és harmadnap is! Végre megjelent. Két napig kémekkel őriztette lakásomat, hogy kilessék a marquis távollétét.

— Mi történt magával, hogy idejött Mansba kánonoknak?

— Jutalmul kaptam a tisztességet a lorrainei történelmi munkásságomért. Még nem tettem azonban fogadal-

mat és még mindig megházasodhatom, de nem élek a jogommal. Csak olyan feleségeim vannak, mint a maga férjei . . .

— Milyen könnyelműen beszél . . .

— Ugyan hagyja! La Châtre úgyse fog megtudni semmit és feltett szándékom egy héten belül elhódítani magát tőle.

— Megőrült?

— Elfelejtette régi fogadásunkat? Megengedte, hogy udvaroljak.

— Igen, reménytelenül.

— Örökre kegyetlen marad?

— Legalább is magával szemben.

— Nem hiszem!

— Majd meglátja!

— Még ha meg kellene, hogy szöktessem, akkor is.

— Pap létére?

Nem felelt. Felállt helyéről és szemügyre vette lakásomat. Minden szobát, minden zugot felkutatott s leginkább a szobám melletti kis sötét kamrát vizsgálgatta.

— Nagyon jó. Már kész is a tervem!

Tréfára vettem a dolgot.

— Csak vigyázzon kanonok úr, ne hozzon szégyent az apátságra.

— Bánom is én az apátságot, de magát megszőktetem angyalom.

Rövidesen bebizonyította, hogy komolyan beszélt. Húshagyókedden az ablak mellett állva néztük le Châtrerral a farsangi menetet. Négy szörnyüségese alak rontott be hirtelen lakásunkba. Ijedten visítottam, soha életemben nem láttam rémségesebbet. A fejük, a karjuk, a kezük, egész testük tollal volt tele.

Farsang idején senki sem ütődött meg hasonló betöréseken, la Châtre is nagyot nevetett, de két alak rávetette magát és a szobám melletti kis kamrába zárták, a másik két alak meg betömte számat és kihurcolt a házból.

Kocsi állott a ház előtt. Betuszkoltak, hiába próbáltam menekülni.

A kocsis már lovai közé vágott; szerencsére nagy ordítás ütötte meg fülem. La Châtre emberfeletti erővel kifeszítette börtöne ajtaját, kirohant az utcára és bőszítette a tömeget, hogy segítsen a rablókat megbüntetni.

Négy szörnyetegem sietve ugrott ki a kocsiból és futásnak eredt.

A tömeg ordítva üldözőbe vette őket, sárba tiporták, a tollaikat ráncigálták. A szerencsétlen fickók beugrottak a Sartheba a hídról és ott bujdosnak a nádak között, míg besötétedett.

Alig tértem magamhoz a nagy ijedségből, már megerősítették gyanumat. Scarron abbé három társával felhasználta a farsangi zűrzavart arra, hogy megszöktessen. A kocsis mindent bevallott.

A tervet elég ügyesen eszelték ki. Bármilyen álsruhában felismerték volna Scarront, az álarcot is le lehet tépni, szóval ki kellett találni, ami felismerhetetlenné tegye a merénylőket. Scarron felbontotta tollas ágyneműjét, társával együtt tetőtől talpig bekenték magukat mézzel, s aztán belehempergtek a tolluba.

Félholtan húzták ki őket a Sartheból. Két cinkos még aznap éjjel meghalt a jegesfürdő következtében. Scarron egy hétig élet-halál között lebegett. Magához hivatott la Châtréval együtt és zokogva kért bocsánatot az örült tréfáért. A szerencsétlen embernek minden tagja megbénult . . . Isten büntetése volt.

A kaland után la Châtre levelet kapott, melyben arról értesítik, hogy apja nagyon beteg. Azonnal utaznia kellett, természetesen nem kísérhettem családjához, Mansban se maradhattam, laurrainei birtokomra se akartam temetkezni, nem maradt más hátra, mint visszamenni Párisba. A marquis kétségbeesetten töprengett:

- Párisban majd megint körülrajongják imádói.
- Valószínűleg!

— Hűtlen lesz!

— Mire való ilyesmiken aggódni?

— Ninon, Ninon, belehalok, ha megcsalsz.

Hiába igyekeztem lelket teremteni belé. Hiába mondtam, hogy semmiféle eskü nem kötelez egyikünket sem, s szívből utálok a szabadságot bénító láncokat, nem hallgatott reám. Egyre kínozott, hogy ne szeressek mást, utasítsak vissza minden hódolatot és nem hagyott békét, míg alá nem írtam egy cédulát, ami biztosítékul szolgáljon távollétében:

„Esküszöm, hogy mindig szeretni foglak! Ninon.“

Előre tudtam, hogy nem tudom megtartani ígéretem, de la Châtre megnyugodva rakta zsebre a drága papírt. Másnap visszakisért Párisba, s azonnal tovább utazott Besançonba.

Mintha trombita és dobszóval értesítették volna barátaimat érkezésemről, úgy tódultak hozzám. Még ma is szívdobogásom van, ha rágondolok, hogy milyen szeretettel fogadtak. Valósággal lázba jött mindenki. Mennyi verset írtak a költőim. Vagy elégiákban panaszkodtak hosszas távollétem miatt, vagy madrigálokban ünnepelték érkezésemet. *Mártirjaim* sirtak örömben, a *fizetők* ujjongtak, a *szeszélyeim* győzelmi dalokat zengtek, a *kedvenceim* diadalt ültek.

Két uj hódoló is boldogan csatlakozott körömhöz.

Turenne vicomte, fiatal huszonkét éves katona volt az egyik. Lorraineben és Olaszországban már kitüntette magát ragyogó katonai tehetségével. A másik Henry de Sévigné marquis volt, szintén katona és valósággal királyi megjelenésű.

Egész más utat-módot választott meghódításomra, mint a többiek, talán azért is ért hamarabb célt. Tulzott dicsőítések és bókok helyett a hibáimat kritizálta. Azt mondta, hogy vidékiesen viselkedem, mikor kérttem magam és nem akartam énekelni. Azt is kifogásolta, hogy merő féltékenységből csupa közepes és közönséges nőt fogadok estélyeimen.

— Minél értékesebb nők elől viszi el a pálmát, annál nagyobb lesz a dicsősége! — mondogatta.

Máskor meg egy véletlenül elejtett bókját sietett le szállítani:

— Ne igen kérkedjék eszével. Ha nem volna szép, nem venné annyi hízogató körül és nem ünnepezné szellemét.

Nyers őszintesége eleinte fellázított. Sértette hiuságot. Később beláttam, hogy igaza van.

Arra is figyelmeztetett, hogy a férfiakat is inkább hibáik, mint erkölcsi értékük szerint bírálom el. Igaza is volt. A martirok csoportjába csak külsőségek miatt osztottam be imádóimat, s nem törődtem lelki tulajdonságaikkal. Egyiknek igen nagy volt az orra, másiknak a keze, a harmadik pocakot eresztett, vagy a lábát kifogásoltam.

Az erős kritika ellenére is megszerettem Sévignét, s attól a pillanattól kezdve taktikát változtatott. Elhalmozott bókokkal és dicséretekkel.

Egy este legnagyobb elragadtatással udvarolt és suttogott, mikor hirtelen eszembe jutott valami és hangosan elnevettem magam.

Kissé sértődötten nézett reám, mert az emberek Ádám és Éva óta azt hiszik, hogy szerelmeskedni csak halálos komolysággal lehet.

— Mit nevet?

— Hadd nevessek . . . oh . . . oh . . . maga az oka mindennek . . . maga miatt megbocsáthatatlanul feledékeny lettem . . . megfeledkeztem a legünnepélyesebb, írásban adott ígéretemről . . . oh . . . oh . . . szegény la Châtre, zsebében az ígérettel . . .

A nevetéstől alig tudtam elmesélni a szegény marquis aggályait és hogy írásban kellett megnyugtatom. Sévignének úgy tetszett az eset, hogy mindenkinek elmondta. Egész Páris egy hónapig mulatott rajta.

Közben kitavaszkodott és kiköltöztem csinos picusni nyaralómba. Főképen a Corneille kedvéért siettem el Párisból, mert jelezte Rouenből, hogy egy új darabbal jön. Ha

Corneille jött, senki más nem létezett reám nézve, se kedvenc, se martir, se fizető, se szeszély. Mindent elkövettem, hogy költőm csöndes nyugalmat találjon házáznál.

Levele után két nappal Corneille is megérkezett.

— Mi az új remekmű címe, Pierre?

Kibontott egy nagy írástekerceset és megmutatta. A „Cid“ volt.

Kis körben olvasta fel először. Vendégeimmal együtt azon voltunk, hogy térdre boruljunk elragadtatásunkban. A színészek valósággal istenítették.

Picpusi nyaralómban sokáig tartott a rendezgetés. Poquelin, a kárpitos négy emberével egy hétig dolgozott, míg lakásomat rendbehozta. Sokszor magával hozta fiát is. Tizenötéves lehetett körülbelül, de tíznél se látszott többnek. Rendkívül szellemes, érdekes arcú gyerek volt. Nagy szemekkel bámulta Corneillet és megremegett, ha beszélni hallotta. Egy reggel rajtakaptam, hogy habozva és kopogásra készen áll a Corneille ajtaja előtt.

— Mi a baj, Jean Baptiste? — kérdeztem.

Elpirult és igyekezett elrejtetni a kezében tartott iratcsomót. Odapillantottam. A lapon vastag betűkkel volt írva a cím:

L'Amour Médecin.

comédie en un acte et en prose.

— Szindarabokat írsz Jean Baptiste?

— O kérem szépen, ne mondja meg apámnak, mert megver!

— Ugyan, ugyan!

Benyitottam a Corneille szobájába:

— Kedves barátom, bemutatom a kartársát.

Jean Baptiste átszellemült arccal bámult Corneillere, a szemébe köny szökött és izgatottan, remegve csókolta meg a költő feléje nyújtott kezét.

— Boldog vagyok, hogy megcsókolhatom a kezét, mely a leggyönyörűbb verseket írja.

— Hát színházba is szoktál járni?

— Igen, nagyapám sokszor titokban elvisz. Láttam már Mélitet, Clitandert, Medeát.

— Nagyszerű! Olvasd most fel a művedet.

A gyermek engedelmeskedett és természetes, egyszerű hangon olvasta fel elég mulatságos darabját. Corneille nagy érdeklődéssel hallgatta.*)

— Még gyakorlatlan . . . stylusa sincs . . . de nagyszerű a humora . . . igazi humor . . . Feltétlenül taníttatni kell a gyereket! — jelentette ki Corneille a felolvasás után.

— Apám sohse fogja megengedni!

— Miért?

— Már két éve könyörgök, hogy irasson be a collegiumba, de nem akar. Azt mondja, hogy karosszékeket és zsámolyokat ennyi műveltséggel is csinálhatok.

Poquelin éppen mérgesen hívta a fiát:

— Hol vagy te semmirekellő?

Behívtam a Corneille szobájába.

— Ne szitkozódjék . . . éppen most állapítottuk meg, hogy fiának nagyszerű hajlamai vannak!

— Igen, a lustasághoz.

— Egyébre is. Feltétlenül taníttatni kell!

— Ugyan minek?

— Majd meglátjuk később! Egyelőre kívánom, hogy tanuljon.

— Lehetetlen, kisasszony, lehetetlen!

— Ne mondja, hogy lehetetlen, mert akkor követelem.

— Bocsánatot kérek, de az én fiam!

— Jogában áll eltekinteni kívánságomtól és követelésemtől, de figyelmeztetem, hogy sem én, sem barátaim nem dolgoztatunk többet önnel.

— Az Istenért! Tönkretesz kisasszony!

— Azt akarom, hogy Jean Baptiste tanuljon.

*) Tanácsomra Molière később átírta a darabot három felvonásra és a Palais Royal-ban adta elő 1665-ben.

— De a tanulás rengetegbe kerül!

— Vállalom a költségeket! Egy fillérjébe se fog kerülni. Ugy látszik, hogy érvésem hatott.

— Nem ellenzem, úgyse lesz belőle soha valamirevaló ember. Bánom is én, tanuljon.

— Rendben van Poquelin! Hagyja nálam a gyereket és egyébbel ne törődjék.

Még aznap gondoskodtam pártfogoltam ruházatáról, s azután meglátogattam Longueville hercegnőt, akit még a Rambouillet palotából ismertem. Éppen a clermonti collegiumba indították legfiatalabb öccsét: Armand de Bourbon, Conti herceget.

Longueville hercegnő végtelen kedvesen fogadott, figyelmesen végighallgatott és megengedte, hogy a fiatal Poquelin öccse kíséretében Clermontba menjen, sőt a herceg barátságát és tanárai gondoskodását is kilátásba helyezte.

Le se tudnám írni a Jean Baptiste hálás elragadtatását. Egy csapással valóra váltottam legmerészebb álmait. A kezemet csókolta, sírt, nevetett. Corneillet is, engem is könnyekig meghatott.

Élete végéig állandóan szép pártfogójának nevezett.

IV.

Corneille negyedszer jött Párisba, de a várost alig ismerte, holott rohamosan fejlődött és szépült. A Notre Dame és a Palais körüli üres telkeket beépítették és befejezték a Fülöp Ágost nagyszerű tervét is. Mintha varázsszóra emelkedett volna a földből egész új város a szemünk láttára, olyan helyeken, ahol 1624-ben még egy sátor se volt. Nouvelle Francenak hívták ezt a városrészt.

A Cléry, du Mail, Fossès-Montmartre és Neuve Saint Eustache utcákat megnyitották a forgalomnak.

Nem messze, a Faubourg Montmartre is terjeszkedni kezdett.

Richelieu nagyszerű palotát épített a Saint-Honoré

utcai házikója helyett, utcát nyitottak a boulevardig és a miniszterről nevezték el.

Bejártuk Corneille-jel egész Párist és büszkén mutogattam a hatalmas fejlődést.

A Pré aux Clercs-ből, ahol hajdan Saint Étienne sétálgattam, úgyszólván hirmondó se maradt. A „Groce Grappe“ csárda helyén most Yvetaux, a filozofia és nyelvmesterem lakott. Yvetaux régóta nem keresett fel, azt hittem, hogy beteg és kértem Corneillet, hogy kísérjen el hozzá. Legnagyobb meglepetésemre, hatvanöt éves, öreg barátomat celadonnak öltözve találtam. Kezében pásztorbot, oldalán tarisznya, fején rózsaszín selyemmel bélelt szalmakalap. Furulyázni tanított egy térdén ülő kis pásztorleányt. Azt hittem, hogy szegény, öreg barátom megbolondult.

— Oh édes Ninon, most rajtakap a pásztoridillen . . . No nem baj, Isten hozta.

Barátságosan üdvözölte Corneillet is és frissítőket kínáltatott a kis pásztorleánnyal.

— Saját kecskéim és birkáim teje! — büszkélkedett az öreg filozófus. — Ha kinéznek az ablakon, láthatják ugrálni őket a virágos pázsiton.

Csodálkozva nézegettem a nyáját.

— Talán a filozófiai rendszeréhez tartozik ez is, kedves mester?

— Eltalálta! Mindjárt elmondom, hogy milyen körülmények között vittem át a gyakorlatba rendszeremet.

— Megelőzi kíváncsiságunkat.

— Egy este, hazajövet, ájultan találtam a szomszédban ezt a kisleányt. Athozattam magamhoz és ápoltam. Mikor magához tért, hárfával és énekkel akarta kifejezni háláját. Szerettem a zenét, megtetszett a szép, fiatal gyermek is és kijelentettem, hogy szeretném vele tölteni életem utolsó napjait. Mindig szerettem a magányt és módfelett élveztem a falusi leírásokat Vergiliusnál és más írónál is. A kis leányt pásztorleánynak öltöztettem, s elhatároztam, hogy a Tircis szerepét fogom játszani.

— Hatvanöt éves korában.

— Téved, hetvenéves vagyok, ne fiatalítson.

Jeanne, a kis pásztorleány elpirult, úgy látszik kissé sokalta barátja éveit számát.

— Igen, hetvenéves vagyok! De a szívem sokkal fiatalabb és gyönyörű életet élünk. Végigfekszünk a pázsitzövényen és hallgatom pásztorleányom bájos hárfajátékát. A zene hangjai odacsalják madaraimat is, szárnyukkal simogatják a hárfát és csőrükkel a szép énekesnő keblét csipegetik. Gyönyörködöm játékos udvarlásukban, hiszen tőlem tanulták. Mámorba ringatott érzékekkel előveszem én is a furulyát, fiatal koromban művész voltam rajta . . . higgyék el, hogy még ma is gyönyörű hangokat csalog ki belőle.

— Kedves, . . . igazán nagyon kedves!

— És a filozófus szórakozása sohasem lehet kevésbé veszedelmes, mint hogyha nem hasonlít a tömegszórakozásokhoz.

Corneillel együtt igazat adtunk neki.

Utolsó percéig végigjátszotta a gyöngéd komédiát. Követte a Sokrates tanácsát, hogy az emberek utánozzák a hattyú példáját, mert a hattyú átérzi a közeledő halál jótékonyágát és dalolva adja ki páráját. A haldokló Yvetaux kívánságára, Jeanne elővette hárfáját, s a sarabande lágy hangjai kísérték át lelkét a másvilágra.

Öreg filozófusom kedves eredetiségét a költők is megénekelték. Chanlieu írta róla Courtin abbénak

Ah que ce fameux personnage
 Qui ne connut de lois que celles du bon sens,
 Des Yvetaux en notre temps,
 Pensa d'une façon plus haute et plus sage!
 Jusque à la fin de ses jours,
 Il porta constamment panetière et houlette,
 Et dans les bras de ses amours
 Expira mollement au son de la musette.

C'est lui qui, par de doux accords,
 Prêt à descendre chez les morts,
 Sut se faire une route aisée;
 Et, sensible à l'ivresse en son dernier soupir,
 Fit d'un affreux moment un moment de plaisir,
 Qui le mena dans l'Élysée.

(Oh milyen magasan és bölcsen gondolkozott a mi időnkben a híres Yvetaux, aki nem ismert más törvényt, csak a jó érzését! Napjai végéig tarisznyát és pásztorbotot viselt és szerelme karjai között lágyan hunyt el, furulyaszó mellett. Indulásra készen a halottakhoz, szelid hangokkal könnyítette útját; végső sóhajával is a mámort vágyva megszépítette a legborzalmasabb percet és úgy jutott az Elyseumba.)

Látogatásunkat követő napon, Corneille a színházakat akarta látni. Előbb Anenethez mentünk a Michel-le-Comte-utcába, azután a kis Bourbon színházba, meg a Guénégaud-utcába. Bábjátékot adtak, fantasztikus látványossággal.

A Pont Neuf híres buffoja, Tabarin nagy falragaszokkal hívogatta a közönséget:

„Tessék, tessék, polgárok és nemesek! Mulatságos bohózatokat, tréfákat, párbeszédeket, lehetetlenségeket és más tabarinikus könnyüéseket játszanak idebenn!”

Bementünk. Három sousért a legelőkelőbb helyen ültünk. Corneille kitűnően mulatott, nagyokat nevetett a tréfás jeleneteken. Nevetve tanácsoltam, hogy csináljon jegyzeteket s el ne mulassza a kiváló alkalmat drámai ismeretei fejlesztésére.

A Tabarinból kijövet kérdeztem Corneilletől, nem volna-e kedve egy igen érdekes pör tárgyalását végighallgatni. Corneille szívesen beleegyezett és a Palais de Justice felé vettük utunkat.

Sajnos zárt tárgyalást rendelték el.

Mindenáron be akartam jutni. Szerencsére Ségnier kan-

cellárt pillantottam meg, akit személyesen nem ismertem ugyan, de egyrészt tudtam róla, hogy a leghiubb ember a világon, aki, ha Monseigneurnek szólítják, semmi kérésnek sem tud ellentállani és még a fegyvereire is valami bunkószerű alaktalanságot tétetett, hogy a hiszékenyebbek marsallbotnak nézzék. Azonkívül, mikor Chabannal párba-joztam, Ségnier szüntette be az eljárást ellenem.

Megszólítottam és a Monseigneur cím nem tévesztett hatást. Beengedtek a tárgyalásra, ahol két szerencsétlen ember fölött itélkeztek, akik szerelemből bűnt követtek el.

Tenosi, egy provençali kereskedő hosszabb keleti útra indult és megkérte egyik barátját, hogy távolléte alatt vigyázzon szép, de nagyon kacér feleségére. Persze, hogy ostobaság volt! Hasonló esetben minden józan férj ajánlja az Uristen jóindulatába becsületét, de ne szóljon egy árva szót se felebarátainak, akik legkevésbé kívánatos őrzői hasonló helyzeteknek. Tenosi tényleg elutazik, de még messze se lehetett, mikor a barát s a feleség már egymásba szerettek. Minden jó lett volna, de Tenosi csak Marseille-ig ment, nem ült hajóra s két-három évi távollét helyett váratlanul hazaérkezett, s éppen tetten érte szerelmeseinket.

A két boldogtalan elvesztette fejét, mindenáron meg akarják menteni boldogságukat, s nem találnak okosabb megoldást, mint hogy megmérgezik szegény Tenosit, aki szintén jobban tette volna, ha Kinába utazik.

Halálra ítélték a szerencsétleneket.

A hirhedt szekéren kivitték őket Grèvere. Sohasem látam különösebb féltékenységi jelenetet, mint amilyen ott játszódtott le. A halálra ítélt nemes világért se tűrte, hogy a hóhér vágja le kedvese haját, hanem ő maga végezte a gyászos kötelességet. Azután a legnagyobb dühvel tiltakozott az ellen, hogy előbb végezzék ki, mint az asszonyt. Dühében ellökte a gyóntatót és hangosan ordított:

— Hogyne! Ha előbb az én nyakamat vágják le, ő akkor még megmenekülhet és egész bizonyosan akadnának utódaim . . . Nem, nem! Csak haljon ő meg előbb!

Engedni kellett követelkezésének s azután a legnyugodtabban tűrte a hóhér munkáját.

Párisi sétáink alatt a színészek szorgalmasan tanulták a „Cid“-et s nemsokára kitűzték az első előadás napját. Az egész város lázas készülődéssel várta. A kardinális dühöngött, amiért a közönség olyan költő iránt érdeklődik, akit minisztere gyűlölettel sujt és pokoli tervet eszelt ki a darab megbuktatására. Én se voltam rest, összegyűjtöttem barátaimat, akik Richelieunek mind ellenségei voltak, még Gastonhoz is elmerészkedtem, hogy bírja rá a királyt és a királynét, hogy jöjjenek el az előadásra.

Ő felségéék jelenléte azután minden zajos tüntetést meg-husított.

Fölösleges volna a bemutató előadás diadaláról írni. Mindenki tudja, hogy mit jelentett a „Cid“. Ragyogtam, boldog voltam, megöleltem barátaimat és ujjongtam:

— Mégis csak én adtam nektek Corneillet.

Richelieu kudarcot vallott, de igyekezett bosszút állani és háromezer livret fizetett Georges de Scudérinek, hogy nyílt akadémiai ülésen rántsa le a Cidet.

A nagy költő dicsőségén mindazonáltal semmi csorba nem esett és a közönség lelkesedése eléggé kárpótolta a kardinális igazságtalanságáért.

Volt elég erőm ahhoz is, hogy visszaküldjem Corneillet Rouenba, hogy Horacius és Polyeute című darab-jait befejezze.

Ebben az időben nagy ünnepek voltak az udvarnál. Trónörökös született. A király oly későn szánta magát apa-ságra, hogy mindenki azt hitte, hogy valami csoda történt.

Barátnóm, Marion Delorme váltig erősítgette, hogy nem az ég, hanem a la Fayette kisasszony műve a nagy esemény, s egy kalandos históriát mesélt, amiből biz én egy szót se hittem el.

Sokkal valószínűbbnek láttam a ravasz olasz Monsignor Julio Mazarin pályafutását az udvar berkeiben. Azt mondták róla, hogy egy favágó kunyhójában született, valahol az

Abruzzo hegyek között; mások úgy tudták, hogy egy sicíliai bankár fia; a bankár állítólag megbukott és Rómába menekült a hitelezők haragja elől. A bukott bankár fia előbb a katonaságnál próbált szerencsét, kevés sikerrel, s csak azután szegődött az oltár szolgálatába.

Könnyed, ügyes, színlelő, ravasz eszével — soha senki nem tudott rájönni, hogy miért és hogyan — résztvett a spanyol-francia politikai tárgyalásokban, s a szerződést Franciaország javára vitte keresztül.

Természetesen szövetkezett Richelieuvel. Mint apostoli nuncius került Párisba, s hamar tisztába jött a helyzettel. A mogorva, beteg XIII. Lajos és betegeskedő minisztere egyik oldalon, másfelől a fiatal, szép szerencsétlen királynő, akit a király és a kardinális mélyen megvetettek, s akinek lelkében keserűség, fájdalom és bosszú forrongott. Mazarin azonnal az Anne d'Autriche pártjára állott, de ügyesen, tapintatosan, úgy, hogy senkinek nem szúrt szemet. Minden tehetsége megvolt ahhoz, hogy bárkit, még egy királynőt is meghódítson. Szép arcú, jó modorú, udvarias, királyi alak.

Joseph atya helyett Richelieu Mazarinnek eszközölte ki a kardinális méltóságot, s most mindennap várták a főveget.

Sévigné hozzám is bevezette Mazarint, kissé udvarolgatott is, akkor megfenyegettem:

— Monseigneur, ha a királynő tudná!

A kijelentés hízelt Mazarinnek és csöppet sem védekezett.

Következő évben ágyuszó hirdette világgá a kis Anjouherceg születését, mindenki nagyon csodálkozott és mondogatták, hogy úgylátszik rágalmazták a királyt.

A XIII. Lajos és az Anne d'Autriche házaselete egyre szomorúbb lett. A király nem is beszélt feleségével, vagy csak durván, nyersen. Mikor spanyolországi levelekből hírül vette, hogy az infans meghalt, kijövet a miséről, kegyetlenül és ridegen odavetette:

— Meghalt az öccse!

A királynő nagyon szerette fivérét. A váratlanul és kiméletlenül tudtára adott hirre elájult.

Mazarin minden udvari és politikai ujságról értesített. Bizonyosra vettem, hogy Richelieu utóda lesz.

Maga is remélte.

A jövődöbéli miniszter példája az egész udvart hozám vonzotta. Cinqu-Mars, a XIII. Lajos kedvence is könnyen juthatott volna „szeszélyeim“ közé, de éppen Marion Delorme-mal volt elfoglalva, s nem akartam barátnőmtől elhódítani. Helyette Saucourt-t választottam, akiért valóssággal bolondultak a nők.

„Contre ce fier démon voyez vous aujourd’hui

Femme qui Sienne?

Et toutes cependant sont contente de lui,

Jusqu’ à la sienne!

(Van-e olyan nő, aki ellenállana a büszke démonnak? És mind boldogok vele, csak a sajátja nem) írta róla Benserade.

Megint beállott a tél s vele együtt estélyeim is. Szegény Fourreau meghalt. Akadt ugyan két „fizető“ is helyette, akik ép oly élvezettel szórták az aranyakat az ablakon: Coulon és Aubijoux.

A Coulon felesége kalandos hirű asszony volt, de a férj bölcsen beletörődött sorsába.

— Mégis csak furcsa! — mondta egyszer — úgy látszik sosem leszek apa, hiába segitenek a barátaim!

Körülbelül egyformán bántam mindakét „fizető“-vel és mégis borzasztó féltékenyek voltak egymásra. Vigyáztam, hogy sose találkozzanak össze nálam, mert még meg is ölték volna egymást.

Legelőkelőbb vendégem Gaston, a király fivére volt. A Corneille-ügy óta nagyon összebarátkoztunk, s elég sűrűn látogatott. Egyszer kijelentette, hogy másnap nálam akar vacsorálni barátaival.

— Bocsásson meg Monseigneur, de hajtben vagyunk!

— Hát aztán? Nagyon kérem, hogy ne tartsa magát a szabályokhoz.

Nem szívesen engedtem kérésének, de az ország első vérbeli hercegének nem igen lehet ellentmondani. Minden kifogásom hiábavaló volt. Másnap este beállított barátaival. Candale Mortemart, Rochefort és Boisröbert jöttek vele. Mariont is meghívtam és madame de Logest, nem mertem egyedül maradni annyi hirhedt férfi között. Kis szalonomban tálaltattam. Az ablakok a boulevardra néztek. Boisröbert, aki legközelebb ült az ablakhoz, hirtelen felugrik és nagyot kiált:

— Dufaure abbé jön erre, uraim!

A legtisztetéltőbb öreg pap volt Saint-Sulpiceben. Gaston, a király fivére kirántja az ablakot és hiába kértem, könyörögtem, kidobálta a csirkecsontokat.

Természetesen óriási botrányt okozott. Nemcsak az öreg lelkézt sértette meg, de az egyházi törvényeket is nyíltan lábbal taposta.

Alig vártam, hogy vége legyen a vacsorának. Kilenc órakor szépen hazaküldtem vendégeimet. Dehogy mentek haza! Sokkal kicsapongóbb hangulatban jöttek, semhogy nagyobb duhajkodás nélkül fejezték volna be az estét. Tőlem egyenesen la Neveuhoz vonult a féktelen társaság s beköszöntésül az összes bútorokat széttördelték. Gaston herceg vezényelte a gyönyörű szórakozást, s hogy teljes legyen a felfordulás, ő maga kérte a rendőrséget. A komisszárius rövid idő múlva a helyszínére érkezett.

— Ki a csendháborító? — kérdezte szigorúan.

La Neveu Gastonra mutatott. A komisszáriusnak halvány sejtelve sem volt, hogy kivel áll szemben.

— No majd megtanítjuk tisztességre. Gyerünk csak minden teketória nélkül, mert különben karkötőt kap a kezére!

— Mi az a karkötő? — kérdezte a herceg nevetve.

— No ha kíváncsi reá, tüstént megtudhatja. Legények, mutassátok meg neki.

Öt markos legény közeledett Gastonhoz, hogy kezét bilincsbe verje. Abban a pillanatban beléptek a herceg cimborái a szomszéd szobából és a legalázatosabban hajlongtak előtte.

A komisszárius megdöbbenve nézett rájuk és halál-sápadtan rogyott térdre, mikor észrevette, hogy kivel beszél.

— Kegyelem, kegyelem Monseigneur! Bocsásson meg, hogy kötelességemet teljesíteni akartam!

— Megbocsátok! — felelt Gaston méltóságteljesen. — Legalább is olcsón fog szabadulni a hinárból! — azután la Neveuhoz fordult és megparancsolta, hogy hívja be az összes nőket. A leányok tüstént megjelennek, Gaston valamennyit a székekre állítja, a komisszárius kezébe égő gyertyát ad és elrendeli, hogy mindeniket külön-külön kövesse meg.

A csirkecsontokkal azonban meggyült a bajom. Dufaure abbé elpanaszolta felebbvalóinak sérelmét. Szájrol-szájra suttogták az esetet és már egész bűnügyet kovácsoltak belőle. Kigyót-békát kiabáltak reám. Házam körül gyanus, sötét alakok settenkedtek, minden lépésemet kémlelték. Az egyházi bíró majdnem mindennap kihallgatott és vallatott. Végre megsokalltam a dolgot, és elég nyershangú levélben megírtam Gastonnak, hogy semmi kedvem felelősséget vállalni örült tréfáiért. Gaston azután figyelmeztette az egyházbírókat és töredelmesen bocsánatot kért.

Igy végződött az ellenem ártatlanul indított hajsza.

Alig távozott el az emlékezetes estén a herceg barátai-val, Marion, aki egész este bús és hallgatag volt, elmondta, hogy Cinqu-Mars szereti és el akarja venni.

— Micsoda örültség?! Nem kell beugrani!

— Gondolja meg, a király kegyence! És rendkívül gazdag!

— Akkor menjen hozzá!

— De olyan fiatal!

— Igaz, maga kétszer idősebb. Ne menjen hozzá!

— Mégis, marquise lehetnék!

— Hát akkor menjen hozzá!

— S ha megcsal?

— Akkor ne menjen hozzá!

Szegény barátnőm könyörgött, hogy ne úzzek tréfát komoly kétségeiből, s adjak őszintén tanácsot.

— Én semmi szin alatt sem mennék hozzá! — választam. — De maga nagyravágyó! Lehet, hogy boldog lesz vele, mit tudom én?

V.

Mindenesetre figyelmeztettem Mariont, hogy jó lesz kurtára fogni a gyepőt a fiatal Cinqu-Marssal szemben. Marion megfogadta tanácsomat. Eleinte szinleg erélyesen visszautasította az ajánlatokat, végsőkig vitte a dolgot, s csak akkor adta beleegyezését.

Nehéz volt olyan papot találni, aki titokban megeskesse őket és ne áruljon el mindent előre a kardinálisnak. Nagy nehezen sikerült rávenni Saint-Paul plébánosát, hogy titokban összejárjon Mariont XIII. Lajos kegyencével.

Ezerszeresen megbántam, hogy segédkezet nyújtottam a házassághoz. Mennyi szerencsétlenség és bánat származott belőle.

Richelieu nagyon szerette Cinqu-Marsot. Előbbre vitte pályáján s már előkelő feleséget is szemelt ki számára. Könnyű elképzelni, hogy tüzet köpködött mérgében. A házasságot már nem lehetett felbontani. Marion a kardinális legdühösebb követelőzéseinek is ellene szegült. Szörnyűséges jelenetek játszódtak le közöttük. Cinqu-Mars homlok-egyenest megtagadott minden engedelmességet, a gyűlölettel küzdelem szerencsétlen végű összeesküvéssel végződött.

Szegény Cinqu-Marsot Lyonban kivégezték.

De Thon, a legnemesebb barátság vértanuja megosztotta sorsát.

Marion bánatában majd megőrült. Csak a bosszúvágy tartotta benne a lelket. Még most is remegek, ha rá gondolok, magánkívüli állapotában merészen berohant Richelieuhöz, s a haldokló kardinálisnak szemére lobbantotta összes bűneit és rémséges elkárhozását jósolta meg. Richelieu nem élte túl az izgalmas jelenetet.

1642. december 4-én meghalt.

Sohasem ragaszkodtam szigorúan a törvények és szabályok betűihez, de a Marion eljárásán magam is megbotránkoztam. Borzalmas kielégítése a határt nem ismerő bosszúvágnak valakit halála percében megátkozni.

A Richelieu halála nem sok változást jelentett az udvarnál.

XIII. Lajos sem igen fájlalta halálát. Sokkal mélyebbre kellett hajtania fejét a vasember igája alatt, semhogy ne érezte volna a láncaitól megszabadult rabszolga örömét. Feleségéhez azonban továbbra is kegyetlen és igazságtalan maradt. Még a XIV. Lajos születésekor se jutott volna eszébe megcsókolni a királynőt, ha udvaroncai nem figyelmeztetik.

A trónörökös körülbelül öt éves lehetett már. Borzasztóan félt apjától s különösen, ha hálósapkában látta, úgy ordított, hogy alig lehetett elhallgattatni. A király pedig keserves szemrehányásokat tett a királynőnek, hogy meg-rabolja fia szeretetétől.

A szerencsétlen asszony lassanként egészen visszavonult XIII. Lajostól. Külön udvart tartott és egészen magára hagyta a királyt betegségében.

Alig egy évvel Richelieu halála után, XIII. Lajos is követte miniszterét.

Élete utolsó napjaiban magába szállt. Folyton édes anyját látta maga előtt és kínos lelkiismeretfurdalást érzett, amiért inségben és elhagyatva hagyta meghalni. Vádolta Richelieut, bocsánatot kért Istentől és emberektől, miséket rendelt el egész Franciaországban a Médicis Mária lelki üdvéért. Lelke megnyugodott, mikor nyilvánosan beismerte igazságtalan tévedéseit, elszántan várta halálát. A saint germainei kastély ablakából kijelölte koporsója útját. Sőt utolsó napjaiban egy De Profundis-t is szerzett, amit halála pillanatában énekeljenek.

Feleségét azonban nem szerette és nem akarta ráhagyni az uralkodás feladatait, még kevésbé öccsére, akit megvetett. Végrendeletileg úgy hagyakozott, hogy egy kormányzó bizottság vegye át a hatalmat, s a bizottság élére Mazarint állította. Nagy ünnepélyességek között olvasta fel utolsó akarátát az udvar előtt. Mazarin azonban megcsalta a királyt. Alig zárult le szeme, máris heves támadást intézett a végrendelet ellen, keresztülvitte, hogy a parlament semmisnek nyilvánítsa és az özvegy királynőt nevezze ki regensnek, első miniszter természetesen Mazarin lett.

Most megint felveszem a saját életem fonalát, hiszen a politika ügysem érdekelt soha tulságosan.

Megfogadtam, hogy soha többet nem fogok komolyan szeretni senkit. Öntudatos, érett megfontolások és tapasztalatok alapján bontakoztak ki elveim. Nyíltan hirdettem meggyőződésemet és sok követőm is akadt, sőt Saint-Évremond sokszor kötekedve jegyezte meg, hogy az új szekta vezére vagyok.

Okoskodásom hiábavalónak bizonyult. Igaz, hogy környezetem, s a szemem előtt lejátszódó nagy regény is tulságosan disponáltak szerelemre.

Nagyon gyakran találkoztam Longueville hercegnővel és kölcsönösen nagyon szerettük egymást. A legfinomabb, legbájosabb és legtisztességesebb asszony volt, akit el lehet képzelni. Szépnek nem lehetett mondani, mert kissé himlőhelyes volt, de angyali jóság és kedvesség ragyogott arcán és szemében.

Bizalmasan elmondott nekem mindent, ami lelkét foglalkoztatta. Szerelmes volt Marsillacba.

Isten előtt tanuskodom róla, hogy szemérmesebb, erényesebb szerelmet sohasem láttam. A hercegnő egészen visszavonultan élt öreg férje oldalán. Alig találkozott la Rochefoucauld herceggel. Mi sem természetesebb, hogy gyermekkorom első szerelme, akihez azóta őszinte barátság fűzött, egész lelkével beleszeretett az ellenállhatatlan asszonyba. Sorvadozott, szomorkodott, szemmel láthatólag pusztult és napokig ögyelgett a Longueville palota előtt, hogy a hercegnőt legalább néhány másodpercre láthassa.

Nem nézhettem tovább két legjobb barátom szenvedését és azt mondtam Marsillacnak:

— Barátom, a kétségbeesés nem viszi előbbre ügyét. Igaz, akadályok tornyosulnak vágyai elé és elszakíthatatlan kötelékek állják útját, de hát édes Istenem, ha tökéletes boldogság nem is létezik, azt kell kihasználni és azzal kell megelégedni, ami elérhető. Mondja meg a hercegnőnek, hogy mutakozzék a Louvrebán, járjon estélyekre, templomba, nyilvános helyekre, hogy legalább láthassák egymást és beszélgethessenek.

Marsillac belátta, hogy igazam van s még aznap este átadtam néhány sorát a hercegnőnek.

„Járjon mindenfelé, legyen szép, hogy legalább csodálhassam.“

A szerelem erőt ad önmagunkkal és másokkal szemben is. A hercegnő legyőzte félenk tartózkodását, merészebb lett, belevegyült a társas élet forgatagába, estélyeket adott, igénybe vette hercegnői zsámolyát az udvarnál és a legragyogóbb, legünnepeltebb asszonyok egyike lett.

Férjét behozta a kormányzó bizottságba és öccsét: Louis de Condé, d'Enghien herceget pedig alig huszonkét éves korában kinevezette hadtestparancsnoknak, ami példátlan eset volt a történelemben. Igaz, hogy a fiatal herceg tehetséges katonának bizonyult.

Longueville hercegnő és Marsillac most sokkal sűrűbben találkoztak. Néha megszorították egymás kezét, mosolyogtak egymásra, suttogtak néhány pillanatig s a hetedik mennyországban érezték magukat.

Szerelmük különösen hatott reám. Ugy éreztem, hogy talán mégis csalódtam elveimben, s életemet nem tereltem helyes irányba: az igazi boldogság mégis csak a nagy és szent érzésekből fakad, s az érzékek kevés szerepet játszanak benne. Valami féltékenységfélét is éreztem. La Rochefoucauld sose szeretett engem olyan mélyen és komolyan, mint de Longueville hercegnőt. Egész furcsa lelkiállapotba kerültem. Nem ismertem magamra.

Időközben hírül hozták, hogy Condé herceg, a de Longueville hercegnő öccse fényes győzelmet aratott a spanyolokon. Általános örömmámor járta át a lelkeket. A hercegnő boldog volt.

A hónap végére várták a fiatal hőst.

Még sohasem láttam, de az általános dicshimnuszok engem is eleve befolyásoltak.

Az udvar nagy pompával fogadta. A királynő, a miniszter, az egész világ kényeztette és ünnepelte, azt se tudta, hogy kihez forduljon, kinek tegyen eleget.

Első találkozásra zavarba jöttem. A szívem dobogott, elpirultam és reszkettem, ha reám tekintett. Arcáról ész és tehetség sugárzott, megjelenése hódító és előkelő volt. Miután látta, hogy nővére nagyon szeret, udvariasan és melegen közeledett hozzám, de olyan elfogultság vett erőt rajtam, hogy eszemről nem igen táplálhatott jó véleményt.

Kínos zavarom bosszantott és hogy meneküljek az új és ismeretlen érzések elől, egy ideig nem mentem fel de Longueville hercegnőhöz.

De nélkülük számítottam. Egyik küldönc a másik után érkezett, végre Condé herceg maga jött nővére megbízásából távolmaradásom okai iránt érdeklődni. Szavai szerint a hercegnő nem tud nélkülem élni, s célásaiból azt is megérthettem, hogy ő se. Nem mertem bátorítani. Ugy éreztem, hogy a félelmes spanyol sereg legyőzője könnyű szerrel ostromolhat egy gyöngé asszonyt is, aki remeg előtte.

Egy szó, mint száz, három nap mulva Louis de Condé lábaim előtt hevert és bevallotta, hogy szeret.

Azt hittem, hogy elájulok az elragadtatástól. A fejem szédült, soha nem éreztem gyönyörűbb mámort. Jó volna ha a szerelemben eszének is hasznát vehetné az ember, de az ész sajnos számításán kívül esik.

Sok év nehezedik ma vállaimra és mégse homályosultak el emlékeim. Ma is látom Louist lábaim előtt, hallom gyöngéd suttogását, még a ruháját se felejtettem el. Biborvörös bársonyköpeny, fehér selyemmente, kék szalagöv.

A király se lehetett volna előkelőbb.

Bezártam Tournelles-utcai házamat és kimentem Condéval hat hétre Petit Chantillyba, ahol a leggyönyörűbb magányban elfelejtkezünk a világ zajáról. Ha közbe nem jött volna a királynő levele, még sokáig nem jelentünk volna meg a láthatáron.

Émery sehogysem értett a pénzügyek intézéséhez. Minduntalan a legkellemetlenebb pénzzavarok állottak elő és már nem tudták, hogy milyen úton-módon adóztassák meg a lakosságot. Legujabban ismét életbe akarta léptetni a száz év előtti házmérték adókat. Minden házat megmértek hosszában, széltében, s aszerint adóztatták meg. A nép zugoló-dott. A palota előtt tüntettek. A lázadók lobogó helyett zseb-kendőt tűztek egy póznára és törvényt és szabadságot követelve járták be az utcákat.

A királynő és Mazarin igyekeztek lecsillapítani a kedélyeket és kikérték a Condé véleményét is. Condé azt tanácsolta, hogy engedjenek a nép akaratának, de Mazarinnek nem tetszett a tanács. Erőszakkal is behajtatta az adót, s

bútort, ingóságot is elárvereztetett embereivel, ha valaki vonakodott parancsának engedelmeskedni. A város egyik sarkától a másikig, csak a tönkretett, szegény emberek siránkozása hallszott.

Eppen a Faubourg Saint Antoine sétáltam d'Enghien-nel, s a saját szemünkkel láttuk, hogy az Émery emberei megverték egy szegény asszonyt, mert gyermeke bölcsőjét nem akarta adó fejében elárvereztetni. Louis dühbe jött, kardot rántott és megsebesítette az erőszakoskodó adóbeszedőt. Társai rögtön le akarták tartóztatni, de a herceg megnevezte magát s akkor a nép örömujjongva kísérte be a Tournelles-utcáig.

A királynő nagyon megharagudott Condéra, Mazarin szintén, de nem igen tehettek ellene semmit, mert Ausztria fegyverkezett Franciaország ellen és a hercegre szükség volt.

Nemsokára bucsuzott tőlem Louis. Bucsuja fájdalmas, szinte kétségbeesett volt s csak azon csodálkozott, hogy majdnem egész hidegen viselkedem. Szememre hányta, hogy nem szeretem eléggé, s hogy közönyös vagyok.

— Méltó kedvese volnék egy igazi hősnek, ha siránkozással gyöngiteném, mikor harcba készül?

De Louis nem akarta elfogadni indokolásomat és továbbra is haragudott. Bevallom, hogy csak muló bánatot okoztam hercegemnek s annál tisztább örömmel leptem meg az indulás napján, mikor Turennel kellett találkoznia a Rajna partján és egy telivér paripán ülő fiatal tiszt illedelmesen megszólította és engedélyt kért, hogy az egész hadjárat alatt a herceg közelében lehessen.

— Te vagy az . . . te vagy az! . . . — kiáltott fel ujjongó örömmel.

Intettem, hogy mérsékelje örömét, mert baj volna, ha titkunk kitudódnék és rájönnének, hogy nem vagyok férfi. Titok nélkül élvezet sem lehet.

— Igazad van! De milyen nagyszerű, kedves meglepetés! Azért nem busultál a bucsunál ugy-e huncut?

— Kár lett volna búsulni, mikor ugyis tudtam, hogy utánad jövök.

A nyakamba borult.

— Nagyszerű . . . nagyon boldog vagyok! Bánom is én, ha megtudják is, bánom is én, akármit gondolnak! Boldog vagyok!

Gyönyörű utunk volt. Hol lovon, hol kocsin, de mindig együtt, mindig egymás mellett. Nemsokára elértük a badeni nagyherceg frontját. Turenne reám ismert, de nem leplezett le.

Meg se kísértem leírni a katonák lelkes rivallgását, mellyel a rocroyi hőst fogadták. Megható éljenzésük, diadalénekük még most is fülemben cseng. Condé herceg megszemlélte a csapatokat, azután parancsot adott, hogy a csapatok induljanak Fribourg felé.

— Holnap megütközünk! — szólt hozzám a herceg egy kémszemlénkről visszajövet.

— Jó!

— Ilyen nyugodtan mondd? Nem is vagy izgatott? Nem félsz?

— Miért félnék? Ha melletted lehetek, a világon semmitől sem félek. Ha kell, megütközünk!

— És szembe mersz nézni a veszedelemmel?

— Melletted, miért ne?

A herceg el volt ragadtatva. Nagy Sándornak érdeméül rójják fel, hogy az issusi csata előtt kitünően aludt. Louis de Condé keveset aludt és éppen azért nagyobbnak hiszem Nagy Sándornál. A hadsereg már kora hajnalban rajvonalba állott egy óriás sikságon.

A herceg és Turenne hiába könyörögtek, hogy maradjak a sátrak alatt, nem akartam elmaradni a herceg mellől.

Milyen szép volt! És milyen nagyszerű!

Mintha most is látnám végigszáguldani a századok előtt, gyors parancsokat osztogatva. Hirtelen megdördül az első ágyú hangja, a rajvonalak mozgásba jönnek s a két sereg összetűz. Még csak el se sápadtam, borzongás se járt

át. A herceg oldalán lovagoltam és oly nyugodtan töltöttem, mintha a háború angyala védőszárnyaival simogatna és oltalmazna az ellenség golyói elől. Egy félórai küzdelem után a német vonalak megtörnek. Soraikban egyre nagyobb hézagok nyílnak, Louis sietve arra tart s én mindenütt utána. A puskaapor füstje, a bombák robbanása, a vér, a sebesültek jajveszékelése hidegen hagy, csak a hősiémet bámulom. Olyan, mint a harc istene és hatalmas vágásokat osztogat maga körül. Nemsokára urak maradunk a csatatéren. A kürtök győzelmet harsognak.

Condé hozzám hajol:

— Jeanne d'Arc sem volt szebb és bátrabb, mint te.

VI.

Másnap reggel Fribourg kapujánál a hatóság átadta aranytálcán a város kulcsait.

Győzelmi mámorunkat szomorú hír zavarta meg. Az öreg Condé herceg súlyosan megbetegedett, s minthogy Louis semmiképen sem szabadulhatott, megkért, hogy menjek helyette haza és támogassam nővérét a nehéz napokban.

Szerencsére a rémület nagyobbnak bizonyult, mint a baj. Az öreg herceget már veszélyen kívül találtam. Siettem hősömet azonnal megnyugtatni és szerettem volna visszamenni hozzá, de azt üzenté, hogy nemsokára ő is hazajön.

Időközben újra megnyitottam házamat s barátaim kitörő örömmel üdvözöltek, de szemrehányásokkal is illettek, amiért oly sokáig elhagytam őket.

Hogy őszinte legyek, már kissé kigyógyultam, ha nem is szerelmemből, de a kísérő, kellemetlen érzésekből. Két nővel barátkoztam össze abban az időben s ők visszazökken-
tettek régi kerékvágásomba. Az egyik madame de Chevreuse volt, aki száműzetéséből visszatért s egész nyíltan a Retz barátnője volt. Az abbé, akit körülbelül tizenhat éve nem láttam, csöppet sem változott előnyére. Ép oly nyers, hangos, lármás, kötekedő volt, mint régen s ráadásul bármi úton-módon okvetlenül kardinális akart lenni.

Másik barátnőm madame de la Sablière volt, a Ram-
bouillet palota egyik oszlopa. Sok matematikát tudott, de még sokkal jártasabb volt a szerelemben. Nem csinált titkot belőle s elveimet széltében-hosszában hirdette. Egyik komoly és előkelő rokona egyszer erkölcsi prédikációt tartott neki.

— Hogyan? Mindig, mindig szerelem? Mindig kalandok? Hiszen még az állatok is csak egy bizonyos évszakot szánnak reá.

— Szegény állatok! — felelte bájos matematikusnőm.

Alapjában véve nagyon komolyan vette tudományát és egy-egy bonyolultabb geometriai feladatnak barátait fel-
áldozta olykor. Sok baja volt különben is udvarlóival és gyakran kellett veszekedésekből kisegítenem. Egyszer a következő levelet írtam neki:

„Kedves grófnó, úgy látszik, hogy a lovag követelőző és heves szerelme nagyon szerencsétlenné teszi. Elbeszéltem esetét Saint Érremondnak, s tanácsára elmondom a kis Julie esetét. Bolondos fejében sok filozófia is van. D'Embrun gróf a múlt hónapban minden reményén felüli ajándékokkal lepte meg: szép lakást, tekintélyes apanaget, ruhákat kapott tőle. Szóval Julie nagyon meg volt elégedve sorsával. Egy szép napon de Morcert parancsnok megzavarta boldogságát és még sokkal nagyobb tartásdíjat, ékszereket, fogatot, mit tudom még mi mindent ajánlott fel. Bonyolult ügy! Julie nem akarta elveszíteni a gróf nagylelkűségét, de másrészt a Morcert ajánlataiért is nagyon fájt a szíve. Hall-

gassa meg, hogy milyen ügyesen mászott ki a hinárból. — Ön igazán nagyon tetszik nekem, jelentette ki Morcertnek, de ezidőszerint a gróffal szemben vannak kötelezettségeim. Nem szeretném szavamat megszegni és kétségbe volnék esve, ha a grófnak panaszra volna oka. Csak arra kérem, hogy adjon tizenöt napi haladékot, egész bizonyosan változni fog a helyzet addig. Kivánni fogom a gróftól, hogy jöjjön velem a birtokára és maradjunk kizárólag kettesben egész idő alatt. Annyiszor és olyan sokáig, és mindig egyformán fogom mondani neki, hogy szeretem és annyi szerelmet fogok követelni tőle, hogy épp annyira megun majd, mint amennyire most szeret. Mostanig szeszélyes, változó, voltam. Kétségbeejtettem, bántottam, persze hogy örült szerelmes. De két hétig olyan szelid, kedves, gyöngéd, előzőkeny leszek, hogy meg fog állni az esze. Boldog lesz majd, ha otthagynak erényeim jutalmául az egészen más célból küldött ajándékokat. — Nos kedves grófnő, mit szól ehhez a módszerhez?”

A grófnő azt felelte, hogy igen gyöngé a gyomra ilyesmikhez s most különben is nagyon rossz kedvű, mert unokafivérét: Bellegardet gyászolja.

D'Enghien herceg és Turenne tovább aratták diadalait a harctéren, Páris ismét megnyugodott s rohamosan virágzott és fejlődött.

A királynő kibővítette a Louvret. Médicis Mária nem is álmodott olyan fényről és pompáról, amilyennel diszítették. A fürdőkbe a legritkább márványt hozatták, bronzokat, festményeket vettek. Grinaldi a kis átjárót ékesítette tájképeivel. Romanelli a Szajnára nyíló terem falait festette és Poussin befejezte a nagy galéria freskóit.

Bálok, estélyek sűrű egymásutánban követték egymást. Az egyetlen törvény, az egyetlen hitvallás az élvezet volt. Az udvar hölgyei fesztelenebbül viselkedtek, mint valaha. Mazarin mindent elkövetett, hogy figyelmüket a politikától elterelje.

Saint Évremond megénekelte a sajátságos kort:

J'ai vu le temps de la bonne régence
 Temps, où reigned une heureuse abondance,
 Temps où la ville aussi bien que la cour
 Ne respirait que les jeux et l'amour.
 Une politique indulgente
 De notre nature innocente
 Favorisit tous les désirs.
 Tout dégoût semblait légitime,
 La douce erreur ne s'applaît point crime
 Les vices délicats se nommaient des plaisirs.

(Láttam a jó uralom idejét, Időket, mikor boldog bőség uralkodott; időket, mikor a város, s az udvar csak szerelmet és játékot lihegett. Ártatlan természetünk elnéző politikája minden vágnak kedvezett.

A gyöngéd tévedéseket nem hívták bűnnek, s az édes vétkek neve élvezet volt.)

Komoly ügyek hiányában a legostobább dolgok fölött komoly viták és veszekedések folytak. Például az egész udvar lázban volt, mert madame de Montbazon két véletlenül elveszített levelet talált.

Mme Montbazon előbb az öreg Hercule de Rohannak volt második felesége. Nagyon könnyelmű és romlott asszony volt, még dicsekedett kalandjaival és cselszövéseivel. Valósággal hajhászta a botrányt és boldog volt, ha másokról rosszat beszélhetett.

A talált leveleket de Longueville hercegnőnek tulajdonította, s azt állította, hogy a Coligny zsebéből hullottak ki.

Szegény hercegnő kétségbeesetten sirt. Félt, hogy Marsillac hitelt adhat az aljas rágalomnak. Édes anyja, az öreg Condé hercegnő méltatlankodva fordul elégtételért a királynőhöz. Anne d'Autriche megígéri, hogy szigorúan fog eljárni. Egy hétig vitatkoznak a bocsánatkérés formáján és kifejezésein. Végre nagy nehezen megállapodnak s mindkét olda-

lon elfogadják a feltételeket. Madame de Montbazon a legyezőjéhez csatolt kis céduláról kellett hogy felolvassa a bocsánatkérését.

Nagy ünnepélyes fogadásokkor sem lehettek többen a királynőnél, mint ahányan az érdekes aktushoz összecsdültek. Még a karzatokat is zsufolásig megtöltötték a kíváncsiak.

Longueville hercegnő a királynő mellett egy kis zsámo-lyon ülve várta, hogy ellensége megkövesse. Ugyancsak porul járt szegény. A mme. Montbaron bocsánatkérése csak újabb és nagyobb sértés lett, olyan hangon és olyan sértő mosollyal olvasta fel az előirt formulát.

Az öreg Condé hercegnő megbotránkozva jelenti ki, hogy az elégtétel rosszabb, mint a sérelem.

Végre rájönnek, hogy a kérdéses leveleket madame de Fouquerolles írta Maulevrier grófnak.

A királynő szigorúan meghagyja, hogy a rágalmazó asszony ne mutatkozzék se az udvarnál, se a városban, sehoh, ahol a hercegnővel találkozhatnak.

Madame de Montbazon szemtelenül szembeszállt a királynővel és nem engedelmeskedett parancsának.

Renardnál nagy vacsorát rendeztek az udvar tisztele-tére. Megnyugtatták a királynőt, hogy Montbazon asszony nem lesz ott. A királynő megjelenik Condé és de Longueville hercegnők kíséretében. Alig ülnek asztalhoz, betoppan Montbazon asszony is és kihívó hangon erősíti, hogy családi viszonyainál fogva a háziasszony helye és szerepe őt illeti.

A sértett hercegnők felállanak és el akarnak menni. A királynő nem engedi. Felszólítja Montbazonnét, hogy távo-zék. Montbazonné tiltakozik. A botrány tetőpontra hág. Senki nem eszik, mindenki feszült várakozással várja az eseményeket. Montbazonné szemtelenül leül az asztalfőre és nyugodtan vágja fel a szárnyast.

A királynő dühösen távozik a hercegnőkkel együtt és Mazarin még aznap este Toursba számúzi madame Mont-bazont.

Allitóltag a fiatal Rancé abbé édesítette meg a száműzés keserűségét.

A királynő sokat búsult hasonló kellemetlenségek miatt. Hiába szépítette a Louvret, sehogysem érezte jól magát benne, s hogy szomorú emlékeitől szabaduljon, átköltözött a Palais Cardinálba, melyet a haldokló Richelieu hagyott XIII. Lajosnak. Később el is nevezték Palais Royalnak.

Alig csendesedtek le a levélügy felkavart hullámai, máris újabb botrány foglalkoztatta egész Európát. Rohan kisasszony beleszeretett Chabot-ba, s ezzel lázba hozta a kedélyeket. „Hozzá megy!” „Nem megy hozzá!” „De hozzá megy!” suttogták és örült fogadásokat kötöttek pro és contra. A gőgös Rohan mama dühöngött, tüzet lihegett és megtiltotta a párisi plébánosoknak, hogy leányát megeskessék. A ravasz szerelmesek természetesen Párison kívül házasodtak össze. Most már semmi se segített.

A fiatal férjnek hercegi címet adományoztak, hogy Rohan kisasszony ne essék tulságosan nagyot rangjából.

Condé herceg még mindig Németországban időzött. Sokat aggódtam, türelmetlenkedtem érte, mert még mindig eléggé szerettem ahhoz, hogy hű maradjak. Szerelem hiányában más elfoglaltságról kellett gondoskodnom.

Poquelin hazajött a clermonti collegiumból és kitüntetéssel végezte tanulmányait.

Érkezése első pillanatában összeállott néhány fiatal emberrel, s a saját darabjait adta elő.

A Faubourg Saint-Germainben bérelt termet, s nem-sokára Páris legjobb társasága zarándokolt az Illustre Théâtre-nak elnevezett kis színházba.

Az előadásokon Poquelin mindig a legjobb helyeket ajánlotta fel nekem.

Körülbelül húsz éves lehetett, s úgylátszik a természet egy csapással be akarta hozni, amit addig elmulasztott, mert hirtelen kifejlődött, megerősödött, szép ember lett belőle.

Különösen a szeméből jóság és ész sugárzott. Orra, szája erőt, jellemet, lángészt árult el.

— Mikor fogom meghálálhatni szép pártfogóm, amit értem tetti?

— Vigyázz Jean Baptiste, vigyázz! Még szavadon foglak, s esetleg tulságos nagy próbára teszem háládat.

— Bár minél hamarább próbára tennel!

— És ha veszedelmes szolgálatot kérnék?

— Még a tűzbe is ugrom, ha kívánja.

Már régóta forraltam merész terveket agyamban. Boszszantott, hogy a Rambouillet palotában irigyen áskálódtak állandóan ellenem, mióta társaságot gyűjtöttem magam köré. Soha többet nem hívtak meg estéyeikre, holott Marion Delorme, aki csöppel sem viselkedett erkölcsösebben, mint én, sőt viselkedését még filozófiai elvekkel sem támogatta, állandó vendégük volt. A világ minden kincséért se árultam volna el azonban, hogy haragszom és barátaim közbenjárásával keresztülvittem, hogy újból meghívjanak, de titokban megesküdtem, hogy a Rambouillet palotát lehetetlenné fogom tenni.

A hajdan híres társaságra könnyű volt utolsó csapást mérni. Már régóta hanyatlott jelentősége. Társalgásuk affektálásba hajlott és szellemességük nevetségesbe csapott át. Egy este elvittem Jean Baptisteot magammal, s csak annyit mondtam:

— Figyelj!

Olyan alaposan figyelt, hogy egy hét mulva asztalomon feküdt a „Tudós nők“ című eredeti és gúnyos remekműve.

Régóta „Precieuse“-öknek csufoltuk a Rambouillet-palota mesterkéltséggel beszédű és álérzékenységgű hölgyeit, akik addig igyekeztek a szerelmet és minden más érzést tisztítani, finomítani és szépíteni, míg a legtermészetesebb dolgokat is természetellenessé változtatták.

A Jean Baptiste darabjától el voltam ragadtatva:

— Nagyszerű! Megszólalásig hű kép! De fel is mernéd-e akasztani a Rambouillet palota falára?

— Nem értem!

— Sablière asszony kieszközölte, hogy felolvass valamit a marquise szalonjában. Ma este bemutatnád a Tudós Nőidet.

Szerzőm kissé elsápadt, de nem ellenkezett.

— Megigérttem, hogy a pokol tüzébe is elmegyek magáért, ha kívánja . . . Gyerünk! . . .

Együtt tettük meg az utat a Saint Thomas du Louvre-utcáig.

Képzhető a hatás. A méreg könnyei, össze-vissza kiabálás, heves tiltakozás, szemrehányás és hangos hahota követte a felolvasást. Az egészséges francia szellem legyűrte a beteges nevetségeset. Minden józan eszű ember úgy találta, hogy megmentettük a jó ízlést, a természetet, az egyszerű igazságot. A Rambouillet palota attól kezdve csak a történelemé és az archeológiáé lett.

Jean Baptiste azonban kissé megadta merészsége árát.

A Précieuseök kieszközölték az udvarnál, hogy tiltsák be előadásait és zárják be színházát.

— Csak bátorság! — biztattam fiatal barátomat. — Ki kell állani a vihart. Kétszáz louist bocsátok rendelkezésedre, menj vidékre a társulatoddal, változtasd meg a neved, ha a nyugalom helyreáll, visszajössz.

Poquelin elfogadta tanácsomat és felvette a Molière nevet.

Corneille éppen akkor toppant be két újabb művével: Rodogune és Pompéivel, mikor Jean-Baptiste bucsuzott.

A Cid szerzője megrázta fiatal kartársa kezét.

— Örülök, hogy jó úton halad és még megérem, hogy a század legelső vigjátékírója lesz.

Jóslása bevált. A lángész felismerte a lángeszét.

Richelieu halála után Corneille is tagja lett az Akadémiának, sőt a királynő ezer arany évi tiszteletdíjat fizetett külön pénztárából neki.

Longueville hercegnőt továbbra is gyakran látogattam. Szerelme még mindig tartott és egyre követelőbb erővel lépett fel. Marsillac kijelentette, hogy nem éri be az estélyeken és nyilvános társaságokban való találkozásokkal. De hogyan? Hova menjenek? A Longueville palotában lehetetlen. Az öreg Condé herceg az orvosok ígérete ellenére, vagy talán éppen azért meghalt. Míg a rocroyi hős, a fiatal Condé herceg, a mostami családfő visszajön Németországból, az öreg hercegnő leányához költözött. Ráadásul Longueville herceg is visszatért Normandiából, pedig azt remélték, hogy nyolc hónapra megszabadultak tőle. Legközelebb Westfáliába fogja küldeni a kormány, de addig hetek, sőt hónapok is eltelnek.

Tiszta szivemből sajnáltam két szerencsétlen barátom szenvedését és felajánlottam nekik picusi nyaralómat.

Valaki azonban kikémlelte találkáikat és dobra verte. Nagy botrány lett belőle.

A fiatal Condé éppen a kavarodás kellős közepébe érkezett. Szemrehányó levelet írt és rossz néven vette tőlem, hogy nővére szerelmét pártfogoltam. Ugy találtam, hogy állásfoglalása nevetséges azok után, ami köztünk történt. Meg is mondtam nyíltan a szemébe és összezörrentünk.

Nagyon sajnáltam, mert ha a nagy szerelem le is zajlott lelkemben, barátsága kedves és értékes volt. Büszke voltam eszére, jellemére, szépségére, bátorságára, de nő létemre nem rajtam állott közeledő lépésekkel sürgetni a kibékülést.

A híres harcos, a háborúk mennyköve szerelemben már nem volt oly hősiez különben sem. A latin közmondás úgy tartja, hogy szőrös ember vagy rendkívül erős, vagy rendkívül élvezetre hajló. Még Jákob apánk fia: Ézsau sem lehetett szőrösebb testű Condénál.

— Milyen erős lehet hercegem! — mondtam alkalomadtán, mikor megbocsáthatatlan hidegséget mutatott.

— Villarceaux marquis három hónap óta ostromolt udvarlásával. Végre meghallgattam könyörgéseit és arra kértem, hogy vigyen el Párisból. Legjobb barátja: Varicarville kas-

télyába vitt. A házigazda híres volt vendégszeretetéről és kitűnő konyhájáról.

Vig életet éltünk.

Varicarville tulzó epicureista, sőt atheista volt. Hadat üzentem elveinek, mert az Isten fogalmát minden gondolatomba belevittem, s még az élvezeteket se magyaráztam nélküle. Sokat vitatkoztunk vallási kérdésekről, dogmákról, hitről, s végül sikerült házigazdánkat megtérítenem. Villarceaux sokat hagyott magunkra. Szőkeségén kívül volt még egy hibája: válogatás nélkül szerette a nőket, s még szobaleányoknak sem átalott izléstelen bókokat szavalni. Amellett olyan féltékeny volt, mint Othello.

Hirtelen fejébe vette, hogy Varicarville udvarol nekem és a legnevetségesebb jeleneteket rögtönözte.

Folyton kémelett, vagy másokkal figyeltetett.

Előfordult, hogy éjjel rémséges horkolásra ébredtem. Rémulten kiáltok segítségért, a háziak berohannak, s az ágy alól fülénél fogva húznak ki egy kis pásztorfiut, akit Villarceaux becsempészett szobámba, hogy meggyőződjék róla, vajjon nem fogadok-e éjjeli látogatásokat. A szerencsétlen kis argus elaludt, a Mercur furulyájának segítsége nélkül.

Két nap mulva, éppen bezárkoztam Varicarvillel szobámba, filozófiai fejtegetések kedvéért, jön az én Othellom és rázza az ajtót:

— Nyissa ki! Nyissa ki!

— Csak egy pillanatig várjon, marquis, azonnal!

— Ha nem nyitja ki, betöröm az ajtót!

— Milyen türelmetlen! Addig várhat már, míg a reteszt félretolom.

— A reteszt! Miért tolta előre a reteszt?

— Istenem, hát azért, hogy ne zavarjanak.

— Ugy . . . úgy!?

— Igen! Éppen pontokba akartuk szedni hitvallásunkat, de csak egy részével készültünk el, a többi máskorra marad.

Válaszom úgylátszik csak mérsékeltlen elégítette ki.

Még aznap este észreveszi úgy éjfélkor, hogy szobámban világság van! Sötétben kiugrik az ágyból, felöltözködik és vak dühében kalap helyett egy ezüst korsót csap a fejébe olyan mélyen, hogy feje beleszorul és sehogysem tudja kiszabadítani. Ordítására mind odarohanunk és csak nagy nehezen sikerül megfosztani a szokatlan fejdísztól.

— Mi az ördögért marad fenn olyan sokáig? — kérdi dühösen ökölbe szorított kezekkel.

— Éppen most költött fel!

— Hát égő gyertya mellett szokott aludni?

Zavarba jövök, elpirulok, dadogok, a marquis hűtlenséggel gyanúsít. A haját tépi, arcát kaparja s mindenáron kardjába akart dölni. Szerencsére házigazdánk kitépi kezéből. Erősítgeti, hogy ártatlan. Magam is igyekszem megragadni az alkalmat és próbálom jóvátenni ostobaságomat. A szerelmes ember maga is szivesebben kételkedik, semhogy elhiggye a valóságot s végül Villarceaux szentül hiszi, hogy rosszat álmodott.

Megpecsételjük a békességet és a marquis a következő héten egy pillanatra sem tágit mellőlem és nem győzi bizonyítani, hogy már nem gyanakszik.

Nem gondoltam volna, hogy szeszélyjogommal élve úgy elbúsítom szegény marquist. Attól a naptól kezdve megtérített atheistám szigorúan a barátság határai között maradt.

Sok vendég járt a Varicarville kastélyába. Többek között: Villars Orondate lovag, a legmulatságosabb, leghumorosabb ember összes ismerőseim között. Soha ki nem fogytunk a tréfából, nevetésből, ha velünk volt. Egyik ötlete a másikat kergette és nem röstelt se időt, se fáradságot, ha valami csinyt kellett véghezvinni. Élénken emlékszem még a következő esetre:

A Varicarville gyönyörű parkjának hárssal szegélyezett fasorát egy nyomoruságos kis viskó rontotta el. Jérôme volt a viskó gazdája. Varicarville a legcsábítóbb ajánlatokkal szerette volna már több ízben megvenni a kunyhót, hogy a

fasort rendbehozassa, de a makacs Jérommal nem lehetett okosan beszélni. Mindenre konokul azt felelte, hogy a kunyhót apja építtette, ő már benne született és benne is akar meghalni. Varicarville mit tehetett volna? Túrte tovább, hogy csúffá tegyék parkját.

— Mit ad, ha egy hét alatt megtisztítom a fasort Jérôme gazdától?

— A Jérôme beleegyezésével?

— Nincs rá szükségem!

— Szívesen fizetek száz louist.

— Kell is nekem a pénze!

— Hát mit adjak.

— Inkább a puszta dicsőségért dolgozom . . . vagy a kisasszonynak egy csókjáért! — mosolygott felém lovgiasan.

— Megkapja a csókot.

Tíz perc múlva Orondate már nagyban tárgyalt Jérómossal, hogy a Varicarville személyzetének új libériát varrjon.

— Mintát készséggel bocsátok rendelkezésére. Vajjon eleget tud tenni a rendelésnek?

— Éppen úgy megvarrom, mint a legelső párisi szabó.

— Nagyszerű! Napi egy arany fizetést kap, de miután a dolog sürgős, itt fog lakni a kastélyban és teljes ellátást is kap. Pénzét csak akkor veheti fel, ha a munka elkészült.

A szabó lelkesen vállalja a megrendelést, s meg van elégedve az alkuval. Tüstént elfoglalja szobáját és munkához lát. Orondate se rest, a legmesszebbmenő pontossággal kiméri a kunyhó szélességét, hosszát, magasságát, tervrajzát, ablakait, ajtaját, még a bútorok és házieszközök elhelyezését is feljegyezteti. Ügyes kőművesek szédítő gyorsasággal lebontanak mindent s padlástól pincéig, még a legutolsó szöveget is kiköltözteti a fasor kerítésén kívül, s ugyanolyan szédítő gyorsasággal fel is építik, be is rendezik, még a veteményes kertről s a vadrózsa kerítésről sem felejtkeznek meg.

A szabó elkészül a munkával, Orondate kifizeti és későn este hazaküldi.

Megy a szabó a hosszú, sötét fasoron végig, ide-oda bolyong, nem találja a házát. Még szürkületkor is ott kóvályog eszeveszetten a fák között. Végre megpillantja házát a parkon kívül. Nem akar hinni szemeinek. De kulcsa beleillik a zárba, s amint belép, minden rendben, minden a helyén van. Az asztalon bor és izletes juhcomb várja. Szegény Jérôme szentül hiszi, hogy álmodik, vagy boszorkányság áldozata.

Reggel meglátogattuk a szabót és kérdezzük tőle, hogy meg van-e elégedve a kastély boszorkányaival. Jérôme kissé savanyú arcot vágott a tréfához, de olyan gyökeresen átköltötték, hogy minden panasza kárbaveszett volna.

VII.

A tél beálltával visszamentünk Párisba. Condé megbánta nevetséges duzzogását és kedves levélben hívott meg a Palais Royal zenés előadásához.

Az első operaelőadás volt Párisban.

A herceg meglátogatott a színházban. Kölcsönösen be-
láttuk tévedéseinket és legnagyobb öröömre tartós barát-
ságot kötöttünk.

Condé Longueville hercegnőt az urával együtt Munsterbe küldte és Marsillacot Poitouba, a biztonság kedvéért három-
száz mérföld távolsággal választotta el őket egymástól.

Már nyolc nap óta lehettem Párisban, mikor udvaromba
egy bérkocsi hajt be, két szolgál nagy óvatosan leemel egy

kerekes nyugágyat róla. Nem láthattam, hogy ki fekszik rajta, csak mikor a szalonomba léptek, ismertem meg a szerencsétlen mansi kanonokot.

— Irgalmas ég! Igazán maga az, kedves abbém? Mi történt magával?

Az abbé bénán feküdt, mozdulni se tudott. Egész közel taszították hozzám. Megöleltem, a szemem könnybe lábadt. Részvétem szemmel láthatólag jól esett neki.

— Látja édes Ninon, meg volt írva a sors könyvében, hogy maga okozza vesztemet.

— Én?

— Akaratlanul, természetesen!

— Talányokban beszél.

— Maga miatt és magáért elvesztettem a kanonokságot . . . maga miatt és magáért lettem nyomorék és végül maga miatt és magáért dobott ki Villarceaux marquisnő.

— Az Istenért, mit csinált nála?

— Tanítottam a fiát. Elvégre élni is kell.

— De miért küldte el?

— Egyebet se hallottam reggeltől estig, folyton magát szidta. Nem is igen vehettem védelmembe; miután tényleg a marquisval volt Vexinbe.

— Szent igaz, hogy rossz ügy volt! Nem lehetett védeni!

— Mégis igyekeztem legalább enyhíteni hibáit, erre a marquise olyan dühbe gurult, hogy megparancsolta, hogy soha ki ne ejtsem nevét, mert különben kitesz.

Nagyot nevettem.

— Látja édes abbé, így jár az ember, ha veszedelmes ismeretsége van!

— Komolyan fenyegetett, nem is próbáltam ellenkezni és mégis, képzelje, milyen szerencsétlenül jártam. Tegnap Villarceaux marquise tizenöt-húsz vendéget hívott össze, akik előtt vizsgáztatnom kellett a fiát. Különböző kérdésekre kitünően felelt. Vesztetre azt kérdezi tőle: „Quem habuit successorum Belus, rex Assyorum?”

— Ninum! — feleli a gyermek.*)

Villarceauxné erre felugrik és dühösen ordítja:

— Nem megmondtam, hogy ki ne ejtse fiam előtt a nevét? Az apja bolondságait merészeli elmondani neki?

— De bocsánatot kérek!

— Csönd! Ön lelkiismeretlen nevelő, nem tisztességes ember . . . Elkérgetem!

— A jelenlevők mind védelmükbe vesznek, igyekeznek megmagyarázni tévedését, magam is dadogom, hogy Belus király utóda és Lenclos kisasszony között ég és föld a különbség . . . Nincs kivel beszélni . . . kidobott!

A Scarron előadása még mulatságosabbá tette az anekdotát. Könnyeket nevettem, alig tudtam magamhoz térni.

— Szegény barátom! Mi lesz most magával?

— Azt magam is szeretném tudni! A legszomorúbb az, hogy nem vagyok egyedül . . .

— Hanem?

— Mióta maga olyan kegyetlennek bizonyult, vigasztalódtam . . . és mást szeretek.

— Maga?

— Miért csodálkozik? Nem minden tagom béna! A szívem, a nyelvem, a szemem egészséges. Az igazi filozófus beéri azzal, amije van. De tréfán kívül őszintén és komolyan szeretek.

— Kit szeret?

— Françoise d'Aubignét.

— D'Aubigné? . . . hugenotta szagot érzek!

— A család tényleg protestáns, de Françoise visszatért a katolikus egyházhoz.

— Oh . . . oh, világért sem akartam szemére hányni! És honnan ismeri d'Aubigné kisasszonyt?

*) Ki volt Belus asszir király utóda? A latin válasz hasonlított nevemhez, ez okozta a marquise tévedését.

— A marquiset gyakran látogatta meg madame de Neuillan.

— Az a vén megera, aki örökösen elvein lovagol s a sok erényével olyan, mint egy túskebokor?!

— Igen, igen! Valahol Rochelleben vette magához François-et és szolgálatait a lehető legrémségesebb bánásmóddal fizette. Megalázta, kínoztá, azt kívánta, hogy még a lovaknak is mérje ki a napi takarmányt. Françoise anyagi türelemmel és szelidséggel, panasz nélkül tűrt mindent! Édes apja jó barátja volt IV. Henriknek, de azóta börtönben szynylődött, minden vagyonától megfosztották, mert protestáns, s leányát a legnagyobb nyomorban hagyta.

— Szegény gyermek! Igazán sajnálom! Szeretnék segíteni rajta.

— Magam is nagyon sajnáltam. Rábeszéltem, hogy hagyja a faképnél madame de Neuillant és inkább két keze munkájával keresse kenyerét. Megígértem, hogy támogatni fogom. Már egy év óta lakik a Faubourghan, tiszteletreméltóan viselkedik, csak egy hibája van, hogy naplopó fivérével megoszt mindent, amit tőlem kap. Elvégre azt se vehe-tem rossz néven; bármilyen haszontalan csirkefogó, mégis a fivére.

Megszorítottam a Scarron kezét.

— Nagylelkűsége igazán megható.

— Nem nagylelkűség, csak szerelem . . . — felelte az abbé kedves naivsággal. — Sajnos ma kenyér nélkül állok.

— De édes abbé, még ma, most mindjárt hozza fel hozzám d'Aubigné kisasszonyt és további rendelkezésig nálam marad. Ugy fogom szeretni, mintha testvérem volna!

— Drága, jó Ninon . . . Tudtam, hogy nem hagy el . . . Számítottam nemes lelkére . . . köszönöm! köszönöm!

Rendelkezésére bocsátottam erszényemet és kértem, hogy fogadja el támogatásomat, míg kenyérkeresethez jut, vagy Villarceaux marquisenél intelligensebb anya taníttatja vele gyermekét.

Françoise d'Aubigné még aznap este hozzám költözött.

Bájos, szelid, okos és tizennyolc éves volt, csak kissé sápadt. A gondok megviselték.

Scarron kincset halászott ezuttal. Csoda, hogy ilyen szép, fiatal leány kitartott mellette nyomoruságában.

Nagyon megszerettük egymást. Ugy éltünk együtt, mint a testvérek. Bizalmasan elmondtam szívügyemet Villarceaux marquisval. Ha négy szemközt voltunk, élénken beszélgetett, de társaságban visszavonult és hallgatott. Gyakran megmondtam a véleményem:

— Maga nagyon szép és egész bizonyosan szeretni is fogják. De a szerelemhez higgye el, sok ész is kell, mert a felvonásközök, hogy úgy mondjam, hosszabbak, mint a felvonások. Be kell tölteni a szüneteket . . . és mással igazán nem lehet, csak szellemmel és tehetséggel.

Utasításaimnak hasznát vette, sőt még ellenem is felhasználta őket.

Egy reggel értünk jött Villarceaux, hogy az új saint-eustachei plébános avatását nézzük meg. Már eleve suttozták, hogy botrány lesz a templomban, mert az elhalt plébános unokaöccse: Merlin tartott igényt a plébániára és felbőszítette az utcai tömeget, s már menetközben észrevettük, hogy a templom előtt vonultatta fel őket. Rémes zenebona, ordítás, szitkozódás között, tíz markos legény kivált a tömegből és karjánál fogva megragadták a misét szolgáltató Poncet-t, s kihurcolták a templom elé. A kavarodás nőttön nőtt, a hölgyek siettek a Palais Royalba a királynőhöz és kijelentették, hogy Saint-Eustache kerületben a plébánia mindig apáról fiura szállt a Merlin családban.

A királynő és Mazarin nem zárkózhattak el a tradíciók elől, az előbbi kinevezést visszavonták és tényleg Merlin lett plébános. Sokat nevtünk a különös kalandon, de kedvem hirtelen alább hagyott, mikor észrevettem, hogy a Françoise és a Villarceaux szeme összevillan és jelentőségteljesen mosolyognak egymásra. Igyekeztem uralkodni magamon, de a Françoise hálátlansága nagyon bántott; mégis sokkal őszintebben szerettem, semhogy szemére hánytam volna. Este le-

fekvésnél igyekeztem a legtermészetesebb, könnyed hangon szóvá tenni a dolgot:

— Ugy látszik édes Françoise, hogy Villarceaux udvarol magának és attól tartva, hogy bánatot okoz nekem veled, esetleg visszautasítja udvarlását . . . Ne . . . ne tagadja . . . egész bizonyosan tudom . . . Szeresse csak drágám a marquist egész nyugodtan, kedve szerint . . . Holnap Nápolyba utazom, nem leszek útjukban.

— Már holnap el akar hagyni! — kiáltott fel Françoise és sírva borult a nyakamba.

Meggyőződésem, hogy őszintén sajnálta távozásomat. A nők általában a legnagyobb lelki nyugalommal tudják elhódítani barátnőik udvarlóját, s amellett tovább szeretik a szegény károsultakat is.

Méré lovag, akivel még a Varicarville kastélyában ismerkedtem meg, már régóta készült Nápolyba, nővérét meglátogatni és sokszor kért, hogy csatlakozzam hozzá. Huszonnégy óra alatt nyélbe is ütöttük a dolgot. Személyzetemből csak a hűséges Perrote-ot vittem magammal s egész háztartásomat a Françoise gondjaira bíztam, csak arra az egyre kértem, hogy Villarceauxt mindig csak a legbelső, sárga szobában fogadja pletyka és kíváncsi szomszédaim miatt. Később hallottam, hogy a marquis egyik unokafivéréhez vonultak vissza turbékolni, úgy látszik szűk volt nekik a sárga szoba.

Utazásom gyönyörűen sikerült. Marseilleben szálltunk hajóra és két nap múlva olasz földön voltunk. De Mére marquis tapintatos formában, de elég kiméretlenül értésemre adta, hogy nem mutathat be sógora: d'Arcos herceg házánál. Kissé bosszantott, de hamar vigasztalódtam. A lovagnak rövidesen kiadtam az utat. Soha életembe nem túrtam, hogy az a férfi, aki szeret, ne tekintsen mindenki másnál előbbrevalónak.

Béreltem egy kis házat közel a kikötőhöz. Nem volt szükségem férfitámaszra, sem anyagilag, sem erkölcsileg. Hűséges inasom velem volt, egyébként pedig tele tudóval

élveztem az arany szabadságot, a kék eget, a napsütést, a gyönyörű vidéket. Minden fantasztikus ötletemet megvalósítottam. Tökéletesen beszéltem olaszul, nápolyi viseletbe öltöttem és boldogan kószáltam reggeltől estig a város utcáin. Estefelé bárkát béreltem, s a kék vizeken ábrándoztam . . . Messziről, mint három nimfa, fürdött a hullámok között a három kis sziget: Ischia, Procida és Capri, a gyönyörű, ősrégi Capri, ahol a Tiberius tizenkét palotájának romja még ma is látható.

Rendesen ugyanaz a bárkás vitt kirándulásaimra. Foglalkozásához képest feltűnően intelligens arcu, művelt fiatal ember volt.

Beszédbe elegyedtem vele. Kitűnő modora meglepett.

— Hogy lehet az, hogy maga halász?

— Kissé későn kezdtem tanulni. Salvator Rosa, a nagy festő és a Franciaországból száműzött Guise herceg a barátom . . . és mindketten azt mondják, hogy most már ne hagyjam el se a bárkámat, se a hálómát.

— Az bizonyos, hogy ahhoz már nem elég fiatal, hogy művészi vagy tudományos pályára lépjen, de katona mégis lehetne.

— Azért legyek katona, hogy hazám leigázóit szolgáljam? Soha! Ha valaha fegyvert veszek kezembe, akkor zsoldosainkat fogom kikergetni vele.

Olyan szenvedélyesen beszélt, hogy szinte megijedtem. Aztán úgylátszik maga is megijedt, hogy véleményét olyan nyíltan megmondta idegen létemre. Kértem, hogy hozzon nekem is halat, ha eredménnyel halászik.

Már másnap reggel beállított egy jókora hallal, de előbb megkérdezte:

— A signora talán spanyol?

— Nem, francia vagyok!

— Mert megesküdtem, hogy az én halaimból spanyol nem eszik!

Azután elmondta körülményesen a szerencsétlen, szép Nápoly sorsát. Már egy évszázad óta nyögnek a spanyol

uralom alatt. Minden két-három évben új alkirály jön, rémséges adókat vet ki, zsarolja a népet, egész hajórakomány aranyat küld haza, s ha meggazdagodott, maga is visszamegy Spanyolországba, s más zsarnok jön helyette. De most már megelégte a lakosság a dolgot.

Szavaiból az elkeseredés lobogó tüze áradt.

— Ma még a gyümölcsöt is meg akarják adóztatni, holott a népnek igazán nincs már semmi más tápszere. Ne csodálkozzék signora, ha holnap láng és vér fogja borítani a várost.

— Szent Isten!

— Ne féljen signora! Nem lesz semmi bántódása. Én vagyok a forradalom vezetője és védelmembe veszem! Csak a bűnösök reszkessenek.

Még aznap este nagy forrongás volt a városban.

Vad tömeg vette körül az alkirály: d'Arcos herceg kocsiját. Masaniello, az én bárkásom szónokolt. A herceg becsületére fogadta, hogy visszavonja a gyümölcsadó rendeletét, erre a tömeg utat engedett neki s sértetlenül ment vissza a palotájába. A nép, a könnyenhívő, könnyen lelkesedő olasz nép ujjongott örömeiben, hogy az adót elengedik és éljeneztek, ünnepelték d'Arcos herceget. Német és spanyol zsoldosok néhány szempillantás alatt véget vetettek az örömmámornak. Asszonyokat, gyermekeket és öregeket tiportak, gyilkoltak. Magam is lovak patája alá kerülök, ha egy erős kéz idejekorán félre nem ránt. Masaniello keze volt.

— Látja, mormogta fülembé, ennyit ér a spanyol becsületszó. Csodálkozik még, ha fellázadunk?

Torkomon akadt a szó az izgalomtól, csak néma megértéssel szorítottam kezét vele.

A tömeg most árulást és bosszút sivitott. A nyílt lázadás most már pillanatok műve volt. A felkelő nap még az utcán találta a népet. Masaniello szónokolt és biztatta őket. Nagy csoportok siettek a gyümölcsöt szállító környékbeliék elé. Könnyen rá lehetett venni őket, hogy ne fizessenek adót. Nemsokára megjelennek az alkirály katonái, de most már

nem tudják szétverni a hősiesen ellenálló tömeget. Végre a zsoldosok maguk is a nép pártjára állanak és átadják fegyvereiket, lovaikat.

Masaniellot már százezer ember veszi körül, a külvárosok, a környék lakossága lelkesen csatlakozik hozzá.

Masaniello vezeti a forradalmat és harsány hangon oszt parancsokat. Megtámadják d'Arcos herceget palotájában. A spanyolok futva menekülnek. Masaniello már az alkirály palotájának erkélyéről beszél a néphez. Ezer meg ezer torok szabadságrivalgása harsog. Azt hittem, hogy álmodom.

De Méré lovag halálsápadtan várt lakásomon. Alruhát és ötezer lirát adtam neki, hogy menekülhessen. Inasom egészen a határig kísérté.

Nemsokára Masaniello is meglátogatott, Salvator Rosa és Guise herceg elkísérték. Különösen Guise herceg roppant nagy örömmel üdvözölt és nyomban elmondta társainak, hogy a legszellemesebb, legkiválóbb francia nők egyike áll előttük. Az udvarias bókolások után a napi eseményekre tértünk.

— Győztünk, az igaz! — jelentette ki Guise: — D'Arcos herceg már csak a Château Neufbe vonulhat vissza, de sajnos tüzérége kifogástalan, a mi csapataink pedig fegyelmetlenek. Mit csináljunk?

— Elzárjuk a kutakat és kiéheztetjük.

— Helyes, legalább más gondjuk lesz, mint hogy a várost felgyujtsák. Valószínűleg a békefeltételeket is kérni fogják. Nyilatkozz Masaniello, mik a követeléseid?

— Vonja vissza a legszegényebb néposztályt sújtó adókat, állítsa helyre az V. Károly rendelkezéseit, és adja ki a manifesztumot, akkor visszatérhet békén a palotájába és én is visszatérek a bárkámhoz s a hálómhoz.

Rosa és Guise el voltak ragadtatva a forradalmár határozott és bölcs fellépésétől.

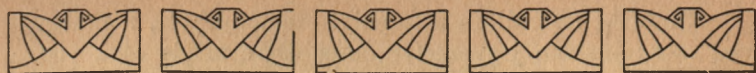
Sajnos a tervet nem lehetett keresztülvinni. Az alkirály megint becsapta a hiszékeny forradalmárokat. Az V. Károly manifesztumát meghamisították és szó sem volt benne a

nápolyi lakosság szabadságjogairól. A spanyol nemesek ráadásul a Masaniello életére törtek. Kétszáz golyó sivitott körülötte, mikor a templomból kijött. A méltatlan üldözés felbőszítette Masaniellot. Olyan volt, mint a megvadult oroslán és most már öt napig tartó, borzalmas vérfürdőt rendezett. Mégegyszer találkoztam vele és figyelmeztettem szörnyüségese tulkapásaira. Könnyes szemmel felelt:

— Talán soha többet nem találkozunk. Ne felejtse el a szegény nápolyi halászt . . . Higyje el, hogy nem ezt akarom és talán tovább hordoztam volna rabszolgáncaimat, ha előre tudom, hogy a szabadság ennyi vérben fürdik!

Sohasem láttam többet. Orgyilkosok szurták le még aznap este.

Salvator Rosa is elbujdosott, ám de Guise herceg megesküdött, hogy megbosszulja Masaniellot és szavának állott.

VIII.

Toskána és Genf felé igyekeztem Franciaországba. Lyonban a „Cloche d'or“ hotelben szálltam meg. Legnagyobb örömömre Orondatetal találkoztam, akivel a Varicarville kastélyában ismerkedtem meg, s aki olyan ügyesen költöztette el a szegény szabó vityillóját.

— Milyen szerencsés véletlen!

— Hova készül?

— Nápolyba!

— Onnan jövök éppen.

— Mazarin küldött, hogy tanulmányozzam a nápolyi forradalom okait, s készítsek jegyzeteket róla.

— Egy tapodtat se fáradjon tovább. Ott voltam, láttam, hallottam, végig éltem az egészet.

Öt hétig referáltam a nápolyi eseményekről, a marquis meg szorgalmasan jegyeztetett, míg végre mégis csak vissza kellett mennie Párisba, hogy Mazarinnek is beszámoljon.

Találkozásunkat mindenesetre jónak láttuk titokban tartani, s Orondate egyedül indult útnak.

Hirtelen eszembe jutott a Monseigneur de Lyonnak tett ígéretem. Felöltöttem a leggyönyörűbb ruhába és úgy mentem el hozzá. Kitörő örömmel fogadott. Átölelve vezetett be a szobába és úgy mutatott be vendégeinek:

— Uraim, az asszonyok gyöngye jelent meg Önök előtt.

Az egész társaság a legnagyobb elragadtatással ünnevelt. Elhalmoztak dicséretekkel, udvaroltak, sőt monseigneur egy ízben szigorúan le is intette vakmerő vikáriusát.

Monseigneur gyöngéden érdeklődött körülményeim iránt:

— Hol lakik drága Ninon?

— A „Cloche d'or“-ban.

— Költözzék át az orsolyákhoz, két lépésnyire van ide.

— Zárdába küld Monseigneur?

— Meglátja, kellemes otthona lesz.

— Mindenáron meg akar téríteni, úgy látszik.

— Igen . . . Gyakran fogom meglátogatni. Kertem szomszédos a zárda kertjével.

Monseigneur azonnal értesítette a főnöknőt, aki nagy készséggel bocsátotta rendelkezésemre az előkelő idegeneknek fenntartott szobát. Monseigneur tényleg sűrűn látogatott, naponta inkább kétszer is, mint egyszer és udvarias, előzőkeny, utólérhetetlenül szeretetreméltó volt.

Zárdabeli tartózkodásomnak váratlanul mégis vége szakadt.

Egy reggel a következő névtelen levelet kaptam:

„Tiszteletteljes hódolója vagyok. Nem kérek, nem remélek semmit, de nem tudom elviselni, hogy elzárkózottan éljen. Mit szólna egy kis kastélyhoz a Rhône partján, kerttel és személyzettel? Kizárólagos úrnője lehetne és cserébe nem kérek egyebet, mint hogy olykor hódolattal megcsókol-

hassam kezét. Ha ajánlatomat elfogadja, vegye igénybe a kerítés előtt várakozó hintót.“

El nem tudtam képzelni, hogy ki lehet nagylelkű imádom, de rögtön csomagoláshoz láttam és tíz perc múlva a kerítésnél voltam. A híres Perrachon ügyvéd fivére várt.

Csönyább embert sohasem láttam. Reménytelen szerénységét azonnal megértettem.

Gyönyörű kis kastélyba vitt. Öt szolgát bocsátott rendelkezésemre az én Perroteom vezetése alatt. Az asztalon szabályszerűen, nevemre kiállított adományozó levél hevert.

Az ügyvéd fivére szavának állt. Este kilenc órakor magamra hagyott.

Másnap értesítettem Monseigneurt a változásról. Lélekszakadva hajtattott hozzám és nagy féltékenységi jelenetet rögtönzött. Hiába magyaráztam, hogy nincs mitől tartania. Nem bízott a Perrachon nagylelkűségében és mindent elkövetett, hogy kellőképen befeketítse előttem.

— Tudja, hogy milyen úton-módon jutott Perrachon a vagyonához?

— Nem is sejtem.

— Furcsa história! Mindjárt elmesélem. Élt itt egy dúsgazdag öreg csempész a hugával. Csinos, szép leány volt és a vén tolvaj kikötötte, hogy csak az örökölheti vagyonát, aki hozomány nélkül veszi el hugát és minél előbb egy kis fiu dédnagybátyjává teszi, ellenkező esetben vagyona az egyházra marad. A kikötés nem tetszett a tömegesen jelentkezőknek és egyszerűen kereket oldottak. Csak Perrachon harapott bele. Négy évig élt már a feleségével; de gyermeknek hire-pora se volt, s az öreg csempész köszvénye egyre súlyosbodott. Egyik pillanatról a másikra várták halálát.

— Szegény Perrachon! — nevettem!

— Bizony szegény! Erkölcös életpárját hiába vette a legszebb férfiakkal körül, húsz más nőnél egész bizonyosan eredményt ért volna el, de felesége erényét nem lehetett megingatni és a nagybácsi napról-napra betegbb lett. Perrachon

már szinte érezte a fenyegető veszélyt, hogy ott marad feleségével egy fillér örökség nélkül. Végső elkeseredésében merész tervet eszelt ki. Elvitte feleségét falusi birtokára és egyik bérencének, aki tagbaszakadt, erős legény volt, s a szép nemmel nem igen értette a tréfát, azt mondta: „Itt hagyom az úrnódet három hónapig. Ha egy év múlva fia születik, kapsz egy kazal szénát, ha nem, felbontom a bérletedet és másnak adom a tanyát.“ Perrachon elutazott. Kilenc hónap múlva a nagybácsi második kikötése valóra vált. A boldog férj nem felejtkezett meg ígéretéről és azt írta feleségének, hogy adjon a béresnek egy kazal szénát. Az asszony azonban nemsokára beteg lett és félt az Ur színe elé kerülni rossz lelkiismerettel. Sűrű könnyek között vallott meg férjének mindent, amit a jó ember úgysis tudott. „Ugy-e az én szénámból fizetted ki a bérét?“ kérdezte feleségét. „Ugy van!“ zokogta a bűnbánó hitves. „No fiam, amit megfizettünk, az a miénk, ne búsulj miatta.“ Az asszony boldog volt, hogy Perrachon ilyen bölcsen bírálja el a dolgot, azért mégis papot hivatott, hogy feloldja. Az öreg nagybácsi minden vagyonát a derék házaspárra hagyta. Ebből láthatja Ninon, hogy szegény elfogadni bármit is a több mint kétes eredetű vagyonból.

— Igaza van! Nyugodt lehet, hogy rendbehozom a dolgot.

Két nap múlva Perrachon meglátogatott és úgy látszik, hogy már elfelejtette a saját maga szabta feltételeket, mert térden állva könyörgött kegyeimért és fűt-fát, nagyszerű ajándékokat ígért.

— Jól van uram, — válaszoltam. — Adjon egy kazal szénát nekem.

A szerencsétlen azt hitte, hogy titkáról senki sem tud. Kővé meredve nézett reám és úgy elfutott, hogy sohasem láttam többet.

Monseigneur meg volt elégedve velem és továbbra is szorgalmasan látogatott, de bizony semmi kedvem sem volt örökre eltemetkezni Lyonba. Különben is sokat pletykáltak,

suttogtak a környéken, jobbnak láttam távozásommal elhallgattatni a rágalmazókat.

Visszaküldtem Perrachonnak szolgáit az adományozó levéllel együtt és hathónapi távollét után megérkeztem Párisba.

A legnagyobb felfordulást találtam. A londoni forradalom Párisban is élénk visszhangra talát. A királyi család iránti tisztelet egészen eltűnt. Az emberek merészen és hevesen kiabáltak, vitatkoztak. Aljas röpiratokat írtak a királyné és Mazarin ellen, házasságtöréssel vádolták őket. Köztársasági eszmékkal telt meg még a levegő is. A legdurvább vallástalanság harapózott el, még a Krisztus képét is inzultálni merészték.

Az elégteleneket „frondörök“-nek nevezték el, ugyanis egy sereg iskolás gyermek parittyázott a városi árkokban, s játék közben kiütötték egy arramenő öreg asszony fél szemét. A parlamenti urak betiltották a veszedelmes játékot, s ezzel sok tréfás megjegyzésre adtak alkalmat. Valaki a vita hevében oda kiáltotta ellenfeleinek:

— Hagyják, majd megparittyázom magukat.*)

Az egész parlament harsogó nevetésben tör ki és az idősebb Barillon egy gúnydalt rögtönöz. Egész Páris még aznap este énekelte:

Un vent de Fronde
S'est levé ce matin;
Je crois qu'il gronde
Contre le Mazarin
Un vent de fronde
S'est levé ce matin.

(Szél kerekedett a fronderól ma reggel, azt hiszem, hogy Mazarin ellen fuj.)

A frondörök előbb a városházban gyülekeztek, de Molé

*) Allez, je vous fronderai bien! — Frond parittyát jelent.

elnök sietve szétkergette őket. Alig ugratják szét őket egyfelől, már másfelől megint összeülnek. Forradalmárok és ellenforradalmárok mindenütt összetűznek, veszekednek, verekednek. Minden hely hangos a szenvedélyes kiabálástól: Vive Mazarin! vagy pedig: Vive la fronde.

Az udvar, ahelyett, hogy ellenfeleit szemmel tartaná, ostoba etikettkérdésekkel tölti az időt. Retz, aki uszitonak született, minden kalandba belevegyül és bőkezűségével a legalsóbbrendű csőcseléket meghódítja.

Furcsa jellemű ember. Eszes, vakmerő, kitűnő szónok és kitűnő tulajdonságait a legsúlyosabb hibákkal terheli. Köztársaságban talán Cézár lett volna, de királyságban még Catilinánál is kevesebb volt. Hivatottság nélkül ment papnak és kicsapongó életével meggyalázta a papságot. Mindenestre, amennyire lehetett, igyekezett a külszint megóvni. Magasratörő vágyait hol kalandokkal, hol politikával, hol bűnnel, hol erénnyel, hol szent, hol profán eszközökkel próbálta elérni.

Beaufort herceg, a IV. Henrik és Gabrielle d'Estrées természetes fia mindenben követte a Retz példáját. A vincennesi toronyból kiszabadulva, a nép védő pártfogását kereste és kikiáltatta magát a csőcselék királyának.

Beaufort hamar beleilleszkedett a népezér szerepébe. Marion Delormenál találkoztam vele és fájó szívvel vettem észre, hogy barátnóm milyen hamar elfelejtette miatta Cinqu-Marsot, régi barátait s őszintén szólva korát is, mert már a szerelmek ideje rég elmúlt róla. Figyelmeztettem is, de világért se hallgatott reám, pedig már túl volt az ötvenen.

Abban az időben két árva leány rokonát magához vette. Az egyiket szép hozománnyal el is helyezte, a másik: Lucile azonban nem akart elmenni tőle. Marion hitt a fiatal leány őszinte szeretetében és nem vette észre, hogy milyen botrányos tervet főznek körülötte. Beaufort házassági ígéreteivel és aljas hizelgésekkel majdnem egész vagyonát kicsalta, s aztán az utolsó nyolcvanezer livre-rel és a szép Lucilel megszökött egy szép napon.

A szerencsétlen Marion kétségbeesett. Ráadásul még Mazarin is megtudta, hogy a népvészért magánál rejtegette, s hogy az udvar ellenségeihez szit, katonákat küldött lakására, hogy letartóztassák. A Marion idegei nem bírták tovább az izgalmakat. Megmérgezte magát és meghalt.)*

Nagyon megsirattam szegényt. Jó barátok voltunk. Jelen voltam temetésén Gui Patinnel együtt.

A politikai izgalmak agyonütötték estélyeimet. Senki- nek sem volt se ideje, se kedve szeretni, vagy mulatni. Mind- össze két hűséges hódolóm maradt: Gersay marquis gárda- kapitány és Charles de Sévigné, aki apjánál tíz évvel később csatlakozott bámulóim táborába.

Sokat sétáltunk együtt. Egyedül ugyse mertem volna kimozdulni az utcára. Az utcai tüntetések, verekedések napi- renden voltak! Durván sértegették Mazarint és a királynét is, ha valahol megjelentek. Nyílt lázadástól már csak egy lépés választott el.

Ötven fiatal royalista ebédet rendel Renardnál. Zenét és italt hozatnak és hangosan kiabálják: „Éljen Mazarin! Éljen a királynő! Le Beauforítal.“ Nemsokára megjelenik a nép- vezér is kétszáz hívével, akiket a szegény Marion pénzéből két hónap óta hizlal. Rátámadnak a royalistákra, széttörik a hegüket és szétverik a szegény mazarinistákat.

A királynő elhatározza, hogy nem enged a frondöröknek és a parlamentisták két legnépszerűbb vezérért: Blancménilt és Broussel lefogatja. A frondörök megszeppennek, de mi- hamar új bátorságra kapnak és a Palais Royaltól a város végéig barrikádokat emelnek.

Retz a nép közé vegyül. Mindenütt ott van. Szítja az elégtelenséget s aztán személyesen megy a királynőhöz, hogy a Broussel szabadonbocsátását követelje.

*) Köztudomásu, hogy egész Páris holtnak hitte Marion Delormeot. Gui Patin orvos oly becsületesen őrizte féltett titkát, hogy mikor husz év mulva Marion megint megjelent, régi barátai nem ismerték fel.

Anne d'Autriche éktelen dühbe jön, mikor Retzet megpillantja és ha Comminges közbe nem lép, Retz úr egy jól megérdemelt pofont kapott volna királynői kézből.

Az utcán gyanus, hirtelen felbukkant, azelőtt sohasem látott csöcselékes alakok jöttek-mentek, rendelkeztek. Remegtem a királynőért és az országért . . . Azt hittem, hogy újra átélem Párisban a nápolyi vérfürdőt és tüztengert.

Este Gersay marquis izgatottan állított be hozzám. Kegyvesztett lett és kitették állásából, mert vonakodott két frondórt letartóztatni.

— Kedves barátom, legalább semmi sem köti Párishoz. Vigyen el valahová magával, mert megőrülök itt a félelemtől.

Még aznap este Bretagneba utaztunk és tíz hónapig kellemes nyugalomban éltünk.

Harminckét éves voltam akkor. Első fiatalságom elszállt, de szépségem üde és érintetlen maradt. Ellenben karakterem megszilárdult, megkomolyodott. A marquis a lehető leggyöngédebben bánt velem áldott állapotom ideje alatt, s mikor fiam született, kijelentette, hogy gondoskodni akar neveltetéséről. Erélyes követelését nem utasíthattam vissza és különben is teljes apai joggal rendelkezhetett az ujszülött jövőjéről.

Sokáig lábadoztam. A hajam erősen hullott, kényszerűségből levágtam, s egy nantesi parókakészítővel megcsináltattam, hogy ne maradjak éppen kopaszon. Ugy látszik a paróka nem sikerült tökéletesen, mert könnyen észrevették, hogy hamis fürtöket és hamis kontyot viselek. Egy kis vipera szomszédnőnk, aki féltékeny volt, mert szeretett volna egy időben Gersayhez nőül menni, megjegyezte egyszer:

— Milyen szép haja van asszonyom, legalább hat livrebe kerülhetett.

— Az öné bizonyára többbe került, mert nem adta saját haját hozzá.

A bárónő elsápadt válaszomra dühében. Minden gonosz megjegyzés megérdemli, hogy ráduplázzanak.

IX.

Párisból elég rendszeresen kaptunk híreket. A zavar-
gások még mindig tartottak. Mazarin és a királynő Saint
Germainbe menekülek. Condé herceg seregével a főváros felé
tartott. A környéken már volt is összetűzésük a lázadókkal
és szegény Coligny, akit annyira szerettem, elesett.

De Longueville hercegnő a Retz befolyása alatt a
frondőrökhöz csatlakozott és valóságos udvart tartott a vá-
rosházán. Marsillac vakon követte, habár soha semmi össze-
tűzése az udvarral nem volt. A következő sorokkal magya-
rázta viselkedését,

Pour mériter son coeur, pour plaire à ses beaux yeux,
Je fais la guerre aux rois, je l'eusse faite aux dieux.

(Hogy megérdemeljem szívét, hogy szép szemének tessem, királyokkal hadakozom, de hadakoznék az istenekkel is.)

Párisban most kedélyesebb élet és jobb hangulat uralkodott, mint valaha. Nevettek, táncoltak, szerettek. Csak versekben és gúnydalokban hadakoztak. A generálisok csipkés, díszes katonákat vonultattak fel, magas erkélyekről nevető hölgyek, hol lelkesen ünnepelték, hol gúnyolták a gyönyörű sereget.

Longueville hercegnő nemsokára fivérét, Condé herceget is elszakította az udvartól és a frond élére állította. A királynő magánkívül volt dühében. Bosszút esküdött mindenkinek, aki az udvartól elpártolt. Granátosait mindenfelé küldte, hogy kereket oldott embereit összefogdossák. Szerencsére még idejekorán értesültünk, hogy Gersayt is el akarja fogatni és a lehető leggyorsabban átvitorláztunk Angliába.

Nyomat se találtam a régi fényes londoni udvarnak, ahova Buckingham vezetett be annak idején és ahol Henriette királynő olyan kegyesen fogadott. A forradalom garázdálkodása mindent tönkretett. Henriette királynő gyermekeivel Franciaországba menekült, de I. Károly kötelességének tartotta végig kitartani, hogy koronáját védje, de a skót seregek aljas árulóinak mesterkedésén hajótörést szenvedett.

Pénzért eladták, mint ahogy Judás eladta hajdan urát.

Cromwell Olivér volt a tényleges király . . . és sokkal félelmesebb, zsarnokabb, bosszuállóbb király volt, mint I. Károly. Két évig tartotta fogságban a szerencsétlen uralkodót, míg végre keresztül tudta vinni a halálos ítéletet az országgyűlésen. Éppen érkezésünk után egy héttel hurcolták vérpadra I. Károlyt.

Sohasem fogom elfelejteni a borzalmasan gyászos napot.

Utolsó percig nem hittem, hogy komolyan végre merjék hajtani az ítéletet. Még künn a vesztőhelyen is egyre reménykedtünk Gersayvel, hogy a király megmenekül a hóhérok kezéből. Rosszul ismertem a hideg, közönyös ango-

lokat. Egy hang se szólalt meg a szerencsétlen ember mellett, se részvét, se rosszalás, semmi. Sőt ellenkezőleg, még utolsó útján is durván sértegették.

I. Károly átszellemült arccal, nyugodtan, méltóságteljesen viselkedett. Az égre nézett, talán, hogy onnan merítsen erőt és megnyugvást.

A sokaság magával sodort a vérpadig.

Nem tudtam uralkodni magamon. A király közelébe férkőztem és megszólítottam:

— Franciák vagyunk sire és átkozzuk a gaztettet, melyet elkövetnek! Verje meg az Isten hóhérait!

— Nem, ne beszéljen így! Franciaországból jön?

— Igen sire!

— És a királynő? és a herceg? és a kis Henriette? Mit tud róluk?

— A Louvreban vannak sire és az őket megillető tiszteletben részesülnek.

Nem beszélhettünk tovább. A hóhér levágta az uralkodó szőke haját. Egy fürtöt kezembe dobott a király:

— Feleségemnek és gyermekeimnek! — szólott még oda. Egy pillanat múlva bárdütés hallszott . . .

A tömegből többen megfigyelték az imént lejátszódott jelenetet, s csak a Gervay rendkívüli lélekjelenlétének köszönhattük, hogy megmenekültünk.

Nem volt tovább maradásom Londonban. Legyőzhetetlen ellenszenvet éreztem az angolok iránt. A Cromvell nevét sem tudtam undor és szitok nélkül kimondani, s ezáltal életünket pillanatonként veszélyeztettem.

Szerencsére jobb híreket kaptunk Párisból. Az udvar és a frond békességet kötöttek.

Rögtön elhatároztuk, hogy hajóra ülünk. Együttélésünk már úgy is tulságosan hosszúra nyult és kezdett unalmassá válni.

Hat nap múlva Párisba érkeztünk.

Az udvar még nem tért vissza Saint Germainből és a frondőrök vígan uralták a helyzetet.

Legelső kötelességemnek tartottam Henriette királynőt a Louvreban felkeresni. Hat hónap óta a világon senki se törődött vele. Tél közepén, fűtetlen szobában, dideregve találtam az angol királynőt és gyermekeit, teljesen elhagyatva, a legszükségesebb személyzet nélkül. Zokogva hajoltam meg a királynő előtt és átnyújtottam a szomorú emléket, férje utolsó üdvözetét.

Rettenetes jelenet játszódott le. A királynő elájult, mikor a valóságot megtudta. Letérdelt gyermekeivel együtt és megcsókolták a martir király hajfürtjét.

— Miért nem emelt szót felséged a rettenetes elhagyatottság és a példátlan bánásmód ellen. Segélykiáltását az egész francia nemzet meghallotta volna.

— Sokkal mélyebb bánat foglalkoztatott, semhogy egyéni jólétünkkel törődtem volna. Ki segített volna rajtunk? Az udvar nincs Párisban. Legjobb volna minél hamarább meghalni.

— Oh fenség, hogy beszélhet így? — A királyné gyermekeire nézett.

— Igaza van! Élnem kell értük.

Hirtelen ötlet villant meg fejemben. Rövid bucsu után egyenesen a hercegérseki palotába futottam és bejelentettem magam Retznél. Nagyon barátságosan fogadott.

— Milyen rég nem láttam, igazán ön az? — kérdezte és megölelt.

— Még mindig a régi! — válaszoltam nevetve. — Ugy-e nagyon elfoglalja a politika?

— Vagy inkább én a politikát!

— Van legalább haszna is belőle?

— Kétségkívül. El akarom nyerni a süveget, tehát nem veszthetem el a fejem.

— Sem az eszét!

— Nagyon kedves! Tudja, hogy megszépült, mióta nem láttam?

— Beszéljünk komolyan, monseigneur.

— Szívesen. Néha azt is megteszem!

— Nagyon komoly ügyben jövök. Miért hagyják éhezni és fázni a Louvrebán a IV. Henrik leányát?

Elmondtam mindent, amit az angol királynőnél tapasztaltam.

Retz azonnal tűzbe jött.

— Átkozott Mazarin! Hogy nem tudott gondoskodni az angol király özvegyéről. Azonnal megyek a parlamentbe és jól befűtök neki. Legyen nyugodt. Mindent elintézek.

Egy óra múlva már kiutaltak tizenötezer aranyat Henriette királynőnek. Együttal tizezer livret a Gui Patin röpirataira és a Scarron Mazarinadejára is kiutaltatott.

Jó orvosom ezidőszerint röpiratokat szerkesztett minden és mindenki ellen. A kardinálist így írta le: „Est animal rubrum, callidum, rapax et vorax omnium beneficiorum“. Máshol meg azt írja: „Mazarin a királynő szerencsétlensége és rossz szelleme, következőleg a mindnyájunké. Az ördögöt se szeretem jobban és merus nebulonak tartom“. És így tovább. Scarron még túltett rajta.

Ideje, hogy néhány szóval Françoise d'Aubignéről is megemlékezzem. Scarron nagyobb tiszteletdíjat kapott a királynőtől és Françoise megint hozzáköltözött. Sőt meg is akartak esküdni. Mikor a Maxarinade megjelent, a tiszteletdíj természetesen igen összezsugorodott, s a legnagyobb nyomor kopogtatott be ablakukon. Majdnem egy évig szenvedtek és nélkülöztek, Françoise varrt és szállította nyomdába a Scarron kézirateit, s úgy tengődtek egyik napról a másikra. Nagyon rossz néven vettem Françoisetól, hogy nyomorát titkolta előttem. Sokkal jobb barátnők voltunk, semhogy ne rendelkezhetett volna vagyonom fölött.

Az udvar tényleg megunt a száműzetést és visszatért Párisba. Mazarin egy kocsin ült Condéval. A frondőrök zugolódtak és gúnydalok tovább is röpködtek a levegőben. Brot báró szerzeményét egész Páris énekelte:

La reine a dit en sortant de la ville:

„Ah je m'en souviendrai!

Sachez, Français, que je suis de Castille
 Et je me vengerai,
 Ou bien j'aurai la mémoire perdue.“
 Elle est revenue
 Dame Anne,
 Elle est revenue!

La reine a dit: „J'ai souffert en chrétienne
 Un si sensible affront
 Je gagerais qu'avant que je revienne
 Ils s'en repentiront.“
 Elle a ma foi sa gageur perdue.
 Elle est revenue,
 Dame Anne,
 Elle est revenue!

(A királynő, mikor elment a városból, azt mondta: „Ezt nem felejtsem el! Tudjátok meg franciák, hogy castiliai vagyok és bosszút állok, vagy elvesztettem emlékezőtehetségemet. Visszajött Anna úrnő, visszajött. A királynő azt mondta: „Mint jó keresztény türtem a sértő támadást, fogadni mernek, hogy megbánják még mielőtt visszajövök.“ Szavamra elvesztette a fogadást. Visszajött Anna úrnő, visszajött.)

A jó egyetértés Condé és Mazarin között nem tartott sokáig. A kardinális szerette volna egyik unokahugát a Condé herceg rokonához nőül adni, mire Condé dühösen üzent:

— A Mazarin unokahugái legfeljebb családunk komor-nyikjaihoz mehetnének férjhez. Mondják meg neki és ha megharagszik, a saját testőrkapitányával a szakállánál fogva hurcoltatom a Condé palotába.

Mazarin lenyelte a sértést és hizelgő fondorkodásával odáig ment, hogy a marsallbotot is felajánlotta a hercegnek, de Condé természetesen nem fogadta el. Nővére és Marsillac mindent elkövettek, hogy az udvarral megint összevezsécsék.

Condé megengedte Marsillacnak, hogy Párisban marad-

jon, de kikötötte, hogy nősüljön meg. Szegény régi barátom kénytelen-kelletlen megnősült. Felesége sokat kínozza, hogy követelje részére a hercegnőket megillető zsámolyt az udvarnál. Marsillacot tulajdonképen csak attól a naptól kezdve illette meg az udvari kitüntetés, mikor a la Rochefoucauld hercegi címet öröklí. Kérését visszautasították.

A levegő megtelt puskaporral. Az etikettkérdések után heves viták fejlődtek a király hatásköre, a nemesség függetlensége, a monarchia régi konstitúciója körül. A frondőrök igyekeznek elhíttetni, hogy az udvar a népvézerek életére tör, s egy este golyó repül a Condé üresen haladó kocsijába.

A herceg komolyan azt hiszi, hogy meg akarták ölni és szakít az udvarral.

Mazarin igyekszik tréfára fordítani a dolgot és versekbe, dalokba, játékba, szerelmi kalandokba fojtani az elégületlenséget. Soha senki alatt nem züllött úgy le az udvari méltóság, mint a Mazarin kezében. A végletekig fukarkodott és kész volt inkább a marsallbottal kitüntetni valakit, sem hogy hatszáz livre fizetést utaljon ki. A királynőtől a legszükségesebb anyagiakat is megtagadta, viszont unokahuga: Mancini Olympia, ötven millió fölött rendelkezett.

Mazarin az első minisztertől elvárható igazi nagyság és jellem helyett, fondorkodásokkal és ravasz udvari mesterkedésekkel igyekezett célt érni. A Fronde túlkapásainak kizárólag a Mazarin jellemtelensége volt az oka.

Legnagyobb meglepetésemre egy reggel értem küldte testőrkapitányát: Champfleuryt. Már régen megszakadt közöttünk minden érintkezés és el nem tudtam képzelni, hogy mit akarhat tőlem. Gyorsan felöltöztem és kíváncsian indultam a Palais Royalba. Mazarin széles mosollyal jött elém.

— Ugy látszik, hogy egészen elfelejti régi barátait, gyermekem.

— Olyan hatalmas barátokat elfelejteni, mint Ön Monseigneur, igazán nem bűn.

— Szóval nem közöny, csak góg?

— Ön első miniszter kardinális úr, viszont én nő vagyok és nem rajtam állott a közeledés.

Mazarin fel és le sétált a szobában és engem sem ültetett le.

— Mit csinál mindig? Mivel foglalkozik? Legalább száz esztendeje, hogy semmit sem hallottam a Tournelle-utcáról.

— Mindenki összeesküvésekkel és forradalmakkal foglalkozik . . . szerelem kiment a divatból.

— Per Baccho! Ha az asszonyok akarnák, már régen meghalt volna a Fronde.

— Hogyan?

— Szigorú szerelmi bőjtre kellett volna fogniok a férjeket, udvarlókat és barátokat, ha politizáltak.

Nevettem a különös ötleten.

— Lehet, hogy igaza van, Monseigneur.

— Tulajdonképen azért is hívtam. Adjon estélyeket, állítsa össze régi körét, hívja meg a várost, az udvart, ha gondolja, hogy hasznára lehetek, szívesen meglátogatom magam is.

Mélyen meghajoltam:

— Nagyon megtisztel! Monseigneur.

Csak akkor vette észre, hogy még mindig állok. Karoszékkal kínált meg és mellém ült.

— Van most állandó barátja?

Kérdése meglepett.

— Nincs!

— Szabad a szive?

— Teljesen szabad!

Megragadta mind a két kezemet.

— Akar engem?

Azt hittem, hogy rosszul hallok és megütközve néztem reá.

— Monseigneur tréfál!

— Komolyan beszélek! Feleljen: igen, vagy nem!

— Zavarba hoz!

— Az első miniszter nem is olyan megvetendő, gondolja meg kedvesem.

Cinizmusa felháborított, de fegyelmeztem magam és szemlesütve válaszoltam:

— Talán kegyeskedik néhány napi gondolkozási időt adni.

— Legfeljebb kettőt!

— Nagyon kevés!

— Magának kevés, de nekem az is igen sok. Ha elfogadja ajánlatomat, amiben nem kételkedem, ne felejtse el, hogy a hatalom forrásához kerül. Semmi kivánságát sem fogom megtagadni.

— És a királynő?

— Hagyjuk! A királynő untat és öregszik . . . Máshol kell szórakozást keresnem.

Ugy éreztem, hogy legalább is húsz pofont érdemel. Sietve bucsuztam.

— Remélem, hogy hálás lesz, amiért annyi közül magát választottam.

— Tényleg, jósága zavarba hoz! — dadogtam és ugyancsak siettem kifelé, mert tudtam, hogy nem bírok tovább uralkodni magamon és egy pillanat múlva kitörök.

— Champfleuryt elküldöm a válaszáért.

— Jó lesz!

Felháborodva igyekeztem kifelé a Palais Royalból és váltig törtem a fejem, hogy szépszerével hogyan menekülhetnék a kellemetlen hinárból. Legnagyobb bosszuságomra észrevettem, hogy kémkednek utánam. Sőt inasomat nyiltan faggatták, mire kocsimhoz értem.

Még aznap este beállítottak hozzám Comminges és Guitant, a királynő testőrkapitányai.

— Kellemetlen kötelességet kell teljesítenünk, Lenclos kisasszony. A királynő elrendelte, hogy vonuljon zárdába.

— Ugyan mivel érdemeltem meg büntetését?

— Az nem tartozik reánk.

— De semmi hajlandóságot nem érzek magamban zárdák iránt.

— Hisszük, de ő felsége nem kérdi, hogy van-e hivattósága, vagy sem.

— Az Istenért, talán a kardinálisnál tett látogatásomért?

— Igen. A királynő kémei látták önt bemenni a miniszterhez és kihallgatták beszélgetését. Azután megtudakolták nevét és lakását és jelentést tettek a királynőnek. Nagy jelenet játszódtott le később Mazarinnal és őeminenciája feláldozta önt.

— A gyáva!

— Ne folytassuk tovább. A királynő megengedte, hogy szabadon válasszon zárdát és huszonnégy órai időhaladékot ad.

— Huszonnégy órát . . . Milyen kegyes . . . Igazán mulatságos história . . . Holnap már a verebek is csiripelni fogják minden háztetőn . . . Nem fogom elhallgatni, annyi bizonyos.

— Mójában van, de egyelőre kérem, hogy nyilatkozzék: melyik zárdát választja?

— Mondja meg a királynőnek — válaszoltam nevetve, — hogy a franciskánusok mellett döntöttem.

Elvitték a választ a Palais Royalba.

— Ej, a haszontalan! — jegyezte meg Anne d'Autriche, de nem állotta meg nevetés nélkül.

X.

Lelkemben csöppet se voltam oly nyugodt, mint ahogy a testőrökkel elhitettem. Tudtam, hogy a dolognak fele se tréfa. Hűséges Perrote-omat azonnal elküldtem Condé, Retz és Beaufort után.

Egyszerre érkeztek mind a hárman és röviden elmondtam kellemetlen kalandomat.

— Képzehetik, hogy semmi kedvem sincs zárdába vonulni. Kérem oltalmukat.

— Helyes.

— Frondór leszek!

— Nagyszerű!

— A Condé palotában felajánlok egy lakosztályt, azonnal elfoglalhatja.

— De hogy jussak oda? Őrzik a házamat.

— Még az is akadály? Olyan kísérettel viszem el egy óra mulva, hogy még a rendőrség se látott olyat soha! — kiáltotta Beaufort.

Tényleg alig telt el a kitűzött határidő, a Tournelles-utca hatalmas embercsoportokkal telt meg.

— Itt a kíséret! — jelentette Beaufort és kinyitotta az ablakot, hogy jobban láthassuk az erkélyem alatt tömörülő híveit.

— Most szembeszállhat a francia királynővel is, a csőcselék királyának oltalma alatt.

Utnak indultunk. A nép körülvette kocsimat és sértetlenül érkeztem a Condé palotába. De Longueville hercegnő nagy örömmel és dédelgetéssel fogadott. Boldog volt, hogy viszálykodom a Palais Royallal.

Igy kerültem a Frondehoz . . . én, aki hat hét előtt rémülten írtam Angliából Condénak, hogy fejezzék be a zavargásokat, mert Franciaország vesztét okozzák vele.

Sok ellentmondás került életembe.

Ezuttal Mazarin és a királynő okozták a színváltozást.

A helyzet válságos volt. A hercegek csak felfegyverkezve léptek az utcára. Retz is tört viselt ibolyaszínű palástja alatt.

Condé merészebben támadta a kardinálist és a királynőt, mint valaha, de hatalmas tudatában, a frondot sem kímélte. Többször becsmérlőleg nyilatkozott Retzről is, következképpen Retz közeledett az udvarhoz. A királynő örömmel fogadta, meghallgatta tanácsait és jó hasznukat vette.

Egy este, éppen de Longueville hercegnővel beszélgettem, mikor csipkék, tollak és bársonyok között hirtelen berobog az ajtón Montpensier hercegnő, a Gaston leánya.

— Mademoiselle . . . nálam . . . talán álmodom! — kiáltotta de Longueville hercegnő.

— Dehogyan álmodik! — felelt a Gaston leánya. — Hol van Condé herceg?

— A királynő hivatta, a Palais Royalba ment.

— Szent Isten! Egyedül?

— Fivérem: Conti herceg és az uram társaságában.

— Szerencsétlenek . . . akkor vége . . .

— Az Istenért, beszéljen világosabban! Mi történt?

— Árulás! Mindent tudok Monsieurtól . . . A hercegeket letartóztatták és már viszik is őket Vincennesbe, ha elkéstem.

— Lehetetlen, nem merik! — kiáltotta de Longueville hercegnő halálsápadtan.

— Tudakozódják, az lesz a legjobb!

A Condé nővére csöngetett. Három szolgát menesztett azonnal a Palais Royalba. Rövid idő múlva vissza is jöttek és megerősítették Mademoiselle szavait.

— Gyönyörködni akart szenvedéseimben, azért sietett közölni velem a rémhírt? Hiszen Ön ellenünk van és gyűlöli fivéremet! — zokogott a hercegnő.

— Az igazágtalanságot és árulást mindennél jobban gyűlölöm! — válaszolt Mademoiselle méltóságteljesen. — Ha Retz és Monsieur két barátja kiszolgáltatják a herceget ellenségeinek, máris a Condé pártján vagyok.

De Longueville hercegnő még mindig kételkedve nézett a királynői megjelenésű szép fiatal leányra.

— Ön sincs biztonságban, legjobb volna azonnal menekülni. Kocsim lenn vár, rendelkezésére bocsátom.

A hercegnő meghatottan ölelte meg a Gaston leányát.

— Milyen jó és nemeslelkű! Bocsásson meg!

— Ne szaporítsuk a szót! Minden perc drága.

— De hova menjek?

— Legjobb volna vidékre. Párisban nem maradhat.

— Normandiába megyek. A férjemet ott ismerik legjobban. Sok jó barátja van, talán kapok menedéket valahol.

— Mindenesetre siessen! Ne várja meg a királynő embereit.

De Longueville hercegnő pénzt és ékszereket vett magához. Lekisértük a kocsit. Kértem, hogy vigyen engem is

magával, de vonakodott. Kért, hogy maradjak és értesítem a hercegek további sorsáról.

— Istenem, magam is veszélyben forgok!

— Oh, ne féljen, Mademoiselle nem fogja elhagyni!

— Nyugodt lehet, hogy nem hagyom el! — biztatott Montpensier hercegnő.

Madame de Longueville bizony sok viszontagsággal járt. Rosszul fogadták Rouenban, tovább menekült Dieppebe, de ott se volt maradása, végre hajóra szállt és Hollandiába ment. Eladta ékszereit, összeköttetésbe lépett Turennevel, hadsereget szervezett, hogy bosszút álljon férjéért és fivéréiért.

A Gaston leánya végtelen szives volt hozzám.

Elmondtam különös esetemet Mazarinnal és a királynővel. A hercegnő megnyugtatót, hogy a politikai események és zavarok annyira igénybe veszik Anne d'Autriche minden gondolatát, hogy az ilyen jelentéktelen epizódokról teljesen megfeledkezik. Egész nyugodtan térjek csak vissza a Tournelles-utcába, s egy ideig éljek visszavonultan, ne mutakozzam sehol. Megígérte, hogy rövid időn belül meglátogat. Azután kocsit hozatott és visszament a Tuileries-be.

Jó Perroteom nagyon örvendett, hogy megint haza kerültem, s semmi bajom nem esett. Távollétem alatt Françoise d'Aubigné többször keresett. Azonnal érte küldtem. Keserves zokogások között borult a nyakamba és elpanaszolta szomorú helyzetét.

Rögtön elhozattam szerencsétlen nyomorék költőmet is, s ugyan bármikor szívesen segitettem volna rajtuk, most mégis örültem, hogy önkéntes internáltságom alatt nem leszek egyedül.

Scarron a legnagyobb elragadtatással beszélt élettársáról. Kevés asszony állotta volna meg oly derekasan helyét. Szép, fiatal, hódító és mégis odaadással ápol egy nyomorékot, dolgozik, küzd, hogy fenntarthassák magukat. Scarron hálából mindenáron nőül akarta venni, s most már magam is úgy éreztem, hogy igaza van.

Elhatároztuk, hogy másnap közjegyzőt hivatunk, hogy a házassági szerződést elkészítse.

— És most mesélje el kedves barátom, hogy milyen úton-módon jutott a királynői kegydíjhoz?

— Megnevettettem a királynőt, azért kaptam.

— Ugyan!

— Komolyan! Kikönyörögtem és kierőszakoltam egy kihallgatást és egyszerűen megkértem a királynőt, hogy lehessen az ő hivatalos udvari betege. Anne d'Autriche jól mulatott az ötleten és magánpénztárából ötszáz aranyat utalt ki, azóta a címem: Scarron, Isten kegyelméből a királynő méltatlan betege.

— Szép rang.

— Hát kartársam nem igen akadt, az bizonyos.

— Nos és miért írta a Mazarinadeot? Igazán nem értem!

— Én sem!

— Hallja!

— Az a csirkefogó Retz minden betyárságra rávett. Ötezer aranyat fizetett ki, hogy a kardinálist megénekeljem. A hitelezőim állandóan zaklattak és bömböltek. Az összeg elszédített és beugrottam.

— Miért nem gondoskodott Retz tovább is magáról?

— Hiszen Retznek negyven millió adóssága van . . . Ne is beszéljünk tovább róla. Hál' Istennek, hogy a nyomorúság véget ért.

Másnap Françoise d'Aubigné és Scarron házasságot kötöttek. Könnyekig meghatva olvasták a szerződésben, hogy a királynő által megvont ötszáz arany járadékért kárpóoltam őket.

A közjegyző Scarronhoz fordult:

— És mit ismer ön el menyasszonya hozományának?

— Két gyönyörű, nagy szemet, szép keblet, tökéletes kezét és sok szellemet.

Csinos kis házat béreltem és rendeztem be az új házasoknak. Gondtalanul éltek, jó társaság járt hozzájuk, s a Françoise értékes tulajdonságai egyre jobban érvényesültek.

Szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy nekem köszönheti szédítő karrierjét, persze akkor még egyikünk se tudhatta, hogy a leghatalmasabb király érdekében cselekedtem.

Montpensier hercegnő beváltotta ígéretét, s egy este sugárzó arccal állított be hozzám.

— Két napot tölthetünk együtt. Monsieur Dombesbe ment, Madame pedig meglátogatja az öreg Condé hercegnőt. Szóval teljesen szabad vagyok. Gyönyörű tervem van ma estére. Jelen leszünk a királyi grand couchernál.*)

— De hiszen hölgyeket be se engednek.

— Férfiruhába öltözünk. Bizza csak reám.

A Luxembourgba hajtottunk. Mademoiselle átköltözött a Tuileriesből egy idő óta, hogy apja politikai kalandjait jobban ellenőrizhesse.

— Kapott már hirt a hercegekről? — kérdeztem.

— Hogyne! Megirhatja de Longueville hercegnőnek, hogy Vincennesből Marcoussisba, onnan Havreba vitték őket, s hiába őrzi őket Debar porkoláb, mégis tudunk velük érintkezni. Például pénzt lehet küldeni nekik, s hiába számol és tapogat minden egyes pénzdarabot Debar, mégse veszi észre a művészi ügyességgel kidolgozott gödrös aranyakat, s egész könnyen levelezhetünk.

— Nagyszerű!

— Most is nevetek, mikor eszembe jut, hogy Debar nem engedi, hogy a hercegek latin misét hallgassanak, csak franciát.

— Ugyan miért?

— Mert Debar nem tud latinul és attól tart, hogy a lelkes esetleg közölhet valamit a foglyokkal. Azt állítja, hogy Dominus vobiscum azt is jelentheti: On vous sauvera cette nuit. (Ma éjszaka megmentik.) Mikor meg a hercegek hangoosan ismételték: cum spiritu tuo, azzal gyanúsította őket,

*) Grand coucher-nak nevezték a király szertartásos lefekvését.

hogy valakit meg akarnak ölni. (Nous aurons l'esprit de le tuer.)

— Milyen ostoba!

— Az a szerencsénk. Ha okosabb volna, baj volna.

— Engedjen meg egy kérdést hercegnő. Mióta viseli ennyire szíven a Condé ügyét? Hiszen, ha nem csalódom, gyűlölte és ellensége volt?

— Igen, gyűlöltem, amiért de Brézé kisasszonyt, a Richelieu unokahugát vette nőül és nem engem. Sohse bocsátom meg Condénak a nevetséges választást. A menyasszonya, hogy valamivel nagyobbnak lássék, túl magas sarkú cipőt húzott fel az esküvője napján és tánc közben orra bukott, mert sehogysem tudott járni benne.

— És most megbocsátott?

— Szerencsétlen ellenfelet kimélni kell. Meg aztán most már tudom, hogy atyja kényszerítette a házasságra . . . igaz, hogy ellenállhatott volna . . . ma nem lennék vén leány.

— Vén leány huszonhárom éves korában, hercegnő!

— Nem látok más hozzám illő férjet . . . Itt van ugyan a Galles herceg és édesanyja eléggé dörzsöli az orrom alá . . . de képzelje, hogy a minap Saint-Germainben nem evett szalonkát, ellenben majdnem egy egész marhasültet egyedül fogyasztott el.

— Igazi angol szokás! — nevettem és kissé különösnek találtam a házassági akadályt Mademoiselle és a Henriette királynő fia között.

— Ugy-e? Szivesebben férjhez mennék a császárhoz, még ha ötven éves is, de Mazarin és Anne d'Autriche nem engedik, azért is fordulok most ellenük.

Közben a Luxembourgba érkeztünk. Pompásan terített asztal várt a Mademoiselle szobájában.

Evés alatt tovább folytatta a megkezdett témát:

— Mazarinnek még meggyülik a baja velem . . . Richelieut is gúnyoltam eleget, s ha az oroszántól nem félttem, bizony a rókatól sem ijedek meg.

— Hát Richelieut miért gúnyolta?

— Megint házasság miatt. Minden kellemetlenség házasság körül kezdődik.

— De hiszen abban az időben még nagyon kicsi lehetett.

— Nem is engem akart férjhez adni, hanem azt akarta, hogy az apám vegye el la Combalet-t. Tengersiz unokahuga van minden kardinálisnak és okvetlenül vérbeli hercegek ágyába akarják becsempészni őket. Tudni se akartam a kiállításba helyezett mostoha mamáról és bosszúból mindig mindenütt a Richelieu útjába botlottam és vidáman énekelgettem előtte az összes róla és az illető hölgyről szóló gúnydalokat. Pedig volt közöttük sok borsos is.

Mademoiselle narancssal kínált, s aztán csöngetett.

Két szolgáló jött be.

— Hívják azonnal la Rivièret.

Rövid idő múlva ravasz arcú, kancsalszemű abbé lépett be, a Gaston hirhedt tanácsadója és bizalmasa.

— Előkészítették a ruhákat, abbé?

— Igen! — válaszolta la Rivière földig hajolva.

— Küldje be és legyen készenlétben.

Az abbé eltűnt.

— Látja, ennél ravaszabb és gonoszabb ember nincs a világon.

— Látszik az arcán.

— Az egész család gyűlöli, csak apám ragaszkodik hozzá. Minden rosszra ő veszi reá Monsieur-t. Minden árulásnak ő az oka. A Cinqu-Mars halálának is. Sírni szeretnék, ha rá gondolok.

— Miért veszi igénybe szolgálatait?

— Mert nincs senki más, akihez fordulhatnék és majd meghalok a kíváncsiságtól, úgy szeretném látni a király lefekvését. La Rivière fog bevezetni. Monsieur két nap óta hideg hozzá, megígértem, hogy közbenjárok és kibékitem. Csak lesse.

La Rivière két férfiruhával karján lépett a szobába.

— Fogasson be, amíg átöltözünk.

Nem vettük komornák segítségét igénybe, nehogy el-

járjon a szájuk. Gyorsan átöltöztünk és egy rejtek lépcsőn lesiettünk a kocsizhoz és a Palais Royalba hajtattunk.

— Ilyen korán szokott lefeküdni a király? — kérdeztem.

— Hogyne, hiszen még gyermek.

La Rivière egyenesen a király játszó szobájába vezetett. Ugy mutatott be, mint Picardie hadapródjait.

Senki nem ismert fel, pedig az előszobában sok barátommal találkoztam. Mazarin tric-tracot játszott a királlyal, aki nagyokat ásított közben.

Az óra kilencet ütött.

XI.

A király abbahagyta a játékot és felugrott. Az egyik sarokban két hercegnő között ült a királynő. A gyermekkirály megölelte anyját, de Mazarinnek nem is köszönt és eltűnt a jobb oldali folyosón. Az udvaroncok mind utána. Mi is csatlakoztunk a tömeghez.

Két ajtónálló kinyitotta a hálószoza nagy szárnyas ajtaját. A király átlépte a küszöböt és odaadta kalapját, keztyűjét, kardját a ruhatár nagymesterének.

Louis Dieudonné levetett mindent, ami a térdelésben akadályozta volna, aztán lesütött szemmel, összekulcsolt kezekkel ájtatosan imádkozott az udvari káplánnal.

Az imádság után felállott, kezébe vette a bibor gyertya-

tartót és átnyújtotta Guémenée hercegnek. A herceg mély meghajlással vette át. A legnagyobb udvari kitüntetések közé tartozik ugyanis, ha valaki a gyertyát tarthatja, míg a király levetkőzik.

Az egyik ajtónálló és a gyertyát vivő herceg utat nyitott az udvaroncok között a királynak egy karosszélig.

XIV. Lajos levetette kék szalagját, mentéjét és leült.

Két komornyik eléje térdelt, egyik jobbról, másik balról és lehúzták cipőjét, harisnyáját, azután visszavonultak. Nyomban két apród közeledett és papucsot húztak a király lábára. Ő felsége sajátkezüleg vette le nadrágját, melyet egy harmadik komornyik vörös tafotába burkolt.

Mademoiselle meglökött.

— Szent Isten, vajjon egész meztelenre vetkőzik?

— Hát aztán? Hiszen még gyermek!

A nagy kamarás már hozta is a király hálóingét.

Mademoiselle a fülembe súgta:

— Nézze, milyen sovány és vézna. Hat-hét év is beletelik, míg megházasodhatik. Addig éppen harminc éves leszek. Ez a terv is kútba esik a többivel.

Mulattam a Mademoiselle örökösen házasság körül forgó gondjain, de nem mertem hangosan szólni.

Az inszertartás után a király pompás háziruhát öltött, köszönt a tömegnek és egy ajtónálló megszólalt:

— Tessék távozni urak!

A szertartás véget ért.

Igazán az ember nem tudja elképzelni, hogy ha az Uristennek kedve kerekedne valaha lejönni a földre, mivel tisztelhetnék meg az emberek, ha egy királynak legjelentékeltenebb ténykedését is ilyen ünnepélyességgel kísérik?

Mademoiselle két napig magánál tartott a Luxembourg palotában. Kitünően töltöttük az időt együtt. Sétáltunk, lovagoltunk, ettünk, ittunk, nevettünk, énekeltünk. Csak harmadnap mehettünk haza.

A politikai zavargások egyre nagyobb arányokat öltöttek.

Retz az udvarhoz csatlakozott ugyan, de nem volt megelégedve a jutalmakkal és megint a Fronddal kacérkodott. Mazarin egészen elvesztette fejét. Turenne közeledett Páris felé. A bordeauxi béke csak pillanatnyi diadalt biztosított a kardinálisnak és szégyenletes bukás következett utána. Fél-tette életét és vesztére visszavonult Saint Germainbe. A parlament azonnal elrendelte, hogy a miniszter családjával s személyzetével tizenöt nap leforgása alatt hagyja el az országot, ellenkező esetben mindenki szabadon üldözheti. Mazarin látva, hogy Párisból semmit sem remélhet, Havre felé fordult segítségért. Ő maga sietett kiszabadítani a fogoly hercegeket és a Condé lábaihoz borulva kérte a békességet. Condé azonban hajthatatlan maradt. Conti és de Longueville hercegekkel együtt visszatért Párisba, míg Mazarin az Ardenák felé menekült.

A jó párisiak ép oly örjögő örömmel fogadták Condét, mint amennyire ujjongtak, mikor letartóztatták.

Mademoiselle magához hivatott a Luxembourgba. Bol-dogan mesélte el találkozását a herceggel. Megcsókolták egymást és nevetve beszéltek arról az időről, mikor gyűlölték egymást.

— Örömmel hallottam, hogy himlős, abban a reményben, hogy végre csunya lesz! — kötekedett Condé.

— Én meg húsz misét mondtam, hogy ki ne szabaduljon Vincennesből, mikor a királynő letartóztatta! — vágott vissza Mademoiselle.

— Hál' Istennek, most szebb, mint valaha!

— Akkor bevallom, hogy negyven misét mondtam, hogy az Isten szabadítsa ki.

Mademoiselle örömsugározva közölte velem, hogy a Condé felesége beteg, bizonyosan meg fog halni, s akkor Condé szabad lesz.

De a kis Brézé nem tette meg azt a szivességet, hogy meghaljon.

A Condé hazaérkezése semmit sem javított a politikai helyzeten. Most már két frond is volt: nagy és kicsi; vagyis

a nemesek frondja és a népé. A kardinális még száműzetéséből is ügyesen uszította egyiket a másik ellen, ami annyival is könnyebben ment, mert Condé, a nemesek vezére és Retz, a nép vezére gyűlölték egymást.

Retz is úgy érezte, hogy élete veszélyben forog, s visszavonult a hercegérseki palotába s csak egyházi dolgokkal foglalkozott.

Condé örül, hogy versenytársától megszabadult és korlátlanul óhajt rendelkezni az udvar fölött.

Nyiltan hirdeti, hogy az Anne d'Autriche gyermekeinek nem XIII. Lajos az apjuk és kijelenti, hogy csak akkor hagy fel a küzdelemmel, ha Guyenne kormányzóságot egészen neki adják, s külön királyságot alakíthat.

Mazarin figyelmezteti a királynőt, hogy ha elfogadja a Condé feltételeit, akkor már el is kísérheti a herceget Reimsba, hogy megkoronázzák. Anne d'Autriche rémülten utasítja vissza a Condé ajánlatát és Retzhez fordul segítségért. Retz csak erre várt. Tüstént faképnél hagyja a hercegérseki palotát és visszavonultságából ismét felszínre kerülve vigan intrikál Condé ellen, aki elég bűnös könnyelműséggel fegyveres erőt vesz igénybe.

Gourville, akit körülbelül másfél év előtt még Retz helyezett el Condénál titkári minőségben, hűséggel és becsülettel kitartott a herceg mellett akkor is, mikor Retz már régen összekülömbözött vele. Gyakori vendégem volt és legkiválóbb eszű és jellemű barátaim közé tartozott.

Egy este elbucszott tőlem és kijelentette, hogy elkiséri Condét Guyennebe, habár tudja, hogy életével játszik. Ugy gondolták, hogy Guyenneben tavaszig sikerülni fog hadsereget szervezni, s akkor fegyveres erővel kényszerítik a királynőt a kívánt engedmények megadására.

Legnagyobb meglepetésemre öt nappal a búcsú után ismét beállít hozzám Gourville, képéből kikelve, mint aki a legnagyobb veszélyben forog.

— Szent Isten édes barátom, mi történt?

— Egész Párisban köröznek. Vagyonom felét, hatvan-

ezer livret elhoztam, hogy biztonságba helyezzem magánál. Ugyanilyen összeget helyeztem el a nagy penitenciánál is és megkértem, hogy őrizze, míg visszajöhetek Franciaországba. Ugyanezt kérem öntől is.

— És most hova megy?

— Londonba!

— Miért?

— Félek a Bastilletól . . . Egész bizonyosan odakerülök holnap. Ma éjjel nem tudok elmenekülni.

— De az istenért, mit követett el?

— Meg akartam szöktetni Retzet. Condé és Longueville hercegnő kivánták. Tudja, hogy Condé nyiltan fel-lázadt és sereget gyűjt?

— Elég szerencsétlenség!

— Ne vitatkozzunk rajta. Elkisértem Guyennebe s útközben támadt Condénak az az ötlete, hogy meg kell szöktetni Retzet, hogy ne tartsa tovább tanácsaival a királynőt. Természetesen rögtön vállalkoztam a terv megvalósítására. Persze sok pénz kellett. Szerencsére útközben egy adóbeszedővel találkoztunk, utána futottam, a herceg nevében nyugtát állítottam ki és elvettem a nála levő pénzt.

— Szerencsétlen ember. Még a gályára kerül érte.

— Lehet. De a lelkiismeretem nyugodt. A pénzbeszedőnél tízezer arany volt csak és mégis harmincat költöttem. Megérkezem Párisba, felbérelek ötven semmirekellő suhancot és elhelyezem őket a Chevreuse palota körül.

— Igen, Retz minden este odamegy.

— Alig helyezkedünk el, valóságos felhőszakadás ömlik reánk. Azt hiszem, hogy az özönvíz óta sohasem esett úgy az eső. Az embereim háromnegyedrésze megszökik.

— Persze előre kifizette őket?

— Elég számár voltam. Mikor Retz hazafelé indul, mégis üldözőbe vesszük kocsiját. Véletlenül bonyodalmas kocsiforgalom közepébe kerülünk, jönnek, mennek kocsik, meg kell állni . . . közben Retz valamit megneszel . . . száz

szónak is egy a vége, észrevevesszük, hogy üres kocsit szöktettünk meg, Retz megugrott.

— Rávall.

— Rémes! Hogy osont el? Mint egy gyík? Mint egy kigyó? Vesztemre a hercegérseki palota elé vonulok embe-reimmel, ott már készenlétben vártak . . . Nagy verekedés, küzdelem . . . hat emberem ott maradt a helyszínén. Alig tudtam hazaszaladni, hogy a legszükségesebb intézkedéseket megtegyem . . . és most Isten áldja, megyek.

Megölelt s az asztalomon hagyva a zsák aranyát, el-futott.

Mademoiselle szilárdan ragaszkodott Condéhoz és még a frond és a Palais Royal között állandóan ingadozó apját is rávette, hogy a herceg pártjára álljon. Azt remélte, hogy Condé majd annak idején elősegíti házasságát a fiatal királlyal.

Közben Mazarinnek is eszébe jutott, hogy hadsereg élén visszajön Franciaországba, hogy állítólag a királynőt védelmezze a lázadókkal szemben. Nyolcezer embert toborozott össze és a hadvezetést d’Hoquincourt generálisra bízta.

Anne d’Autriche és az ifjú király Poitiersig eléje mentek.

Hoquincourt generális igyekezett a Turenne seregével összetalálkozni. Turenne tényleg a sereg élére állott és már bevésszel fenyegette Orleanst.

Mademoiselle mindenáron le akart menni Orleánsba, hogy apja vasallusainak hűségéről meggyőződjék. Nem hagyott békét, míg vele nem mentem.

Két napi út után célhoz érünk, de a város kapui zárva vannak s az őrség vonakodik kinyitni, azzal a kifogással, hogy a városi urak éppen most tanácskoznak afölött, hogy fogadják-e a Molé vezetése alatt érkező udvari tanács tag-jait, akik a királynő üzenetével jönnek.

Mademoiselle fenyegetőzik, de az örök hajthatatlanok. Egy csomó ember ógyelgett a közelben. Mademoiselle megalkuszik velük és súlyos aranyakat ígér, ha be tudnak juttatni a városba. Az emberek ráállnak az alkura és végre

kerülő utakon, ásók, kapák segítségével rést nyitnak a falakon és egyenként bemászunk.

Alig veszi hirül a lakosság a Mademoiselle érkezését, nagy üdvivallgással ünneplik és hordszéken vállaikra emelve diadalmenetben viszik a városházára.

Mademoiselle erélyesen rendreutasítja a városi urakat, amiért előbbrevalónak tartják az udvari küldöttség ügyének tárgyalását, mint uruk és parancsolójuk: Gaston úr üzenetét. Az udvari embereket tüstént elkergeti és kényelmesen berendezkedik a városházán. A lakosság ünneplésének vége-hossza sem volt. Mademoiselle mindennap fényes estélyeket adott és tele tudóvel szórakozott. Legnagyobb mulatsága volt, hogy a postát feltartóztatta és katonáival minden levelet behozatott magának. Azon ürügy alatt, hogy a Mazarin titkait és szándékait kutatja, kibontottuk a környék minden levelét és kitűnően mulattunk a napfényre kerülő családi perpatvarokon, pletykákon és szerelmi ügyeken. Nemsokára meguntuk ezt a mulatságot is és igyekeztünk visszatérni Párisba. Étampes felé vettük utunkat. Condé seregét Étampesben hagyva, elég merészen beállított Párisba és résztvett a parlament ülésin, ahol elég viharosan fogadták. Serege nagy izgalommal várta vissza.

Turenne éppen Páris és a frondőrök között foglalt helyet és elzárta a közlekedést.

Mademoiselle minden különösebb teketória nélkül írt Turenne-nek, hogy szabad utat engedjen neki.

Turenne igazi gavallérmódra válaszolt, hogy nemcsak szabad utat enged Mademoisellének, de bemutatja seregét hadi készenlétben.

A Condé tisztjei mihelyt megtudták a Turenne választát, nem akartak elmaradni ellenfelük mögött és bucsuzóul diszszemlére állították ki csapataikat. Mademoiselle, mme. Fiesque, mme. Fontenac és én lóháton vonultunk el a csapatok előtt, azután kocsira ültünk és úgy indultunk Páris felé.

Alig haladtunk negyedórányira a poros országúton,

mikor lovas csapatok rohamra készen jöttek szembe velünk. Megrémültünk, mert azt hittük, hogy Turenne megcsalt, de a lovasok nyugodtan haladtak el mellettünk, ellenben megtámadták a Condé seregét. Heves ütközet fejlődött ki közöttük. Mademoisellel alig lehetett visszatartani, hogy közéjük ne vegyüljön. Szerencsére a régi győztes hadsereg a herceg vezetése nélkül is visszaverte a támadást és nemsokára nyugodtan folytathattuk utunkat. Turenne lóháton utánunk nyargalt és mély meghajlással fordult Mademoisellehez:

— Megigérttem fenségednek, hogy bemutatom hadi készenlétben csapataimat, szavamnak is álltam. Még csak arra kérem, hogy mondja meg Condé hercegnek, hogy csak hasamon keresztül juthat vissza seregéhez.

XII.

A Luxembourg palota valóságos főhadiszállássá változott. Condé és Conti hercegek, Gaston, Montbazon és Chevreuse hercegnők napestig izgatottan tanácskoztak. Retz talán kilencedszer, vagy tizedszer békült már ki Condéval és másnap ismét előlről kezdte az ellenségeskedést. Egyre újabb és újabb ötletek merültek fel, egyik kitérte a másikat, de soha semmi végleges megállapodásra nem jutottak.

Gaston végre csunya kalandba kergette az egész társaságot, mikor a legjellemtelenebb kalandort: Charles de Lorraint hívta segítségül. A hirhedt lorraini sereg tulajdonképpen csupa idegenekből állott. Német, olasz, ir zsoldosok rabolták, fosztogatták segítség ürügye alatt a népet. Charles

de Lorraine hol az udvarnak, hol Mademoisellenek adta el magát, s a kevesebbet fizetőnek lelkiismeretlen árulója lett.

Mintha egész Páris a fejetején állott volna. A bonyolult zűrzavarból semmi kibontakozás, vagy megoldás nem derengett.

A parlament ugyanaznap, mikor nagy körmenetet rendezett a Szt. Genovéva ereklyéivel, ötvenezer aranyat tűzött ki a Mazarin fejére.

Szerettem volna egészen visszavonulni és csendben elrejtőzni a világ zaja elől, de Mademoiselle szenvedélyesen ragaszkodott hozzám és mozdulni sem engedett a Luxembourgból.

A harci hírek nyugtalanították Mademoisellet, éjjel nem tudott aludni, s folyton mellette kellett lennem.

Egy reggel hat óra felé erősen kopogtattak ajtónkon. Gyorsan kiugrottunk az ágyból és magunkra kaptuk ruháinkat. Fiesque gróf lépett be.

— Mi történt az Istenért? — kérdezte Mademoiselle rémülten.

— Megtámadták Condé herceget Montmartre és la Chapelle között. Azt parancsolta, hogy haladéktalanul jöjjenek a Luxembourgba és kérjem meg Monsieurt, hogy üljön lóra.

— Beszélt már apámmal?

A gróf zavartan dadogott.

— Bocsásson meg . . .

— Talán apám megtagadja a segítséget?

— Monsieur azt állítja, hogy beteg.

A Mademoiselle szeme vészjóslóan villogott.

— Jól van. Menjen vissza a herceghez és jelentse, hogy nem hagyom el, számíthat reám.

Fiesque elment és mi siettünk a Gaston lakosztálya felé. A lépcsőn talákoztunk vele.

— Fiesque gróf éppen most mondta, hogy apám beteg.

— Igazat mondott.

— És mégis elmegy? . . . Bizonyára a herceg segítségére siet.

— Nem. Sokkal betegebb vagyok, semhogy lóra ülhetnék.

— Igazán sajnálom . . . de apám ne felejtse el Chalaist és Cinqu-Marsot . . . ne szaporítsa áldozatai számát . . .

Gaston elsápadt.

— Feküdjék vissza az ágyba apám és legalább a lát-szatot őrizze meg.

Mademoiselle befogatott és a városházára hajtatott. Utközben Gersayt, régi londoni utitársamat pillantottam meg. Zsebkendőmmel odaintettem kocsinkhoz.

— Szent Isten, ön vérzik marquis . . . Megsebesült?

Ruhájának ujja csupa vér volt.

— Igen, de nem fontos . . . Az égre kérem vigyenek Condénak segítséget. Katonáink a Saint-Honoré kapu előtt várnak, minden pillanat végzetessé válhatik.

Mademoiselle szeme könnybe borult.

— Mit tegyünk? — töprengett kétségbeesve. Majd hirtelen felegyenesedett. — Gyerünk vissza a Luxembourgba.

Gervay az előszobában várakozott, míg Mademoiselle berohant Gastonhoz.

— Tudja-e apám, hogy a Condé élete veszélyben forog. Talán azóta meg is halt.

— Sajnálom . . . nem segíthetek . . . mindenki mentse magát.

— Ugylátszik, hogy megállapodott az udvarral, különben nem venné ily könnyedén a dolgot.

Gaston nem felelt.

— Könyörgök, szóljon! Elárulta a herceget? Egyetért Mazarinnal?

Monsieur tovább hallgatott.

— Majd meglátom! — kiállt Mademoiselle türelmetlenül és behívta Gersayt az előszobából.

— Tegyen jelentést marquis úr a Condé herceg megbizásáról.

Gersay ismét elmondta, hogy Condé segítséget kér.

— Apám beteg, amint látja, de szabad kezét enged nekem minden cselekvésre. Mindent elkövethetek, amit jónak látok, hogy a herceget megmentsek.

Gaston csapdába szorult és nem hátrálhatott. Mademoiselle íróeszközt adott kezébe és meghatalmazást íratott vele. Azután visszamentünk a városházára.

Polgárok csoportosultak mindenütt és lelkesen éljeneztek a Gaston leányát.

— Kedves barátaim segítsenek! Mentsek meg Condé herceget.

— Igen! Igen!

— Rendelkezzék velünk!

— Készséggel követjük.

Hatalmas tömeg verődött össze és elkísértek a Grèveig. A városházán Hôpital generális, városparancsnok és az udvar hűséges embere fogadott.

Mademoiselle felmutatta a meghatalmazást.

Hôpital generális zavarba jött és kifogásokat emelt a Mademoiselle rendelkezései ellen.

— Ne ellenkezzék kérem. Apám kétezer ember fölött rendelkezik. Indítsa azonnal útnak őket és három eszkadron gránátos őrizze a place Royalt.

A városparancsnok nem mert tovább ellenkezni.

— Még egyet! A Poissyból jövő hadtestet feltétlenül keresztül kell engedni Párison.

A generális elsápadt.

— Csak nem tétovázik, mikor Condé megmentéséről van szó? Ez a legkevesebb, amivel Páris tartozik neki.

— Igen . . . de . . .

— Mit gondol, hogy az ellenség kimélni fogja Párist, ha bevonul? Fosztogatni, gyujtogatni fognak, már pedig a fővárost feltétlenül meg kell óvni a fiatal királynak.

Néhány polgár figyelemmel kísérte a tárgyalást és zajosan helyeselte a Mademoiselle szavait.

A városparancsnok kijelentette, hogy egyedül nem meri

vállalni a felelősséget, előbb tanácskoznia kell a többi urakkal.

— Tanácskozzék gyorsan és tanácskozzék jól!

De l'Hôpital visszavonult. Mademoiselle észrevette, hogy a Saint-Esprit templomban éppen misét mondanak. Letérdelt és ő is buzgón imádkozott, míg a tanácskozás tartott.

Nemsokára közölte velünk a városparancsnok, hogy a tanács megadta beleegyezését a Mademoiselle rendelkezéseihez.

Gersay sietett a Saint-Honoré kapu felé, Rohan a herceget értesítette, hogy csapatai keresztül jöhetnek Párison.

Mikor kocsiba ültünk, a nép szidta Mazarint és Mademoisellel éltette.

— Vive le roi! — kiáltotta Mademoiselle. A tömeg lelkesen visszhangozta: — Vive le roi.

Egy futár vergődött keresztül a tömegben és hirül adta, hogy Condé a Faubourg Saint Antoine mögött egyesíti seregét. Mademoiselle azonnal abba az irányba hajtatott, hogy hamarabb halljunk híreket az ütközetről.

A Tixeranderie utcában rémes látvány tárult elénk. Az öreg la Rochefoucauld herceg jött visszafelé a fiával, Marsillacal. Homlokán, arcán csurgott a vér. Éppen jobb szemét találta egy golyó.

Mademoiselle megszorította a sebesült kezét, vigasztalta Marsillacot és aztán tovább mentünk.

Egyre több sebesült ember jött szemközt, az utca megtelt harc képtelennel, sőt halottakat is hoztak.

Híreket is hallottunk. Condé még tartja magát, még reméli, hogy visszaverheti Turennet.

Guitaux, a királynő volt testőrkapitánya, aki időközben a Frondehoz csatlakozott, szintén súlyos sebbel közeledett kocsinkhoz.

— Látják? — szólalt meg mellettünk Rohan. — Ne maradjanak itt, keressenek menedéket valahol, de mondják meg, hogy hol lesznek, hogy tovább is híreket adhassak.

— A Tournelles utcában leszünk, nálam! A boulevard felől is van bejárás, ne felejtse el.

Guitaux-t kocsinkba vettük és a Tournelles utcába hajtattunk.

Kinyitattam az összes kapukat és meghagytam személyzetemnek, hogy vegyék ápolás alá az arra haladó sebésülteket.

Nemsokára Condé is megérkezett. Rettenetes állapotban volt. Poros, véres, felhevült, ruhája rongyos, rendetlen. Meztelen kardot tartott kezében, hüvelyét elvesztette a kavardásban.

— Rémséges nap! Legjobb barátaim: Nemours, la Rochefoucauld, Clinchamp, Soubise mind halálos sebet kaptak.

Igyekeztünk megnyugtatni, lelket beleverni.

Mademoiselle zokogva borult nyakába:

— Ha az ellenség erősebb, vonuljon vissza katonáival!

— Nem! Soha! Azt akarja, hogy tönkregyem jó híremet? Ne mondja rólam senki, hogy meghunyászkodtam a Mazarin katonái előtt.

Condé visszatért az ütközet színhelyére.

Minden pillanatban hírnökök érkeztek. A házam megtelt sebesültekkel. Minden fehérneműmet rendelkezésre bocsátottam, hogy tépést és kötszert csináljanak belőle. A pincéből felhozattam boraimat és kiküldtem a Condé katonáinak.

Béthune gróf levelet hozott Louvierstől, a Bastille parancsnokától, aki értesítette Mademoisellel, hogy készségegel rendelkezésére áll.

Azonnal a Bastilleba mentünk és onnan néztük a véres küzdelmet. Borzalmas volt. Csak úgy hullottak jobbra, balra az emberek, füst és porfelleg lepte be a nyüzsgést, kavargást.

Mademoiselle messzelátót kért és észrevette, hogy a Condé seregét be akarják szorítani a Faubourg és az árok közé.

Azonnal futárt küldött Condéhoz, hogy értesítse a veszedelemről, azután Louviershez fordult:

— Rendelkezésemre áll tényleg a Bastille?

— Minden felszerelésével és minden emberével.

— Akkor állítsa a tüzéreket az ágyukhoz és gyujtsák meg a kartácsokat.

Tovább nézte az ütközet folyását. A Condé serege egyre nagyobb rendetlenségben fejvesztetten hátrált.

Mademoiselle felkiáltott:

— Nem fognak bejönni! Nem akarom, hogy bejöjjenek!
És a Bastille ágyui elsöpörték a király seregét.

XIII.

Condé győztesen vonult be Párisba. A Bastille kapujából néztük a bevonulást. Minden csapat tisztelgett Mademoiselle előtt, a tisztek tollas kalapjaikat lengették és éljeleztek.

A győzelem hallatára Monsieur is sietett üdvözölni Condét.

Mademoiselle a herceg fülébe sugta:

- Az Istenért, ne tegyen neki szemrehányást!
- Eszembe se jut! Inkább hálás vagyok.
- Ne gúnyolódjék!
- Tiszta szivemből mondom! Maga a Monsieur leánya és nagyobb érdeme a világon senkinek sem lehet.

Minden pillanatomat elfoglalták a sebesültjeim. Fiesque gróf és Effiat abbé voltak legsúlyosabb betegeim. A gróf mel-
lén kardszúrást kapott és tüdeje is meg volt támadva. Az
abbé pedig eleinte csak a haldoklóknak nyújtott utolsó
vigaszt, de aztán a harc heve elragadta és megfelejtkezett a
haldoklókról. Láblövést kapott a tűzkeresztségben, s sokáig
szenvedett.

Hosszú időre megelégettem a politikát és a harcokat.
Igen messze mentem a Mademoiselle kedvéért és barátságát
megsem tarthattam meg. Amilyen hirtelen megszeretett, épp
oly hirtelen el is fordult tőlem. A nálam fekvő Fiesque gróf
felesége vidékre utazott.

Mazarin az Ardennákba ment, a királynő és fia vissza-
jöttek Párisba.

Retz verte a mellét és oly büszkén viselte a kardinális
főveget, mintha a békességet egyedül ő hozta volna létre.

Condé Spanyolországba vonult.

Mademoiselle öt-hat évig utazott vidéken. Mikor Maza-
rin megtudta, hogy az ő parancsára sütötték el a Bastille
ágyúit, azt mondta:

— Jól van, megölte az urát velem!

Azóta soha többet nem beszéltek XIV. Lajos és Made-
moiselle házasságáról.

A Fronde lassanként meghalt. Mazarin nemsokára
diadalmasan jött vissza és hatalmasabb lett, mint valaha.
Első bosszúja Retz kardinálist érte. Vincennesbe záratta,
hogy ott elmékedjék a cselszövések fölött. Retz azonban
elmenekült és másfél évig bolvongott külföldön. Csak azzal
a feltétellel engedték visszatérni Franciaországba, ha lemond
hercegerseki állásáról. Kárpótlásul a saint-denisei apátságot
kapta, s máig is ott él, komoly erényeknek szenteli életét,
kifizette adósságait. Ugy hallom, hogy megírta mémoárjait.
Érdekes munka lehet, ha mert őszinte lenni.

Két betegem sokáig lábadozott és hallani sem akartak
róla, hogy teljes felgyógyulásuk előtt távozzanak. Furcsán
emlékszem rájuk. Mikor kilenc hónap múlva még beteg-

ágyban feküdtem, a két férfi sehogysem tudott az apaságon megegyezni. Őszintén szólva magam is nagy zavarban voltam.

A bölcsőben gyönyörű kis leány feküdt, ágyam mellett. Természetesen magam kívántam felnevelni.

Két barátom hevesen tiltakozott. Azt mondták, hogy a gyermek kerékkötő volna életemben, vénitene és előbb-utóbb megbánnám, hogy magamnál tartottam. Egyszóval meggyőztek róla, hogy vagy egyiknek, vagy másiknak oda kell adnom.

De ki lesz az apa?

Hogy végre eredményesen döntsék el a meddő vitát, kockát vetettek és megállapodtak, hogy a vesztes nemcsak a gyermekről, de rólam is lemond.

A sors Fiesque grófnak kedvezett.

Még aznap elvitette a szegény kis babát és megesküdött, hogy felneveli és hozományt is ad neki.

Lelkem mélyén magam is meg voltam elégedve a döntéssel. Az abbé szegény volt és nem tudott volna kellőképpen gondoskodni a kis leányról.

A gróf annyira örült, hogy kedvezett a szerencse neki, hogy elveim ellenére is komolyan megszerettem. Meg is bántam. Mihelyt látta, hogy komolyan szeretem, elhidegült. Megalázta büszkeségemet.

Cselhez folyamodtam.

Szinlelt kétségbeesésemben levágtam hajamat, úgys megint erősen hullani kezdett és elküldtem a grófnak inasommal.

Az áldozat meghatotta és gyöngédebben, szerelmesebben tért vissza hozzám, mint valaha.

Csak erre vártam, s aztán sietve szakítottam, kijelentve, hogy ezután csak barátságra tarthat igényt.

Fiesque könyörgött, esküdözött, ként, de hajthatatlan maradtam.

Alig kezdett nőni a hajam, ledobtam a kényelmetlen parókát és fűtökben rendeztem el saját hajamat. Az új vise-

let mindenkinek nagyon tetszett. Sokan levágták hajukat, hogy à la Ninon fésülködhessenek.

Fiesque grófnőtől nemsokára fenyegető levelet kaptam. Nem igen vettem a lellemre, mert tudtam, hogy férje szeretetét nem raboltam el tőle. Mindazonáltal rettegtem kis leányom sorsa miatt és magamhoz akartam venni, de Fiesque gróf időközben kiment Spanyolországba Condé után, s nem tudtam gyermekem nyomára akadni. Zajos életem könnyelmű örültségei kiverték fejemből a kellemetlen benyomásokat. Sajnos később keményen bűnhődtem érte.

A béke visszahozta házamba a Tournelles-utcai madarakat. Sokan és lelkesen csoportosultak körém. D'Estrées grófot tüntettem ki leghosszabb ideig kegyeimmel.

Tőle hallottam egy este, hogy Gourville, aki annak idején reám bizta vagyona felét, visszaérkezett. Mindennap vártam látogatását, de legnagyobb meglepetésemre nem kérészt fel. Eltelt két hét, három hét, egy hónap, még mindig nem jött. Végre meguntam a várakozást és elég éles hangu levelet írtam neki.

Gourville szomorú, sajtáságos arckifejezéssel állított be hozzám.

— Bocsásson meg!

— Talán elfelejtette, hogy mit bizott reám? Miért nem jött el, hogy számonkérje?

— Ugyan minek? Magától igazán nem vehetem rossz néven, ha elköltötte a pénzem. Szüksége van ruhákra, nagy házat visz . . . De hogy a nagy egyházbíró . . .

— Mit mond az istenért?

— Letagadta, hogy pénzt vittem hozzá.

— Ne mondja!

— Ugy-e rémes? Sarokba szoritottam, s mikor már sehogysem tudott kitérni, azt mondta, hogy tényleg, homályosan emlékszik már, hogy egy összeget átadtam neki, de úgy rémlik, hogy szegényei részére és ő már régen szét is osztotta.

— Szép szentéletű ember! Ugy-e most már azt hitte,

hogy kár is elfáradni a Tournelles utcába, mert bizonyosan én is jótékony célokra költöttem hatvanezer livrejét?

— Legalább is ruhákra, piperére.

— Látja, látja; lehet, hogy könnyelmű vagyok, de a becsületre sokat tartok.

Kinyitottam szekrényemet és átadtam a zsák aranyat érintetlenül, azon módon, ahogy nálam hagyta.

Gourville nem hitt szemeinek. Beharangozta egész Párist az eseménnyel. Mindenki fenn volt vele, pedig elvégre csak kötelességet teljesítettem, de az emberek megszokták, hogy legtöbbszörre csirkefogókkal van dolguk, s megdöbbennek, ha becsületes emberre akadnak.

Már pedig egyetlen törekvése volt egész életemnek, hogy becsületes ember maradjak.

Bizalmas megnyilatkozásom és vallomásaim kapcsán korántsem volna szabad arra következtetni, hogy tulságosan elvettem a sulykot. Házam mindig finom, külsőm mindig tisztességes maradt és tudtam fátylat dobni mindenre, aminek fátyol alatt kellett maradnia. A legelőkelőbb és legerkölcsösebb nők se jöttek soha zavarba nálam. Choisy grófnő, az Anne d'Autriche udvarhölgye is sokat járt hozzám és megígérte, hogy mellettem hangolja a királynőt, nehogy eszébe jusson zárdába küldeni.

Bizony előfordult olyan eset is, hogy például de Champré bárónőt, aki botrányosan viselkedett nyilvános helyen a hercegekkel, felszólítottam, hogy kiméljen meg további látogatásaitól. Sajnálám, ha azt hinnék, hogy másokkal szemben szigorúbb voltam, mint saját magammal, holott cinikus romlottságot elvből nem türtem.

Imádóimat szerettem próbára tenni olykor. Legékesebb szavu hódolóm abban az időben Bannier volt.

Ugy tettem, mintha komolyan férjhez akarnék menni hozzá. Természetesen Bannier azt hitte, hogy hamarabb célt ér, ha mennyre-földre esküszik és fűt-fát ígér. Kijelentette, hogy boldog lesz, ha feleségül vehet.

— Igazán? — kérdeztem leggyilkosabb mosolyommal.

- Milyen bizonyítékot parancsol?
- Adjon írásban házassági ígéretet.
- Szívesen.
- De nászajándékot is írjon bele.
- Amit akar!
- Négyezer louis . . . Sok lesz?

Kissé megdöbbenve nézett reám. Azt hiszem egész vagyona nem volt több, de nem mert hátrálni.

Lassanként lecsillapodott buzgalma. Láttam, hogy aggódik írásbeli nyilatkozatáért, de nem szólt. Egy reggel kértem, hogy segítsen hajfürteimet kicsavarni. Meglepve kiáltott fel, mikor látta, hogy hajam házassági ígéretének darabjaira volt felcsavarva. Nevetve mondtam:

— Tanulja meg, hogy mennyi fontosságot kell tulajdonítani a hóbortos ígéreteknek és hogy más asszony milyen könnyen visszaélhetne fiatalos könnyelműségével.

Azt hiszem, hogy sohase csókolt nagyobb elragadtatással, mint amikor feloldottam szava alól.

Majdnem minden szerdát Scarronéknál töltöttem. Kedves társaság gyült náluk össze és Françoise elragadó háziasszony volt. Egy izben Vasséval találkoztam, akit általában Ő Impertinenciájának hívtak neveletlen modoráért. Rögtön bizalmaskodni kezdett velem és olyan közel hajolt, hogy kellemetlen leheletét éreztem és önkéntelen undorral visszahúzódtam.

— Mi baja van? — kérdezte Vassé megdöbbenve.

Kissé zavarba jöttem.

— Nem találok leheletét tulságosan édesnek.

— Sohse törődjön vele, engem nem feszélyez.

Madame Scarron nevetve szólt közbe:

— Tényleg, Vassé úr a kellemetlenségeit barátaira bizza.

Mindenki nevetett és Vassé dühösen elment.

Következő szerdán Navailles herceg üldözött szerelmével Scarronéknál. Sehogyse tudtam szabadulni tőle. Hazakísért és nálam vacsorált. Sok bort ivott-e, vagy fáradt volt,

nem tudom, elég az hozzá, hogy néhány pillanatra kimentem a szobából, s mire visszajöttem, mélyen horkolt. Inasom levetkőztette és ágyba fektette. Ruháit bevitettem szobámba, s másnap reggel felvettem kalapját, mentéjét, s karddal kezembe nagy zajjal bemegyek hozzá.

Szegény Navailles azt hitte, hogy meg akarom ölni. Álmából rémülten felriadva hebegett, dadogott, s jó időt felelt bele, míg annyira magához tért, hogy felismert.

Navailles nem szerette feleségét, aki a királynő udvarhölgyeire felügyelt. XIV. Lajos halálosan vágyódott a fiatal udvarhölgyek lakosztályába hatolni. Navailles igyekezett kedvébe járni, úgy tett, mintha nagyon megszerette volna feleségét megint s állandóan foglalkoztatta, hogy figyelmét elterelje. Titokban rejtek ajtót vágatott a fiatal hölgyek szobájába, s buzgón szórakoztatta a bagolyt, míg a fiatal sas a galambokkal mulatott.

A turpisságra azonban hamar rájöttek és az ajtót befalazták.

XIV. Lajos mérgében száműzte Navailles hercegnőt, férjének viszont a marsallbotot adományozta.

Egy kaland sohsem jár egyedül, ugyanabban az időben más figyelemreméltó esemény is történt körülöttem.

Bois-Dauphin nevű jó barátom beleszeretett Coislin özvegyébe. Ostromló támadásai meghiusultak az özvegy erényén. Végre Bois-Dauphin nőül vette. Az esküvő napján a házassági szerződésbe különös kikötést óhajtott tenni a fiatal asszony. Bois-Dauphin dühöng, tiltakozik, de madame ragaszkodik hozzá, hogy szerelmük továbbra is platonikus maradjon, s házasságot nélkül legyen házasság.

Bois-Dauphin magánkívül rohan hozzánk, hogy segítsünk rajta és rendezzük az ügyet.

A Scarron feleségével együtt vállatóra fogjuk a fiatal asszonyt. Beszélünk, magyarázunk, faggatjuk, végre hosszas kinlódás után megtudjuk, hogy első férje nem élt jogai-
val, sőt elhitette vele, hogy a házastársak halálos bűnt követnek el, ha másképp élnek.

Bois-Dauphin túlboldogan vette tudomásul, hogy a szarka fészkében van, holott ő azt hitte, hogy elröpült.

Néhány nap múlva különös látogatóm akadt. Hatalmas, tagbaszakadt, markos ember keresett fel.

— Szabad tudnom a nevét?

— Desmousseaux vagyok.

— Honnan jön?

— Svédországból.

— Mit csinált ott?

— Christina királynőnek testőrkapitánya voltam, de Sentinelli, egy olasz csavargó kiturt.

— És miért jött most hozzám?

— Tudom, hogy sok ellensége van és nincs aki megvédje. Felajánlom karomat, kardomat és szolgálataimat.

— Ki biztosít arról, hogy ön nem iparlovag? Nem hivatkozhatik senki ismerősre?

— Boisrobert ismer.

— Rossz ajánlólevél.

— Talán Roquelanre?

— Gascognei, nem bízom benne.

— Elvégre, ha húsz ajánlatot hoznék, akkor se ismerhetne eléggé.

— Jól van, egy ideig itt maradhat.

— És a bérem?

— Mit kíván?

— Egy aranyat naponként.

— Helyes, egy pistolet.

Látogatóimnak feltűnt a furcsa, marcona alak és Effiat abbé egyszer kötekedni kezdett vele.

— Hiszi, hogy nem ijedek meg haragos bajuszától, sem a kardjától?

Desmousseaux rögtön párbajra hívta.

Az abbé nevetett.

— Köszönöm! Állásom tiltja a párviadalt. Csak a hitelezőimmal szállok szembe, az unalom ellen küzdök és csak az időt ölöm.

Néhány nap mulva Navailles szolgálatába szegődött Desmousseaux s szerencsésen megszabadultam tőle.

Senki sem beszélt másról, mint a király felszenteléséről. Azt hittem, hogy madame Choisy, a királynő udvarhölgye egészen megfelejtkezett rólam, mikor egyszer csak kellemes hírrel állított be. A királynő attól tart, hogy az udvar fevonulása Reimsba nem lesz elég fényes, és minden udvarhölgyének megengedte, hogy egy-egy barátnőjüket magukkal vihessék. A grófnő azonnal reám gondolt, annyi-val is inkább, mert ha a királynő szemtől szembe látni fog és megismer, a régi ránkór egész bizonyosan elpárolog.

Ennyi kedvesség végtelenül meghatott.

Másnap ragyogó napsütésben indult a pompás menet Reims felé.

XIV.

Prózában és versben annyiszor írták már le a XIV. Lajos királlyá szentelését, hogy feleslegesnek tartom a közismert szertartással külön foglalkozni.

Négy év telt már el azóta, hogy a király lefekvését végignézttem. Milyen viruló, erőteljes, daliás fiatalemberré fejlődött a vézna, cingár gyermek!

Madame de Choisy sokat mesélt az udvari titkokból. Mazarin mindent elkövetett, hogy a király műveletlen maradjon. Szinte elkergette Laporteot, mert elalvás előtt a *Histoire de France*-ből olvasott fel XIV. Lajosnak.

Csak gőgöt és hatalomvágyást igyekeztek felkölteni a fiatal unalkodóba. Nagy súlyt fektettek szertartásokra s nem győzték hangsúlyozni királyi jogait. Zsarnokot neveltek

belőle erőnek erejével. Tudatlanságát később sem tudta mindig méltósággal pótolni, s minden hibája onnan származott.

A felszentelést fényes ünnepek követték. A király feltűnő sokat foglalkozott a Mazarin legfiatalabb hugával. Mancini Máriával. A kardinális tőle telhetőleg segítette a fiatal pár szerelmét, bizvást remélve, hogy házasság lesz a vége. Nagyratörő^o álmai természetesen nem valósulhattak meg.

Lehetőleg kerülni igyekeztem a kardinálist, nem mintha attól féltém volna, hogy üldözni fog szerelmével, hiszen előrehaladott köszvénye miatt már úgylis sokkal kevesebbet futott a nők után, hanem attól tartottam, hogy esetleg ellenem befolyásolja a királynőt.

Valahányszor Choisy grófnő teljesített szolgálatot a királynő körül, jelen lehettem és apróbb dolgokban segíthettem is.

A királynő még mindig nagyon szép asszony volt. Világos gesztenyebarna haja látványosságzámba ment. Dús fűrtökben a sarkáig omlott. Öröm és gyönyörűség volt nézni, amíg fésülődött. A nyaka, keze, szeme szintén nagyon szép volt.

Sokáig tudomást sem vett létezésemről.

Egyszer Choisy grófnő gyöngyökkel diszította az Anne d'Autriche haját s én előtte térdelve tartottam az ékszerdobozt.

— Keljen fel, mert kifárad! Tegye a dobozt a földre! — szólított meg kegyesen.

— Oh a felséged szolgálatában a fáradság is élvezet!

Elég hétköznapi bókot vágtam ki, de a királynőnek úgy látszik tetszett, mert tovább kérdezősködött:

— Maga a Choisy társa?

— Igen felség.

— Milyen családból származik?

— Régi tourainei családból.

— Neve.

— De Lenclos.

— Ah, talán rokona az a bizonyos Ninon, aki annyit beszéltet magáról?

— Igen! — feleltem szemlesütve.

— Nemrégiben zárdába akartam küldeni, de aztán a politikai események más irányban foglalkoztattak. Tényleg olyan romlott nő, mint amilyennek mondják?

— Kérdezze meg felség Choisy grófnőt, aki tudtommal szereti Ninont és jóba van vele.

— Lehetetlen! . . . Igaz Choisy? Ismered azt a bolondot? Fülíg pirultam.

— Nem bolond az és könyörgök felségednek, változtassa meg a véleményét róla! — felelt a grófnő.

— Még pártfogásodba veszed?

— Kötelességem felség. Ninonnak legfeljebb csak annyit lehetne szemére vetni, hogy tulságosan gyűlöli a házasságot.

— No hiszen, ha mindössze ennyi a hibája, akkor igen sok embert tudok, aki vele egy nézeten van! — jelentette ki Anne d'Autriche.

A grófnő tovább folytatta a megkezdett témát:

— Elvégre Ninon egyedül él és sok kiváló tulajdonsága hozta felszínre, mi sem természetesebb, mint hogy rossz nyelvek sietve rágalmazzák, pedig igazán értékes, jó szívű nő.

A királynő nevetett.

— Jó szívű, hiszem!

— És finom modoru!

— No azt már kevésbé hiszem!

— Ninon kétségbe van esvé, mert valaki befeketítette felséged előtt és a világon mindent elkövetne, hogy felségedet a tévedésről meggyőzze.

— Igazán kíváncsivá tesz! —

— Sejtettem; — felelt a grófnő. — Azért is kértem meg, hogy kísérjen el Reimsbe.

Anne d'Autriche megdöbbenve nézett reám. Hirtelen mindent megértett és mindkét kezét felém nyújtotta:

— Bocsásson meg . . . igazán . . . kegyetlenül megsértettem.

— Ó felség . . . ennyi kegyért még a halált is szívesen elszenvedtem volna.

A királynő könnyes szemmel ölelt meg. A szivem erősen dobogott. Azt hiszem, hogy szebb jelenetet nem értem el az életben.

— Bizony megakadályozhattad volna, hogy annyi ostobaságot fecsegyek össze! — fordult a királynő Choisy grófnőhöz.

— Bocsásson meg felség, de én könyörögtem, hogy ne árulja el felséged előtt, mert attól féltem . . .

— Hogy a Franciskánus barátok zárdájába küldöm ugye? — szakított félbe a királynő nevetve. — Azt meg kell adni, hogy nagyon szellemes, még az ellenségei se tagadhatják.

Elismerése boldoggá tett. Sajnos a beszélgetés abba maradt, de a reimsi tartózkodás alatt öltözködés közben még néhányszor kitüntetett figyelmével.

Megkérdezte, hogy hogy is merek szembeszállani minden előítélettel?

— Rájöttem felség, hogy a nőket csak frivol tulajdonságokkal ruházzák fel a földön s a férfiak minden nagyot és szépet maguknak tartanak. Ettől kezdve elhatároztam, hogy férfi leszek.

— Igaza van, de őszintén szólva beérhette volna kevesebb szeretővel is.

— Az állandós természetű asszonyok és férfiak olyanok, mint az uzsorás, aki kincseket tart vissza és megakasztja a forgalmat, holott mások talán jobb hasznát vennék a kincsnek.

— Nem rossz okoskodás! És mindeniket szerette?

— Ha csak egy napig is, de szerettem. Jó érzésű asszony csak szíve szerinti szeretőt és esze szerinti férjet választhat.

— Minden szava aranyat ér. Kár lett volna meghallgatás nélkül elítélnem.

Nemsokára visszatértünk Párisba. Anne d'Autriche megengedte, hogy a Palais-Royal estélyeire olykor feljárjak.

Kellemes, mulatságos estéket töltöttem, hol a királynő szalonjában, hol a Mazarin lakosztályában.

Főkép társasjátékok járták a divatot; kérdést és feleletet, kiegészített mondatokat játszottunk, s egy-egy mondasómmal nagy sikert arattam.

A négy Mancini-leány is jelen volt az estélyeken. Határozottan Mária volt közöttük a legbájosabb és legokosabb. Nemcsak szerelmes volt a királyba, de jó barátjának is bizonyult.

Egy szarvasvadászaton a hintónk közelében hirtelen megáll a Mária Mancini fogata és a fiatal leány izgatottan kérdi, hogy hol találhatja meg leghamarább a királyt.

A mellettem ülő Choisy grófnő meglepve nézett reá:

— Azt hittük édes Mária, hogy beteg s hogy nem is jött ki a vadászatra.

— Igen, lázas vagyok most is, de sürgősen beszélnem kell a királlyal, azért keltem fel az ágyból.

XIV. Lajos véletlenül a közelben lovagolt. Mancini Mária izgatottan lengette feléje kendőjét, s a király tüstént ott termelt.

— Hogyan Mária? Maga itt van? Nem beteg?

— Sire, most nincs rólam szó, csak önről. Ugy-e néhány nappal ezelőtt néhány új rendeletet iktattatott be?

— Igen! De miért kérdi?

— A nagybátyám éppen nálam volt, mikor jelentették neki, hogy a nagy tanács megegyeszer át akarja vizsgálni az Ön rendeleteit. Nem találom királyi méltóságával összeegyeztethetőnek az urak ellenőrzését, s azért siettem ki, hogy értesítsem.

— Igaza van! Talán még nem elégették meg a Frondeot az urak.

XIV. Lajos vadászruhában, csizmásan, úgy ahogy volt, kocsiba ült és egyenesen a parlamentbe hajtatott.

— Kifogásolom uraim, — jelentette ki szigorú, gőgös hangon, — hogy önök az én beiktatott rendeleteimet vitásák. Már tudjuk, hogy az elégtelen lázadás hová vezet. Elnök úr, elrendelem, hogy az ülést oszlassa fel!

Egész Europa beszélt a király erélyes és vakmerő fellépéséről. Mindenki meghajolt előtte, pedig egy tizenhat éves kisfiu és egy tizennégy éves kisleány műve volt az egész.

Mária nagyon féltékeny volt a királyra, s egész bizonyosan számított reá, hogy a felesége lesz, de XIV. Lajos sokkal jobban el volt telve önmagától, semhogy a szerelem tulságosan urrá váljék fölötte. Sokkal több kalandot és szerelmet jegyzett fel róla a krónika, semhogy bármelyik is tartós, vagy különösen szenvedélyes lehetett volna.

Még amikor Reimsből hazatértem, találkoztam legalább nyolc év óta nem látott jó barátommal, Saint-Évremond-dal, akit a háborús események elsodortak Párisból. Nyolc évig szerelem és költészet helyett csak harcolt, de el is nyerte a marsallbotot. Jól esett feljuttatni régi szép emlékeinket . . . Igaz, hogy egyuttal először életemben, korom is eszembe jutott. Harmincnyolcadik évemet töltöttem be . . . Mikor említettem, Saint-Évremond egy velencei tükröt és a Rubens rólam festett képét tartotta elém és úgy igyekezett bebizonyítani, hogy semmit se változtam, s még mindig oly szép és üde vagyok, mint akkor régen, mikor a Rambouillet palotában Rubenssel megismerkedtünk.

A titokzatos fekete emberre is gondoltam, nem minden irtózás nélkül, de Saint-Évremond kinevetett, kiverte a fejéből az egész babonát, s hogy jobban mulattasson, kivitt a saint-germaini vásárra.

Magam is csodálom, hogy mostanig nem emlékeztem meg róla, pedig hűségesen látogattam minden esztendőben. Február harmadikán nyilott meg rendszerint és virágvasárnapig tartott! Egész Páris ott adott találkát, persze nem annyira a vásár, mint az élvezet és multság kedvéért.

Lehet, hogy a vásár sokat használt a Saint-Germain des Près-beli barátoknak, de annál többet ártott a közerkölcsöknek.

A királytól kezdve mindenki: udvari emberek, polgárok, apródok, lakájok, katonák, diákok, szerelmesek, részegesek, csirkefogók örült zszibongó tömeggé vegyülve nézegették a kereskedők kirakott portékáit és élvezték a nagy vásár örömeit. Folyt ott mindenféle szerencsejáték, szerelmi kaland, párbaj, verekedés, tea, bor, likör és az akkor divatba jövő kávé, melyről azt tartották, hogy szomorúság ellen a legjobb orvosság.

Legzajosabbak a diákok voltak rendszerint. Ezerhat-százötvenkettőben egy apród levágta egy diáknak a két fülét és bedugta a zsebébe. Valóságos háború keletkezett az ügyből. A diákok leszúrtak minden apródot, aki utjukba tévedt. Volt olyan nap, hogy a verekedések során harminc hullát is szedtek össze az árkokból.

A sarlatánok úgy szaporodtak a vásáron, mint a gomba. Se szeri, se száma. Az egyik visszateszi a kihullott fogakat, a másik kristályszemeket csinál, a harmadik az örök ifjúság italát kínálja, a negyedik falábakat és viaszkarokat árul a rokkantaknak. Valamennyien gyógyíthatatlan bajokat orvosolnak. Nemsokára a halál ellen is lesz biztos szerük.

Jól öltözött és ápolt papok is hemzsegnek a helyszínén. Legtöbben ott költik el, amit zsarnokok módjára kiszipolyoztak a vidék lakosaiból. Vateville abbé a leghirhedtebb közöttük. Saint-Évremond elmeséli történetét. Előbb Karthausi volt, de aztán kiábrándult a zárdából, megölte a priort és elmenekült Konstantinápolyba, ott pasa lett és török csapatokat vezetett Velence ellen. Nemsokára cserben hagyja a muzulmánokat, Rómába megy és abszolúciót kér a pápától, azután visszatér Franche-Comtéba, vagyont gyűjt, nagy hatalomra tesz szert és felajánlja a tartományt Franciaországnak. Mazarin örömmel fogadja az ajánlatot. Kényeztetik, ünnepelik az abbét s a király kinevezi a besançoni herceg-

érsekséghez, de a pápa nem akarja szentesíteni. Mázarin nem csügged és tovább ostromolja a pápát. Időközben a jövődöbeli hercegérsek fényes életet él Párisban. Nagy istállója, gazdag asztala, hirhedt kalandjai vannak.

Érdekes a Vateville abbé története, ugye?

Hazamenet a vásárból, Chevreuse hercegnő állította meg nagy izgatottan, képéből kikelve kocsinkat.

— Képzeljék, milyen borzalmas szerencsétlenség történt!

— Mi, az Istenért?

— Ma reggel Rancé fut be hozzám, hogy ne titkoljam előtte, mondjam meg őszintén, hogy igaz-e, hogy anyósom, madame de Montbazon halálos beteg? Tudják ugye, hogy Rancé valósággal imádja anyósomat? Megnyugtattam, hogy két nap előtt még semmi baja sem volt, s ha beteg lenne, feltétlenül értesítenének, de legjobb lesz, ha egyenesen odamegyünk tudakozódni. Sietve felöltözöm és rohamunk a Montbazon palotába. Sehol se kapus, se szolgál, se inas. Benyitok . . . és . . . még most is beteg vagyok a borzalomtól . . . anyósom levágott feje van az asztalon.

— Jóságos Isten!

— Anyósom hirtelen meghalt az este és mindenki úgy megijedt, hogy elfelejtettek értesíteni. A sebész bebalzsamozta a holttestet és azért vágta le fejét. Rancé ájultan rogyott össze az ajtóban, talán nem is éli túl.

De Rancé abbé nem halt meg; visszavonult a világtól és a Trappe apátságban fejezi be napjait.

XV.

Az ezerhatszázötvennyolcas év elég gazdag volt eseményekben.

Cromvell meghalt, s a Henriette királynő fia most már majdnem bizonyos volt benne, hogy visszaszerzi trónját.

Mademoiselle is békét kötött az udvarral. Találkoztam vele a Louvrebán, de nem igen vett rólam tudomást. Megöregedett. Arcán nyomot hagytak a szenvedések és haja őszbevegyült.

Gaston sok kellemetlenséget szerzett leányának és ki akarta forgatni vagyonából.

Henriette királynő ismételten megkérte kezét fia részére, mikor II. Károly visszatért Londonba, de Mademoiselle azt válaszolta, hogy nem érez hivatottságot magában házas-

életre. A válasz nem volt egészen őszinte, mert bizony nagyon szeretett volna férjhez menni. Mindig volt két jelöltje is, de az egyiket nem akarta, a másiknak nem kellett.

Most is abban reménykedett, hogy XIV. Lajos elveszi.

A legzajosabb eseményt az udvarnál Christina, svéd királynő látogatása jelentette.

Soha furcsább királyi látogatásról nem számolt be a történelem.

A Louvre tele volt udvari emberekkel.

XIV. Lajos anyja és a kardinális között ült és várta királyi vendégét.

A Christina első illetlensége az volt, hogy lekésett a kitűzött időről. Azután meg olyan zajosan lépett be, mint egy gránátos.

— Kedves cousin, magáról azt mondják, hogy csunya, bizony levágnám mind a két fülét, ha tudnám, hogy ki rágalmazta!

A svéd királynő száján közismert és csöppet sem előkelő káromkodás csuszott ki.

A király ajkába harapott, de Anne d'Autriche és a kardinális nem állották meg nevetés nélkül.

— Hát magukat mi lelte? Mit nevetnek? Talán pupos, vagy sánta vagyok? — förmedt rájuk Christina.

Az egész udvar hahotázott. XIV. Lajos szigorú pillantásokat vetett maga körül.

— Ugy látszik, maguknál nagyon nevetlenek az emberek! — jegyezte meg a svéd királynő mérgesen.

— Kedves cousine, — szólalt meg a király méltóságteljes hangon, — lehet, hogy az önök szokásai különböznek a mi udvarunk szokásaitól, de nem fogom tűrni, hogy bárki is gúnyolja. Megkövetelem, hogy a Gusztáv Adolf leányát épp úgy tiszteljék a Louvreban, mint az én személyemet.

Christina meg volt elégedve.

— Már ez királyi beszéd!

XIV. Lajos nem értette a tréfát és az udvar igyekezett nevetés nélkül a svéd királynő baklövéseit tudomásul venni.

Rémesen öltözködött. Borzas paróka volt a fején, ruhája férfi és női viselet között ingadozott s az egyik válláról szármalmasan lelógott. Az akkor divatos uszályos ruha helyett, rövid szoknyát viselt. Férfi-ing, férficipő fejezte be díszes öltözkését.

Egy hétig lázasan feküdtem és nem gyönyörködhettem sajnós a svéd királynő különböző fellépéseiben.

Szemem, szám elállott, mikor egy szép napon Choisy grófnővel beállított hozzám.

— Bemutatom felségednek a híres Ninont, akire kíváncsibb volt, mint egész Franciaországra.

Christina vállamra tette súlyos kezét és néhány pillanatra merőn szemembe nézett.

— Most már értem, hogy a férfiak annyi örültséget követnek el magáért. Csókoljon meg!

Két cuppanós csókot nyomott az arcomra.

Szeretnem volna megdörzsölni szememet, vajjon nem álmodom-e?

A királynőt úgy látszik már figyelmeztették, mert sokkal jobban öltözködött. Nem lehetett csúnyának mondani, inkább elég csinos férfi benyomását tette.

Nehéz volna elmondani, hogy mi mindent beszélt. Soha életemben nem láttam gyakorlottabb és fegyelmezetlenebb nyelvű asszonyt. Elhalmozott hizelgésekkel és szünet nélkül beszélt a királyról, a királynőről, a kardinálisról, Versailles-ról, a svéd királyról, Descartesről, aki nála halt meg, Monarchiához való intim viszonyáról.

Azt hittem, hogy sohse szabadulok meg tőle, mikor az ajtó kinyílt s egy férfi egy ugrással mellettem termett, élém térdelt és megcsókolta kezem.

Szívdobogva néztem az ismerős arcú férfit, de nem tudtam, hogy ki. Könnyes szemmel nézett reám és olyan izgatott volt, hogy pillanatokig nem tudott szóhoz jutni.

— Nem ismer meg, gyönyörű pártfogóm? — nyögte ki végre.

— Te vagy Poquelin? Édes Poquelin!

Megöleltem és megcsókoltam.

— Hogy megváltoztál! Hogy megférriasodtál . . . Hadd öleljelek meg mégegyszer.

Magam mellé ültettem Molièret és bizony Christina királynőről teljesen megfeledkeztem.

— Meddig maradsz Párisban drága Jean-Baptiste?

— Örökre, gyönyörű pártfogóm.

— Nagyszerű, nagyszerű!

— A király megengedte, hogy Párisban játszodjunk.

— És hogy ment sorod vidéken? Nagyon unalmas volt?

— Nem mondhatnám. Sikerral működünk. Legutóbb Montpellierben Colbert is végignézte előadásunkat és ő eszközölte ki, hogy visszajöhessünk.

— És a saját darabjaidat játszátok?

— Soha nem játszom egyebet!

Sírtam örömben.

Christina királynő hirtelen mögöttem termett.

— A kedvese? . . . Csinos ember.

— Nem, fenség . . . az anyja vagyok!

— Igen, második anyám, jótevőm, mindent neki köszönhetek.

Bemutattam a királynőnek.

— Engedje meg felség, hogy bemutassam Molièret, korunk egyik legtehetségesebb íróját. Nevét a Corneilleével együtt fogják emlegetni.

— Örvendek! Imádom az írókat.

Molière nagy szemeket meresztett.

A királynő fesztelenül átfonta nyakát és csattanós csókokkal tisztelte meg.

Molière halkán fülembe súgta:

— Nem bolond?

— Nem, igazán királynő.

A társalgás folyamán Molière elmondta, hogy a Petit Bourbonban bérelt termet és még ma este lesz a megnyitó előadás. Jegyeket is hozott.

A királynő felkiáltott:

— Bravo! Okvetlenül elmegyek én is.

— Mit játszanak?

— A Cocu imaginairét és a Précieuses-öket.

— Mi az a Précieuses? — érdeklődött Christina.

— Nem mondhatok egyebet róluk, mint hogy a szerelem jansénistái. Mint ahogy Jansenius eltúlozta a vallás dogmáit és szabályait, ép oly türelmetlenek ők is erkölcs és szerelem dolgában.

— Kitűnő megjegyzés! — nevetett Molière, aztán megölelt és elment.

— Furcsa, hogy nem is szerelmesek és így dédelgetik egymást.

— A barátság legkedvesebb privilégiuma, hogy nyíltan teheti, ami szerelemben csak négy szemközt szokás. Őszintén szólva a szerelmet nem becsülöm sokra, de annál jobban rajongok a barátságért. Az udvarlóninak nincs okuk másra féltékenykedni, csak a barátaimra.

Christina királynő minden szavamtól el volt ragadtatva. Kijelentette, hogy szeretne magával vinni Rómába.

Megköszöntem jóságát, de nem fogadtam el. Nem akarok távol élni barátaimtól.

Öt órakor a Petit Bourbonban voltunk.

Choisy grófnő nem jöhetett velünk, mert Anne d'Autriche körül kellett szolgálatot teljesítenie.

A svéd királynő modorától eddig se voltam elragadtatva, de a színházban éppen úgy viselkedett, mint valami vásári kofa. Hangosan nevetett, himbálózott, káromkodott, hol reám hajolt, hol átvette lábát a szék karján, mutogatva, amit mások eltakarnak.

Körülbelül hat hónapig időzött Párisban, s majdnem minden héten megtisztelt látogatásával. Nagyon terhemre volt már és megkönnyebbülve sóhajtottam fel, mikor meghallottam, hogy Fontainebleuba készül.

Korán örültem.

Egy reggel értem küldte Sentinelli lovagot, hogy azonnal látogassam meg.

Sejtettem, hogy ha nem megyek tüstént, akkor ő látogat meg, s kénytelen-kelletlen felmentem a Palais-Royalba.

Bevezettek a királynőhöz. Ágyban feküdt. Leborotvált fejét egy asztalkendővel kötötte be fejkötő helyett. Alig tudtam nevetésemet visszatartani, pedig rögtön láttam arcán, hogy valami nagy bánata van.

— Kétségbe vagyok esve édes Ninon!

— Mi történt felség?

— Majd megtudja. Szükségem van valakire, aki biztasson, támogasson. Maradjon mellettem.

Sentinelli lépett a szobába. Fesztelenül közeledett a királynőhöz és súgott valamit fülébe.

— Meg akarnak akadályozni? — ordított Christina. — Királynő vagyok és joggal itélkezhetem!

A testőrkapitány ismét közel hajolt és súgott.

— Jól van! — felelte Christina. — Szinleljünk. Egy óra múlva Fontainebleauban leszek . . . ott szabad vagyok!

Sentinelli elment.

Borzongás futott végig rajtam, magam se tudtam volna megmagyarázni, hogy miért?

A királynő keresztet vetett és mellét verte. Aztán behívta udvarhölgyét.

— Hívjon gyóntatót, de azonnal!

— Kit parancsol felséged?

— Mindegy, csak az a fő, hogy püspök legyen.

A hölgy eltávozott.

A királynő magára kapta ruháit. Kisírt szemével, sajtószerű kemény arckifejezésével, izléstelen és hanyag ruháiban félelmes látvány volt. Hiába kérdezősködtem, mindenre azt felelte:

— Majd később! Később!

— Magammal viszem Fontainebleaubra édes Ninon. Az Istenre kérem, ne hagyjon el.

A gyóntató belépett. Távozni akartam, de a királynő nem engedte. Visszavonultam a terem legtávolabb eső sarkába.

Az amiensi püspök leült. Christina eléje térdelt és merőn szemébe nézett. Öt percig tartott az egész. A püspök megadta az abszolúciót és elment.

A királynő befogatott és előbb a Feuillant templomban áldozott.

Nem gondolhattam, hogy ennyi vallásos áhitat milyen kegyetlen szándékot takar.

A királynő két testőrkapitánya: Monadelchi és Sentinelli is velünk voltak.

Egész úton rá se nézett a királynő Monadelchire.

Esteledett, mikor Fontainebleauban értünk.

A királynő sötét arccal fordult Monadelchihez:

— Menjen a szarvasgalériába, mindjárt ott leszek én is.

Azután Sentinellinek osztogatott parancsokat.

— Menj utána! Könyörtelen engedelmességet kívánok.

Megrémültem . . . és a királynő még mindig nem adott magyarázatot. Fekete ruhába öltözött s aztán karomra támaszkodva útnak indult.

Húsz ember várakozott az ajtónál. Tíz előttünk ment, tíz követett.

— Bocsásson meg felség, . . . de ezek a rémes előkészületek . . .

A királynő nem felelt, de vészjósló mosolya megfagyasztotta erebemben a vért.

Nyolc apród fáklyákkal világította meg a szarvasgalériát.

Monadelchi hátrakötött kezekkel térdelt egy szerzetes előtt. Jobbján Sentinelli állott kezében meztelen karddal.

Monadelchi felugrott, mikor megpillantotta a királynőt, oda futott hozzá és térdre borult előtte.

— Kegyelem! Kegyelem!

— Igaz, hogy a Sentinelli utolsó római utazása alkalmával felbontottál minden levelet, amit nekem írt, s amit én neki írtam?

— Igaz . . . igaz . . . bűnös vagyok . . . de kegyelmezzen . . . kegyelmezzén! . . .

— Gyáva! Legalább mutass némi férfiasságot.

A királynő egy röpiratot húzott ki zsebéből.

— Te fizetted meg az aljas szerzőt, hogy írja rólam azt, hogy harminc szeretőm volt és huszat közülök megmérgeztem?

— Kegyelem . . . kegyelem . . . ordított a vádlott és kétségbeesett arca egy követ is megindított volna.

— Felelj! Igen, vagy nem?

— Féltekeny voltam felség . . . de az égre kérem . . . és nagy ősei nevére . . . irgalmazzon . . . hagyjon élni!

— Gyóntál?

Monadelchi látta, hogy mincs mentség. Összerogyott.

Az emberek megragadták és előbbi helyére hurcolták.

— Felség, bocsásson meg neki! Ó miért hozott ide . . . nem . . . nem . . . lehetetlen, hogy megölje . . . Egy asszony nem lehet olyan lelketlen!

— Nem vagyok asszony, hanem királynő és jogom van megbüntetni az árulót.

Intett kezével. A Sentinelli kardja megvillant a fáklya-fényben. Az áldozat még viaskodott, aztán piros vér patakzott a földön.

Elájultam a borzalomtól.

Testiben, lélekben fiatal maradt Ninon akkor is, mikor élete delét túlhaladta. Az életértékek tovább fokozódtak benne és következőleg körülötte is. Öregsége korántsem a télberohanó ősz szépség hullató hervadása, hanem napfényes, gyümölcsös nyárutó. Hatvan éves koron felül éli át hosszú évszázadokon át rebesgett, szenzációs tragédiáját: fia öngyilkossággal vég-

zódó szerelmét. „Vallomásai“ harmadik kötetében beszámol hűségesen, nyiltan erről is, többi élménye között. A tapasztalatok felnyitják szemét. Éleslátása finom pszichológiává fejlődik, s amit átél és tapasztal a XIV. Lajos uralkodása alatt, még jellegzetesebben, még színesebben kerül ki tolla alól, mint könnyelmű ifjuságának zajos viharai és sikerei.

Abban a reményben rendezzük sajtó alá legközelebb a „Vallomások“ harmadik, befejező kötetét, hogy a műértő olvasóközönség izlését, érdeklődését még a „Tavasz“ és „Nyár“ köteteknél is fokozottabb mértékben szolgáljuk és elégitjük ki vele.

A kiadó.

LAPVÉLEMÉNYEK

A „NINON“ ELSŐ KÖTETÉRŐL:

Az emlékirat . . . egyike a legvonzóbb olvasmányoknak s még a memoárookban oly gazdag francia irodalom is méltán számít-hatja értékes dolgai közé. Életének egyes intimebb részleteit úgy beszéli el, hogy az ember mosolyogni tud a legkényesebb részleteken is.

(BUD PESTI HIRLAP)

. . . Közben szinte észrevétlenül bontakozik ki s mélyül el minden részletében Ninon intim portréja, amely szépségtől és szellemtől sugárzik.

(PESTI NAPLÓ)

A nagy szerelmes asszony emlékezései méltóak ahhoz a figurához, amelynek Ninon de Lenclos-t a történelmi köztudat ismeri.

(VILÁG)

OSZK

